

ემსება

8(05) 1901 წელი
2-80 №3 მასკი

თვიური ჟურნალი

წელიწადი მერვე -

№ III

მ ა გ ტ ი, 1901

თბილისი

საბჭოთაო გამომცემლობა

1901

მ მ ა მ ბ ე

თ ვ ი უ რ ი ქ უ რ ნ ა ლ ი

წელიწადი მერვე

№ III

მ ა გ ტ ი, 1901

ტფილისი

საქართველოს ენტოლოგიის საზოგადოების ბიბლიოთეკა

1901

Доволѣно цензурою. Тифлисъ, 29-го Марта 1901 г.

I—გველის მზამელი. — ძველი ამბავი.—VII--XII. გ ^ა ე ^ა - ფშაგელასი (დასასრული)	33- 1
II—მანიაშ მოტლანდელი. — დრამა ხუთ მოქმედებად, ბიონსსტაენე ბიონსსონისა (თარგმანი)	22
III—* * —ლექსი.—ჯადო ახობაშვილისა	55
IV—„ჩემი საზოგადო ჩემი გულია!..“ — შ. ანაგვის- ზირელისა	57
V—ორი ობოლი.—ლექსი, ა. ნაგაძლისა	53
VI—ვინ იყო მოგიდან ეპისკოპოსი? — დ. კანაჭაშვი- ლისა	1
VII—გურია-აჭარა.—XVIII—თ. სახეკიასი	16
VIII—არხეოლოგიური მოგზაურობანი და უნივერსა- ნი.—ე. თაყაიშვილისა	42
IX—სამეგრელოს აღწერა.—XXIX—XXXII—არქანჯე- ლო ლამბერტისა.—(თარგმანი იტალიურით), ...	61
X—უცხოეთის მიმოხილვა.— 1. ჩინეთის საქმეები: „მოკავ- შირეთა“ კავშირის სიმტკიცე. რუსეთი მანჯურიაში; იაპონია და ინგლისი. 2.—სამხრეთ-აფრიკის საქმეები: იმეღების გაც- რეება. 3.—ამერიკის შეერთებული შტატები: ყუბა და ფი- ლიპეს კუნძულები.— 4. საფრანგეთი: კონგრეგაციები. ესპა- ნიის კლერიკალები.— 5. სამთა კავშირი და იტალია.— 6. ავ- განასტანის ემირი აბდურ რაჰმანი	91

გველის მჭამელი

(ძველი ამბავი)

VII

მთანი ჩამოშრენ. პირ-თავექვე
ქოთით მოდიან ღვარები,
ხევებში ზვაეი შათხელდა
ვეშაპის მინაგვარები.
აჩქამდა ბუერაზედა
ანკარა წვიმის ცვარები,
ველებზე ბზინვენ ყვავილნი—
თამარ-დედოფლის თვალები.
კლდის პირზე მოსულს პირი-მზეს
გულ-მკერდში ვენაცვალეპი!...
მთაზე უვნებლად ვადმოხდენ
პირ-იქითული მგზავრები.
მთის კალთებს ჰშვენის ცხვარ-ძროხა,
როგორც ლამაზს ქალს ხალეები;
გაცოცხლებულა მთა-ბარი
ზამთრისგან დანაწვალეპი.
ქვეყნად ბევრია ბეჩავი,
ბევრია შასაწყალეები,—
ერთი რო ვნახოთ, სხვას ბევრსა
ვერ ჰხედვენ ჩვენი თვალეები!

*) იხ. «მოამბე» № II.

სოფლებში ხმაურობაა,
 ძახილ-ძუხილი დიდია:
 „გააგებინეთ, სად არი
 „გველის მჭამელი მინდია,
 „ქისტების მოდის ლაშქარი,
 „არლუნს ჩატეხეს ხილია,
 „დახვედრა მტრისა, ვაჟებო,
 „ეხლა ჩვენზედა ჰკიდია!“
 დიდი მზადება შეექნათ,
 ხალხი ზღვასავით ღელავდა.
 საით მხარესაც გაჰხედავ,
 თოფი და ხმალი ელავდა.
 კარგა ხანია ხეესურნი
 მტრის რაზმებს აღარ სცელავდენ,
 მათ აოხრებულს ბანაკსა
 უწყალოდ აღარ სთელავდენ;
 ომისვე დამშეულები
 ძლივს მოელიან დილასა.
 ყველას ისა აქვს გულშია—
 ბელოდს ვინ მოჰკლავს წინასა,
 თაესა და მარჯვენას მასჭრის,
 შინ მოვა სანელიანი,
 გვარიც დარჩება იმისი
 სამუდმოდ საქებიანი.
 ციხე-კოშკებში შადიან
 დიაცნი ბაღდებიანი;
 მზად შეუნახეს ქმარ-შვილთა
 გულები საგძლებიანი.

VIII

ბინდდება. ბნელი ხევეები
 იმურებიან შავადა.

თვალს ისე ეჩვენებიან,
 თითქოს გამხდარან ავადა.
 მთები მალღები, კლდეები,
 ლალი არაგვი თავადა —
 მოწყენილია სუყველა,
 ვხედავ ჩუმადა ტირიან.
 მხოლოდ თამამად შიკრიკნი
 სოფლითი-სოფლად ყვირიან:
 „ენაც ხვალ ლაშქარს დააკლდეს,
 „ამოვარდებამც ძირიან!“
 გარედ აღარსად ცეცხლი სჩანს,
 არ ისმის სტვენა მწყემსისა,
 კარში აღარა დასტოვეს.
 დანაფასები ნემსისა.
 სოფლად მილაგდენ ყველანი,
 კოშკ-ციხეები ჰჟურავენ,
 ცხვარ-ძროხას, საგანძურებსა
 ფარულ აღაგას ჰმაღავენ.
 ცოტა რამ მკრთალი ნათელი
 ხახმატს ხატშია ჩნდებოდა,
 სანთლები ენთო ყორეზე,
 აღი იფნებსა ჰხვდებოდა,
 ხან ცისკრად გამოაშუქის,
 ხან-კი მინელდის, ჰქრებოდა,
 სულ-მაბრძოლ სნეულსა ჰგაედა,
 ტანჯვა-ვაებით კვდებოდა.
 სხვა იქ კაცის ძე არა ჩანს,
 ორნი ჰყუდიან ველზედა,
 ერთს სისხლიანი ხანჯარი
 უპყრავ, სისხლი აქვს ხელზედა;
 მათ წინ დაკლული კურატი
 წამოწოლილა გვერდზედა.

ბერდა (ხევსბერი)

წყალობა მოგცეს, მინდავ,
 იმ გულზედა და წესზედა,
 რა ფიქრითაცა სწირავდე,
 იმედოვნებდე ღმერთზედა;
 ნუმც მოგეშლება სახელი
 მინამ ხმალი გრტყავ წელზედა,
 იმედო ხევსურეთისავ,
 მწყალობელიმც გყავ ჯვარია,
 მუდამამც გამარჯვებული
 მიგყავ და მოგყავ ჯარია.
 მგონია, მეთე დაჰკალ
 წელსა, გასწყვიტე ძროხები,
 რას ეხვეწები მაგდენსა,
 რა გაქვის შანაცოდები?
 ერთი წესია, ორიცა,
 შენ ხვეწნა მეტის-მეტია.
 ნურასამც ვაწყენ ამით ღმერთს,
 რაც ეხლა დავიყბედი.

მინდა

ყვეარი ხარი კიდევ მყავ,
 სამი თუ ოთხი ფურები—
 იმათაც აუსახელებ
 ოლომც მამირჩეს წყლულები.

ბერდა

რა წყლული, კაცო, შენ წყლული
 ჩვენ არვის გაგვიგონია,
 შენ წყლუნიანებს სხეებს არჩენ
 ათასობითა, მგონია.

მანდა

სხვა რამ საქმეა, ბერდიავ,
 ადვილ ვერ ვიტყვი იმასა:
 თავის მარცხს კაცნი ვერ ვიტყვიოთ,
 ჩქარა ვიუბნებთ სხვისასა.
 ფულის პატრონნი, თუ იცი,
 ყველგან გაჰხსნიან ქისასა?
 ხვალ, ხვალე-ზეგავ გაიგებთ,
 მაცნე რო მოვა მთისასა.

ბერდია

შენა ხარ ჩვენი იმედი,
 ხევსურთ დაელათიც შენთანა.
 ჩვენა გვწამ, შენაც ხომ იცი,
 რომ ჰლაპარაკობ ღმერთთანა,
 ხატიც გამმარჯვედ დაგყვების,
 კარგად იციან ყველგანა.
 ნუმც მოგეშლება დაელათი
 წმიდის გიორგის ძალითა.
 ნუმც გაგვიმეტებს უფალი,
 არ გიმფარველოს კალთითა.
 აილო თასი ხელშია,
 და კვლავ დაიწყებს ბერდია:
 სადიდებულო გიორგის
 და სამწყალობლო შენია,
 შენ მეშველიმცა, რაც უფალს
 ხატები გაუჩენია,
 შენი მერჩოლი, ცოცხალი
 ერთიც ნუ დაურჩენია.
 ხვალ თუ ხვალე-ზეგ უცილოდ
 ომი გვექნება მტერთანა,
 მანამ ცოცხალი გვეყვებიხარ,

რას გახდებიან ჩვენთანა?!
 ეს რომ სთქვა, მლოცავს თვალები
 აევსო ცხელის ცრემლითა,
 არ უამნიშნოსო, მობრუნდა
 და მოიწმინდა ხელითა.
 დაემხო საჯარის წინა,
 როგორც მოქრილი ცელითა,
 ჯოყარი რამა თუ ფიხნი
 მასაკონავი წნელითა.
 ლოცულობს თვალ-ცრემლიანი,
 აზრი არ ისმის ლოცვისა.
 ასე მხურვალედ მლოცველი
 ვერ ნახა ვერა როდისა
 წინად ბერდიამ. ეს უკვირს:
 უფრო ტანჯვაა გლოვისა,
 ვიდრე გულ-დაწყნარებული
 წყალობის გამოთხოვისა.
 ცრემლი სდის, ჩუმი ქვითინი
 აბჯრის ჟღერაში ერევა,
 ლოცულობს დაჩოქილია,
 ხანიც მრავალი ელევა.
 „უსმინე ხახმატის ჯვარო,
 თვითაც უმატებს იგია:
 „ნუ გაუქარწყლებ ვედრებას,
 „კეთილზე დაარიგია.

IX

შუა-ღამისას დაიწყა
 დელგმა მოჰხეთქა ღვარები,
 გატეხეს, თუ სად ლოდების
 ხევებში იყო კარები
 და სწორედ არ მიუტანეს

ბარს შთისა დანაბარები.
 ხშირად დაედვა ბალახთა
 ღრუბელთა კრემლის ღვარები.
 გაჭკრა და აღარცა ბეუტავს
 ხახმატს ლოდებზე სანთლები;
 აღარსად ხევისბერი ჩანს,
 აღარც მლოცავი მტირალი,
 მარტო საჯარის ყორვა
 მრისხანედ გამომზირალი
 და კლდეებს არღევს არაგვი
 გაბეზრებული, მყვირალი.

დილაზე ფრთა დაკეცილთა,
 ნამტირალევეთა ლამითა,
 მთებზე ეძინა ნისლებსა
 მიტკლით შაკრულის თავითა;
 ზოგჯერ რო გაგეახარებენ,
 მაცოცხლებელის ცეარითა,
 სხვა დროს ბედს გვიწყვინებენ
 ჩანადინარის ავითა.
 დაბლა ქალა და ხეები
 გუშინ სავსენი ზეავითა,
 დღეს სიციცხლითა ხარობენ,
 გაბადრულნია მწვანითა,
 და კოშკი დაფიქრებული
 ხეობას დაჰმზერს მალლითა.
 კოშკში მოსჩანან ქალები,
 როგორც ყევილნი შთისანი,—
 სძლევენ მტერს, თუ ვერ ხეესურნი—
 მათ სასაუბრო ის არი.
 სათოფურებით ჩაჰმზერენ

მოუსეენარად ქალასა
 და ახვეწებენ თავის ჯარს
 ღვთისა და ხატის ძალასა.
 აქით კარვად სჩანს მიდამო:
 მთა, მთის ყელეები ყოველი,
 ვერ დაემაღლის კაცის თვალს
 მწერი, ვერც ერთი ცხოველი,
 ზოგები სხედან ფიცარზე
 ჰბკობენ, თან ჰქსოვენ წინდასა.
 ისინიც სამშობლოსადა
 ლოცვას ამბობენ წმიდასა

სანდუჯ (დედაჯიტი)

მზიავ, გულ-შამოყრითა ხარ
 უენ უფრო სხეებზე მეტადა;
 ქმარას თუ ჰნანობ, თვალ-შურთხო,
 ვერ ჰქშერობ მოსაკვლელადა,
 არა გცოდნია, რო ომსა
 ის ჰსახავს თავის ბედადა
 და მინდიის მამკლავი
 ჯერ არ გაუზღავე დედასა.
 მაშ ნე რალა ვქნა? ჩემები
 ბევრნი წავიღენ ლაშქარსა:
 ჩემ კაცი, ძმანი სამნივე
 არ მოჰკლებიან ამქარსა.
 უენს ქმარს ხო ვერვინ აჯობნებს,
 ძველებურს იზამს ნაქნარსა,
 როგორაც ბევრჯელ უწინა,
 ეხლაც მტერს მისცემს ზიანსა.
 ვისაც მაუკლავს, ის მაჰკლავს
 ხარსა ირემსა რქიანსა.

მზია

ვაჰ მე, რო ველარ იბიკოს,
 ისეთს სიზმრებსა ჰხედავდა:
 მთელს ერთს წელს სნეულსა ჰგვანდა,
 თავის ხორცთ კბილით ჰკვნეტავდა.
 ცოლ-შვილთ გაგულეთთო, იძახდის,
 თუმც რადღაც არა ჰხედავდა.
 ხატ-ღმერთს მიეყრდნო, შასწირა,
 თუ სად რა გვეყვანდა საქონი,
 მოვირდის, პურიც არ ჰკამის,
 ვაბატეჟადი რამდენი.
 მარტოკაც ბევრჯელა ვნახე
 ჩუმად, ბალღივით ტიროდის:
 „დავკარგე ძვირი საუნჯე“,
 თავისთვის ამას იტყოდის.
 სულ ბანზე იჯდის ღამითა,
 ამტერდებოდა ცასაო,
 მოსულს და წასულს არავის
 აღარა სცემდა ხმასაო,
 აღარც სტუმარი უნდოდის,
 ჩვენ ხომ არა და აღარა.
 ამ ცოტა ხანში თმა წვეერი
 დარღმა თუ გაუქალარა?!
 ბევრჯელ ქურდულად ბნელაში
 დაუყუროდი ჩუმადა,
 მაგრამ მის მარტოდ ყოფნასა
 მე ვერ შეუვედ გულადა.
 რომ თავს და ხალხსა ტიროდის,
 ის კი შავიგენ სრულადა:
 „ველარას ვარგებ ქვეყანას“,
 ტიროდა დაფარულადა.
 ცოლ-შვილთ კი უფრო ბოლოს-დროს
 გვეკიდებოდა მტრულადა.

სახლუა

ჩვენ ეგ არ გაგვიგონია,
 პირველად მესმის შენგანა:
 მე ისივ მინდია მგონავ
 შესადარები მზესთანა.
 მაგას, ათასი იუბნო,
 არ დაგიჯერებს ქვეყანა.
 მიკვირს, ეგ შენთან ნათქვამი
 რად-არ იუბნა სხვებთანა?
 რომელს ცოდნაზე ჩიოდა?
 ან თქვენ რის დამნაშავეთი
 გული იმ რიგად სტკიოდა,
 რომ ცოლ-შვილთ დასალევად
 ხმლისკენ ხელ მიუდიოდა?!

პოეია

ისიო, იმას ამბობდა,
 ე მათ მზემ, არ ვსთქვა მრუდია,
 ხელი დაადო შეილებსა,
 ორივ მის გვერდზე ჰყუდია,
 რომ თქვენგან ცოდვაში შაველ
 არ საქნელი ექენ საქმეო.
 შეშა ვქერ, ნადირი ვხოცე,
 როგორც უბრალო რამეო.
 ყვაფილნი ხმას აღარ მცემენ,
 აღარც ვარსკვლავნი ღამეო.
 უფლისგან მომადლებული
 დიდი ცოდნა და ძალია —
 დავკარგე შენის აყოლით,
 წელზე რადლ მარტყავ ხმალია.
 და სხვა ამ-გვარი ათასი
 შამიგმის პირზე ცოფითა

და ორჯერ-სამჯერ გადურჩი,
 კინალამ მამკლა თოფითა.
 ალბათ ჯერ იმედი ჰქონდა:
 ხატებს ეხვეწა, იშრომა...
 თან ჩვენაც ვებრალეზოდით
 და არ დაგვხოცა მიტომა.

სახლუა

თუ მართალია, რაცა სთქვი,
 შენგან ცოდვაში შავიდა,
 უნდა მოგეჭრას ეგ ენა,
 მალლა დაგკიდონ კავითა,
 ძირს ცეცხლი შემოგოკეთონ,
 დაიწვა იმის ალითა.
 ქვეყნის ცოდვაში ჩაჰმდგარ:ხარ,
 ჩვენ ხო ვართ იმის ძალითა.

შეაა

ჰო, თუ ბრალი მაქვს რაიმა,
 ღირსიც ვიქნები დასჯისა;
 ის ცოდვა რად უნდა იყოს,
 ფიქრი რომ მივეც გარჯისა?
 ცოლ-შვილს თუ უნდან ვაჟკაცსა,
 შნოც უნდა ჰქონდეს ხარჯისა.
 ჩვენ საქმე ვიცით, დიაცთა
 რა გაგვეგება აბჯრისა...
 ეს თითონ უნდა ეფიქრა,
 კაცი იმისთენ კაცია:
 ერთს თუ სხვისათვის არ უვნავ
 და არა გაუტაცია,
 ბრალი რად უნდა დაედვას
 აღაღს, არ მქნელსა ცოდვისა?
 ცოდვა ერთისა სხვამა ზღოს

მადლად სად თქმულა, როდისა?
 რალაც ცუდს გრძნობდა მაინცა,
 იმითა სწუხდა ბეჩავი,
 ჩვენზედ იყრიდა ბოლოს ჯავრს
 საქმის წინაღვე მხედავი.
 წუხელაც ცუდ სიზმარ ვნახე
 რა, რა იქნების, ნეტავი?!

სანდუა

რა ნახე, მზიავ, მამბე,
 იქნება ახდეს კარგადა,
 და არ გაგეხადოს უფალმა
 დასალევ-დასაკარგადა?

მზაა

ცუდი რამ ვნახე, სანდუავ,
 საზარო, გულის მგმირავი,
 სულ-ხორცის ამაშფოთები,
 გონების ამაზრზინაი:
 მოვარდნილიყო ღვარები,
 როგორც დევები მქშინაი,
 თან მარღვედენ მთა-ბარსა,
 იღვა დგანდგარი, ღრიალი.
 ცა-ხმელთა დაქცევას ჰგვანდა,
 ისეთი ისმის გრიალი.
 მთებსა სტყდებოდა წვერები,
 დაბლა ხევებში წვებოდენ;
 მთებთან ერთადა კლდეებიც
 თოფებივითა ტყვრებოდენ.
 ცა ისეთი ჩნდა, ვით კუპრი,
 შავად ჰღელავდა, შხიოდა,
 კუპრს აწვიმებდა მიწასა,
 ცხელი წვეთები სცვიოდა.

ღვარები ისევ საზარლად
 შეუპოვარად დიოდა
 „გვიშველეთ, ვიღუპებითო“,
 ათასგნით ხალხი ჰკიოდა.
 მართლაც ვუყურებ, რომ მოაქვს
 წყალს ხალხი, ფარი, ხმალია.
 ათასგან ციხე ირღვევა,
 ქვე-ციხეებთან სახლია;
 იმოდენს საბრალოობას,
 მარტო მოზარე აკლია.
 ჩვენ ვითომ არა გვიჭირდა,
 ვითომ უვნებლად ვიყვენით,
 ბოლოსა ვნახე სახ-კარით,
 რომ ჩვენაც გავირიყენით.
 მოასქდა ღვარი ზენაით,
 ლიბო მაჰგლიჯა ციხესა
 და შეურია ისიცა
 დაბლა არაგვის რიყესა.
 სახლიც წაიღო ჰერხოთურ
 გაგვიყოლია ჩვენაცა,
 მინდა ვიძახო—მიშველეთ,
 ველარ ვაგებდი ენასა.
 ბაღლებს-კი გულში ვიკრავდი,
 ხატ-ღმერთსა ვსთხოვდი შევლასა,
 თან გამოსვლასა ეცდილობდი,
 ვეგანებოდი კიდესა;
 ბაღლებს ვაფარებ პირებზე
 შავის მანდილის რადესა.
 და რამდენჯერაც მეჯარდი
 ნაპირს, იმდენჯერ მქისია,
 კაცების სახე წინ დამხვდა
 შავები, როგორც ფისია.
 ხელი მკრეს, წყალშივ ჩამავდეს,

თან გადმომძახეს ისია:

„სად მოხვალ? წადი, წყალს გაჰყევ,
„ბრძანება არის ღეთისია!“

და ამ დროს ვნახე ჩვენს წინა
წყალს მოაქვს ჩვენი კაცია,
შამომიბრუნდა და მითხრა,
ტკბილი ხმა ჰქონდა, ნაზია, —

„გთხოვ მაპატიო, მზიაო,
რაც გლანძღე, გაგაბრაზია;
რასაცა ჰხედავ ჩემს თავზე,
ღირსი ვარ, სწორედ ახია.

ბაღღები არ დამიჩავრო,
გთხოვ კარგად შამინახია!“

მტერს, რომ მე წუხელ ვიტანჯე,
მე რო სიზმარი ვნახია.

სანდუა

მაშ ვერ წამოხვედ, წაგილოთ?

მზია

ვერა. წაგვილო, სანდუავ,
დედა-შვილები ყველანი.

სანდუა

ავი ნურაიმც მოგივათ,
ღმერთმა გამყოფნესთ მთელანი.

საერთო ხმა ქალებისა

მოდინ, მოდის ლაშქარი
ღმერთო, დასწერე ჯვარია.
მზიავე, წამოდევ, გაჰხედე
ავერა შენი ქმარია
ღროშიონთ მასდევს მხარ-და-მხარ,
ამამავალი მთვარია.

ერთი დედაკაცო

აგერა ჩვენებ ვაუები,
 დედა ენაცვლოსთ მხრებშია.
 უაჰმე, რა ლამაზებია,
 ვინ ჰნახავს იმათ მკვდრებშია.
 ღმერთიმც ნუ მახილებინებს
 მაგ ამბავს თავის დღეშია.

მეორე დედაკაცო

გაჰხედე, ჩემ უნცრუაი
 იმეებს მისდევს გვერდშია.
 რა მშვენიერები მიდიან,
 დედა ენაცვლოსთ მკერდშია.

გასათხროვარი ქალი

დამც ენაცვლება თოთიას,
 ვერ—როგორ ვარჩევ ხალხშია.
 ვნახე... მძლივ სადამ ვიცანი
 მიხვრა-მოხვრაზედ, ტანშია.
 ლაგმის პირს უჭამს ულაცი,
 დამაგრულია მკლავშია.

მეორე ქალი

ჩვენ უშიშიაი მარჯვეს ჰკთე,
 როგორ აგელებს ლურჯასა!...
 საქმე რო ხმალ-ხანჯალზე მივა,
 არც ეგ დაიწყებს კუნჭვასა.
 მაშინამც მაყურებინა,
 ფარს რო დაუწყებს ბლუჯვასა.

შირგედი ქალი

მე ვერ ვნახავდი ჩემს ძმასა,
 გამიძნელებდა სუნთქვასა:

პირს სხვაგნისაკე ვიზამდი,
თვალთ დაუწყებლი ხუჭვასა.

მეორე ქალი

მე არა. ძმისა სიკეთე
კარგი ყოფნა და სახელი,
ისრე კი მინდა, ზეკუავ,
როგორც ბნელაში სანთელი,
დამაშვრალს, მომშიებულსა
მოსვენება და საკმელი.
კარგია ძმისა სიკეთე,
რო არს ყველაის სათქმელი.

მესამე ქალი

ეგ ვის არ უნდა, შვენაო,
ვინ არი ისე ჭკვა თხელი?
მაგრამ და თვალ-დამწვარია,
ძმის გასაჭირში მნახველი.

მეორე ქალი

უმისოდ სახელს ვინ მისცემს,
თუ კი არა ქნა საქნელი?!

საერთო ხმა

ღმერთო, უშველე, ხატებო,
თქვენ უწინამძღვრეთ მხედართა,
ეგრევე უვნებლად გვაჩვენენ,
როგორაც ეხლა ვხედავთა.

ბევრისა გული ღელავდა
ათასნაირის შიშითა—

ნურც ვის კი გაუკვირდება,
კაცთ ეს მოგვიდის ჯიშითა,
საშიშს დროს საყვარელს საგანს
რო ვიგონებდეთ შიშითა!..

X1

შამწკრივდა მთაზე ლაშქარი,
 დიდს ვაკეზედა გროვდება.
 თოფ-იარაღის ბჭყურიალი,
 მზის სინათლესთან სწორდება.
 ცხენთ ტერფით ჩამონაგლეჯი
 თავქვე ლოდები გორდება.
 აქვე შეექნათ თათბირი
 მტრის დასახვედრელს წესზედა:
 ვაკეს ადგილზე ჩავიდენ,
 თუ მიეგებნენ სერზედა.
 ყველანი ფეხზედა დგანან,
 ხელები უღვეთ ხმლებზედა,
 თვალები ყველამ მინდიას
 მიაპყრო, ჰასუხს ელოდდენ:
 ის რომ არაფერს ეტყოდა,
 ხევსურნი ერთ-ხმად ეტყოდენ.

ლაშქარი

მუღამ შენს რჩევას ეარჩობდით,
 არც-რა ზარალი მოგვესვლია.
 როგორ მოვიქცეთ, გვირჩიე,
 შენი ჰასუხი მოკლია?!.

მინდია

მე ვერას გირჩევთ, ხევსურნო,
 აღარ ევარგივარ მარჩევლადა:
 ის სხვა დრო იყო, სხვა კკუა:
 ეხლა-კი ჩემი ნარჩევი
 გამოგადგებად ძნელადა.
 აწონ-დაწონეთ, ჯარი ხარს
 ფიქრი შეკარით მთელადა.

მე მარტო უნდა ვიომო,
 მიტომ გამოვედ ველადა;
 ან როდის საუკუნოდა
 მე ხალხმა გამაბელოდა?!

ლაშქარა

ღმერთი გაუწყრესთ და ხატი
 ვინც რომ უნს რჩევას იქითა
 ფეხი გადადგას საომრად,
 თუნდ თავში სცემონ მჯილითა:
 მოკვდეს და პირი აეცოს
 ცივის სამარის თიხითა.

შინდია

კარგია... რა ვქნა, არ მწადდა
 გაერეულიყავ რჩევაში.
 გეტყვით, რადგან ჩამაქსოვეთ
 ამდენს ფიცში და წყევლაში.
 სხვის ვერას გირჩევთ! დაუხვდეთ
 ქისტებს მოწამლულს ხევაში.
 უსიამოვნო ჩურჩული
 მორთეს ერთ-ერთში მხედრებმა;
 დარდი დაჰბადა ადგილმა
 ქისტების დასახვედრელმა.
 მაინც რას იზენ?... ვერაფერს,
 რაკი სთქვეს, დაიფიცესა.
 უარს ვერ იტყვის ლაშქარი,
 უნდა იქითკე ვლიდესა.
 საცა შინდიამ უჩვენა
 ადგილი საომარია,
 თუნდ ერთმაც აღარ იცოცხლოს,
 ყველაც იქ დარჩეს მკვდარიო.
 აღარა ეთქმისთ, წავიდნენ,

დროშა ამართეს წინათა,
 მსუბუქად მოაბიჯებენ,
 შავარდნებს ჰგვიანან მფრინავთა,
 თან გადიუოლეს მზის სხივი
 შუბისა წვერთა მპრკყვიანათა.

XII

ორი ღღე არის მთას იქით
 ომია, დიდი ვაება:
 შეტად სასტიკი ბრძოლაა,
 ვეფხვები ლომებს შაება
 და სისხლის თოკი მთიღამა
 დაბლა ქალამღე ვაება.
 ორსვე ერთგვარად არ ჰნახავს,
 ერთს გაუმარჯვებს ღეთაება.
 ხუთსა თუ ექვსსა ხევსურსა,
 შამურვილებსა სახითა,
 კაცი მოჰქონდათ ხელ-და-ხელ
 შაკრული კაბალახითა,
 პირ-აქათ გადმოიყვანეს,
 დაბლა დააგდეს ვაკეზე
 და სამღურავით მიჰმართეს
 ჯაერ მოსულეებმა ბაგეზე

ხეგსუწნი ერთად

კაცო, რად იკლავ ძალად თავს,—
 ძალად სიკვდილი გწადიან?
 შიგნით რომ იწევ მტრის ჯარში,
 ხომ ეხედავთ, რასაც სჩადიან.
 დღემღე ჩვენ ვთელეთ ეგენი,
 ახლა ეგენი დადიან
 ჩვენზე, და იქნებ, მინდიაფ,

ჩვენც მოვაგვაროთ სხვა რამე,
ვეცდებით, ბინდმაც ხო გვისწრო,
რო გავისარჯნეთ ამ ღამე.
ეს სთქვეს და იმ წამს გაბრუნდენ,
გაიქცნენ როგორც ქურდები,
ამოღებული ხმლები აქვთ,
ხელში უპყრიათ შუბები.
ძნელია, თუ-კი ვიფიქრებთ,
სიკვდილ-სიცოცხლის წუთები,
რა ქნან! რო შარცხვენ, ძნელია,
ტანზე ჩაეცმისთ ჯუბები,
თაეს დაეხურვისთ მანდალი
და მოეხდებათ ქუდები,
თუ-კი არ გაირჯებიან,
როგორც ლარჩები, ცუდები.
ტყვე კბილებს აღრქენს და ცდილობს
უნდა გაიხსნას ხელები,
დიდხანსა წვალობს, გორაობს,
ვარ მისგან განაცხელები.
ძმებთან სწადიან სიკვდილი,
აღარ რჩებიან მთელები.
უჭირსთ და აღარსადა ჰყავ
ლაშქარი მისაშველები.
ღამეც გახშირდა კარგადა,
ტყვემ აისრულა წადილი,
ორივე ხელი გაიხსნა,
ფეხზე წამოდგა დაღლილი
და ამ ღროს ნახა სოფლებში
ცეცხლები,—ცუდი ნიშანი.
გაიგო, რაც მომხდარიყო,
აღარ უნდოდა მისანი,
გაშრა, გაფითრდა, ცრემლი-კი
არ მოსდგომოდა თვალებში;

სულ გულში ჩაგუბებულა
და გაბნეულა მკლავებში..
ქუდს იხდის... სიტყვა ვეღარ სთქვა,
ხმლის ტარს შეახო ცერითა.
ამოიწვავდა ქარქაშით
გულს მიიბჯინა წვერითა.
მკერდიდან სისხლი, ვით წყარო,
გადმოუვიდა ჩქერითა,
მთვარემაც გადმოაშუქა
საჯიხვევების სერითა
და დააშტერდა თავის მკვლელს
მოზარე ქალის ფერითა...
ნიავეც მიდ-მოდიოდა
უდარდოდ, ნელის მღერითა...
ფრთა გაჭკრის წვერსა ხმლისასა
ამოღერებულს ენითა,
შაღებილს ჭიაფერადა
კაცის გულ-მკერდის წვენიითა.
და გათამაშდის მწვანეზე
ლალად, მოლხენით, სტვენითა.

გახე-ფშაგელა

მარია უოტლანდელი

დრამა ხუთ მოქმედებად

ბიოჩხსტიკნე ბიოჩხსონისა

მოქმედნი პირნი

მარია სტიუარტი, უოტლანდის დედოფალი
ჭენკას დარნლეი, მისი მეუღლე, მეფედ წოდებული
ჯექსი, გრაფი მურჩეი, დედოფლის ძმა.

ლარდი სტიუარტი, აგრეთვე დედოფლის ძმა.

გრაფინია არჯაილი, დედოფლის და.

მაიტლენდი, გრაფი ლეიტინგტონი, სტატს-სეკრეტარი.

დავიდ რინჩიო, დედოფლის კერძო მდივანი უცხო სახელ-
მწიფოებთან მიწერ-მოწერისათვის.

ჯექს კეფბიოჩნი, გრაფი ბოტველი.

გრაფი მორტონი.

ლარდი რუტკენი.

ლარდი ლინდსეი.

ანდრიუ კერჩი.

ვილიამ ტეილორი, პაეი.

ერსკაინი, გვარდიის კაპიტანი.

ერთი მოქალაქეთაგანი.

ჯონ ნოქსი.

კარის-კაცები, ჯარის-კაცები, მოქალაქენი.

(შარკელი და მეორე მოქმედება სწარმოებს სასახლე გო-
ლეირუდში ედინბურგში 1566 წ. მარტის დამდეგს. მესამე—
იმავე წლის შემოდგომას. მეოთხე—1567 წ. გაზაფხულს;
ორივე—თვით ედინბურგში და მისს მიდამოებში. მესუთე—
ორი თვის შემდეგ სასახლე დენბარში.)

მღვთისმადება პირველი

დიდი დარბაზი სასახლე გოგეარუდში.

ბამოსვლა პირველი

(დარბაზი შორთულია სადღესასწაულოდ. ბაღია. ტეკეკევენ purpose *). დედოფალი ღორდ სტიუარტან ტეკეკევენს. მოთამაშეთა შორის სჩანან გრაფი ლეიტინგტონი გრაფინია არგაილთან, გრაფები მორტონი და ბოტკედი. მარჯვნივ აკანსტენაზე ღორდი ჯინდსეი, ანდრიუ კერრი და ერთი მოქალაქეთაგანი. სამივეს უცნაურად შეკერილი მუჭი ტანისამოსი აცვია, რითაც ბეკრად განიჩქევან დანაჩენთაგან. მათ უერთდება რამოდენიმე პრესვიტერიანი. უფრო გვიან აკანსტენის მეორე მხარეს გამოჩნდება რიჩიო, რომელიც დაბალის სმით ელაპარაკება ერთს აზნაურთაგანს. ტეკეკის გათავებას ცოტა უკვლია, რადესაც შემოდის დაჩნდები. შემდეგი საუბარი იწუება, მაშინ, რადესაც მუსიკა ან უფრო დაბლად უკრავს, ან სრულებით გაჩუმებულია.)

ჯინდსეი. დახეთ, როგორ ჭიებსავით მზეზე იკლავებიან მოთამაშენი! გესმისთ ეს მუსიკა? თვით სატანის ხარხარი ისმის მის ხმაში.

ანდრიუკერრი. შ... შშ... რისხვა ღვთისა შთანთქავს ამ ცოდვილთ, ვითარცა ზღვამ შთანთქა ფარაონის ჯარი.

ჯინდსეი. შეხედეთ, როგორ ეჩურჩულებიან ერთმანეთს! შეხედეთ იმათ ვნებით სავსე ღიმილს, ქალების უსირ-

*) ტეკეკა, რომელშიაც მოთამაშენი ერთმანეთს ეჩურჩულებიან.

ცხვილო კაბებს! აი სად არის შხამიანი სუნთქვა ცოდვისა!

ერთი მოქალაქეთაგანი. ამ სასახლეში მყოფთ ყურებამდის არ მიულწვია ნოქის ქადაგების არც ერთს სიტყვას!

ჯინდსეი. დაე, მაგრე იყოს! ისრაელელების წინასწარმეტყველთ ჰგავს ეს კაცი,—მისი სიტყვა უნაყოფოდ არ ჩაივლის: თვით ზეცა გაამართლებს მისს სიტყვას.

ანდრაუ-კერძი. აგერ დავიდ რიჩიო!

რამდენიმე ხმა. ის, მარჯენივ?

ანდრაუ კერძი. ფლიდი კათოლიკე!

ჯინდსეი. პაპის ფარული აგენტი!

ანდრაუ კერძი. ქრისტეს ახალ საზოგადოების *) წევრი.

ერთი მოქალაქეთაგანი. ყველაზე უფრო ქვეშ-ქვეშა სატანის მეგობრებში!

ანდრაუ კერძი. ერთი კვირა კიდევ, და თითონაც ამოყოფს თავს ქვესკნელში.

ჯინდსეი. წავიდ-წამოვიდეთ, შეუძლიათ ექვი აიღონ ჩვენზე!

ანდრაუ კერძი. (მოქალაქეებს და სსკებს). წავიდეთ! (მოთამაშეთ ამოეთარებთან. ჩინჩიო ამასობაში სცენის სიღრმეში წაგა. გამოჩნდება დანჯეი და გაეშურება ჯინდსეისაკენ, რამეღიჯ მარტოდ ანის და მოთამაშეთ უუურებს).

ჯინდსეი. (მის უკან) მილორდ!

დანჯეი. (არ აქლეს პასუხს).

ჯინდსეი. მილორდ, შემოაუერთდით ქვეშარტის ღმერთის თაყვანის მცემელთ! გვიხსენით ამ იეზაბელისაგან!

დანჯეი. ოჰ, რა რიგ წარმტაცია!

ჯინდსეი. ეშმაკს მიუნიჭებია მისთვის ეს ძალა! გაფრთხილდით, მილორდ; ვგონებ, საკმაოდ ტანჯულხარტ და გირტირნით ამ ქალის გამოისობით!

დანჯეი. მართალია.., მაგრამ ჯაღო ამ თვალთმაქცისა ყოვლად ძლიერია: ერთი მისე დანახვა,—და ყოველი

*) იეზუიტების ორდენი.

სევდა და ნალველი წამებულის გულისა, მწვაფი და ცხარე ცრემლები, — ყველა ეს გავიწყდება! თვით ზეცას მიუნიჭებია მისთვის ეს ძალა! შეხედე: გაზაფხულის ბრწყინვალე დილასავით, მზის ნათელსავით ჰვენს იგი გარშემო სიხარულს და ნეტარებას! რასაც თვალს გადაავლებს — სკოცხლდება, პირს მიიბრუნებს და ყველაფერს სიბნელე იცავს... რალაც მარტოობა სულს გიხუთავს!.. მხიარულება და მწუხარება, ღიმილი და ცრემლები — ყოველივე მისს ხელთ არის, მას ემორჩილება, მხოლოდ მით სუნთქავს და სკოცხლობს.

ღანდსკი. შეშლილა!.. (გადის).

დაწნღი. ბუნების საოცრებაა ეს ქალი. რალაც მუდმივი, შეუძნევი მოეღვარე სხვადასხვაობაა მასში! ყოველდღე ვხედავ და ყოველთვის უსიტყვოდ, განცვიფრებული ვჩერდები მისს წინაშე: ასე მგონია, პირველად ვხედავდე! არა! მხოლოდ ციეს, უსიცოცხლო მთების მწვერვალთა ყინულს შეუძლია გაუძლოს მისს მოხიბლვას, არ მოსწყურდება კიდევ და კიდევ მისი ღიმილი, მისი ხმა და მის ბაგეთა შეხება... ოჰ! რა არის უიმისოდ ქვეყნის ყველა სოუნჯე, ყოველი სიმდიდრე, ბრწყინვალეობა და ძლიერება მეფისა!

(ელის ცეკვის გათავებას. დედოფალი, სტიუარტის სელზედ დაყრდნობილი, მიდის აჟანსტენისაკენ, სადაც სტიუარტი მუხლს მოიდრეკს, ეტეკის მადლობას, შემდეგ სტოკებს ერთის წამით, მოელაპარაკება მსახურს და ბრუნდება. დაწნღი საკვებლობს მისის მომარებით და დედოფალს მიუახლოვდება).

დაწნღი. თქვენ უდიდებულესობასთან საუბარს მეტის მოუთმენლობით ველი, ვიდრე ოდესღაც ბავშვობისას მომხიბლველ ზღაპრის გაგონებას ველოდი.

სტიუარტი. Souper მორთმეულია; თქვენის უდიდებულესობის ბრძანებას ველით.

დედოფალი. მიიპატიეთ ყველანი, ჩვენ ნუ გველიან, მე და მეფე აქ დავრჩებით.

სტიუარტი. (ჰპატიუებს სტუმრებს, და ყველანი გადასნ თაკიანთ დაძებითურთ. ამ დროს ისმის დიდებულის მარშის ხმა).

გამოსვლა მეორე

დანჯეი და დედოფალი

დანჯეი. ცეკვისაგან თქვენს ლოყებზე ვარდები გაშლილან. შეიძლება, ჩემ ბაგეთა მოსაწყვეტი არ იყვნენ, მაგრამ, მოუტევით! არ შეუძლიათ დადუმდნენ და მაინც-ღი-მაინც ჰსურთ გამოგიცხადონ თავისი სურა-ვილი.

დედოფალი. მილორდ, თუ დიდი საქმე არა გაქვთ, გთხოვთ....

დანჯეი. არა, ჩემი საქმე მეტად საყურადღებოა! მაგრამ... ნუ მელაპარაკებით ეგრე გულცივად, მე ვერ გადამიტანია ეგეთი ლაპარაკი, ეს მტანჯავს მე... ჩემი საბრალო გული დაწყლულდა... მარიამ, რად შევიქენით ეგრე უცხონი ერთმანეთისათვის?!

დედოფალი. მილორდს ალბად ჩვენსაზე უფრო სხვა საზოგადოება მოსწონს?

დანჯეი. განა შემიძლია მხიარული ვიყვე იქ, სადაც თქვენ ვერ გხედავთ?

დედოფალი. ლხინის მოყვარულ მეგობართა და გამართობელ ქალებ შორის მილორდი ალბად უფრო მეტ სიამოვნებას გრძნობს, ვიდრე ჩვენთან?

დანჯეი. გვედრებით, ნუ მომაგონებთ იმ მოარევს, რომელ-შიაც მხოლოდ მისთვის გადავარდი, რომ დავიწყებას მივცემოდი, დამეხშო ჩემი უსახლგრო სევდა, ჩემი მწუ-

ხარება... ბრალი კი ვისია, ვინ არის მიზეზი, თუ არა მარიაშ შოტლანდელი?

დედოფალი. მე მდებთ ბრალს?

დაწნული. ოჰ, გაიგეთ? ვისაც თავდავიწყებით უყვარს, იგი ყველაფერს სდებს ბლალს: სიხარულს, მისთვის რომ იგი მეტად სასიხარულოა, მწუხარებას, მისთვის რომ იგი სიხარული არ არის. მე ვკარგავ დღეებს იმ დღიურ მუშასავეთ, რომელიც მეტის ფასის მოლოდინით სულ არ მუშაობს... არის კიდევ ფასი, რომლისათვისაც ყველაფრისათვის მზადა ვარ!.. თუ არა და არც, სიცოცხლე მინდა! მაშ თქვით, რა ვქნა, რითი დავიბრუნო თქვენი სიყვარული?

დედოფალი. ვსწუხვარ, მილორდ, რომ ამისათვის ვერ წარმომიდგენია საკმაოდ დიდი ფასი.

დაწნული. დიად, თქვენ გიზების შთამომავალი ხართ,—მშვენიერი, ვით მარგალიტი და მასავეთ მტკიცეც!

დედოფალი. ანტონიუსმა გახსნა მარგალიტები ლეინოში, რომელიც დალია კლეოპატრამ.

დაწნული. მაგრამ ეს მილიონებად დაუჯდა.

დედოფალი. სწორედ ეს მინდოდა მომეგონებინა თქვენთვის!

დაწნული. მართალი ხართ... ღარიბი ვარ, რადგან მოკლებული ვარ ნებას, დამოუკიდებლობას, სიმშვიდესაც კი... ყოველივე ეს თქვენ მოგეცით!

დედოფალი. მეც მით გიხდიდით. არ ვიცი, ვინ არის დამნაშავე. ვკონებ, თქვენ თითონ ვერ დააფასეთ და ვერ მუოარეთ თქვენს ბედნიერებას!

დაწნული. მარიაშ, ჩვენის ქორწინების პირველ თვეებში მე ვფიქრობდი, რომ გიყვარვართ!

დედოფალი. მეც ეგრე მეგონა!

დაწნული. მაშ ეხლა რაღად ჩამდგარა ჩვენს შუა... ეს...

დედოფალი. მილორდ! (გასკლას აპირებს).

დაწნული. დაიცათ, მომითმინეთ, თორემ გვიანლა იქნება!

დედაფაქია. (შეჩურჩება) მემუქრებით?

დაჩნჯეი. შენ არ იცი, სადამდე მიჰყავს კაცი სიყვარულს!

დედაფაქია. ვიცი, კანდიერებამდე.

დაჩნჯეი. (საფიცხით). მეტამდე! მე შემედლო დამშვიდებით... ნუ მაიძულებ, მარიამ... ნუ მიმიყვან უკიდურესობამდე.

დედაფაქია. განა შემიძლია?

დაჩნჯეი. ის დღე, როდესაც შეიძლებოდა, სინანულის დღე იქნება თქვენთვის.

დედაფაქია. (გამხსენებთ). არა, იყავ ვაჟკაცი და... ღმერთია მოწამე, — ქალი ვარ.

დაჩნჯეი. ოჰ, ერთი მაგისტანა შემოხედვა, ერთი ეგეთი მოძრაობა კიდევ — და ისევ გაგიყვებით მიყვარხარ!

დედაფაქია. მართალია, ჰენრიხ, სიყვარული შეგიძლია.

დაჩნჯეი. შენ-კი, მარიამ, არა?

დედაფაქია. (გაჩუქებული აღიძვება).

დაჩნჯეი. ეგ ღიმილი „ჰო“-საც ამბობს და „არა“-საც, ათასჯერ ერთსაც და მეორესაც, მე კი ვერ მიმხვდარვარ მის ნამდვილს აზრს.

დედაფაქია. მხოლოდ პაჩი უკვირდება თავის მბრძანებლის ღიმილს.

დაჩნჯეი. რომ ვიცოდე, რომ არის ვინმე, ვინც ბედავს ამას, მოვკლავდნ.

დედაფაქია. იქნეულდება პაჩის ერთ-ერთი სისუსტეა.

დაჩნჯეი. უიქნეულოდ თქვენდამი სიყვარული შეუძლებელია!

დედაფაქია. მაშინაც კი, როდესაც მეც მიყვარს?

დაჩნჯეი. არა, თქვენ არასოდეს და არავის არ მიეცემით მთლად, არ შეგიძლიათ თავ-დავიწყებით სიყვარული.

დედაფაქია. ჩემო საბრალო დარნლეი!

დაჩნჯეი. გებრალეები?! მაშ მომაშორე ჩემის სევდიანობის მიზეზი, — დაითხოვე ის, ვინც ასე მტანჯავს!

დედაფაქია. მაშ ყველა კარის კაცები უნდა დავითხოვო!?

დაწნული. არა, შხოლოდ, ერთი!

დედოფალი. მილორდი!

დაწნული. არის ერთი, რომელსაც უფრო ენდობით, ვიდრე ყველას ჩვენ ერთად.

დედოფალი. მაშასადამე, ღირსია.

დაწნული. მაგ უპირატესობის გამოცხადებით ვილაც მოთრეულისათვის მარტო მე კი არა თქვენ შეურაცხყოფთ შოტლანდიის კეთილ-შობილთა უკეთესს ნაწილს!

დედოფალი. სხვები კი უკეთესნი არიან?

დაწნული, კეთილ-შობილნი არიან!

დედოფალი. ვინც ჩემი ნდობა მოიხვეჭა, ის უკვე კეთილ-შობილია.

დაწნული. მაგრამ არიან უფრო ღირსნი ამ ნდობისა!

დედოფალი. ყველაზედ ღირსი ის არის, ვინც საუკეთესოდ ემსახურება ჩემს ინტერესებს.

დაწნული. სხვებს უფრო მეტად უყვარხარ!

დედოფალი. ვფიცავ პატიოსნებას, რომ მარტო სიყვარულისათვის არ მოესულეარ შოტლანდიაში.

დაწნული. ნეტავ ეს რიჩიოს შესახებაც მართალი იყვეს.

დედოფალი. მილორდი!

დაწნული. ყოველგნავ მესმის ხმები და ეს ხმები ძილს მიფრთხობენ.

დედოფალი. უფრო საიმედო ბაღში ამოიდეთ თავით, ვიდრე ედინბურგის ქორები.

დაწნული. რაც გნებავთ უწოდეთ, გინდ ქორები, მაგრამ მათ ყველანი იმეორებენ და ყველას სჯერათ ისინი! დეე, ჩემი იქნეულობა გიჟური, დაკოდილ ჩიტის ფრენასავით უსწორი იყოს, მაგრამ მასშია მთელი ჩემი სიცოცხლე, მთელი სიყვარული... და გრძობები მაინც შეიბრალეთ!...

დედოფალი. და დავითხოვო რიჩიო? არასოდეს!

დაწნული. ეგ არის თქვენი უკანასკნელი სიტყვა?

დედაფაქი. დიალ!

დაწნღ. მაშ კარგი! თუ არაფერი არ გსურთ მიმსხვერპლოთ,—
მე შევიძლებ გარდავიხადოთ.

დედაფა. აჰ, როგორ მომამბეზრეთ თავი! დავანებოთ თავი ამ
საუბარს, მილორდი!

დაწნღ. დიალ, მეტს აღარ ვილაპარაკებ, ხოლო საქმეს შევეუ-
დგები.

დედაფა. ისე ხშირად იმეორებთ მაგას, რომ თავი მომამბეზ-
რეთ კიდევ.

დაწნღ. მე არ მაკვირვებს, რომ დასცინით თქვენგანვე აღძ-
რულ სიყვარულს, ისიც ვიცი, რომ მაგ სიყვარულს
შეუძლია ეშაფოტამდის მიყვანაც!

დედაფა. (გასუმეზღა).

დაწნღ. მარიამ!.. არა, გველო ქალის სახით! მთიურ წყალ-
ვარდნილის ბოროტო სულო; ხარხარით იტაცებ
კაცსა სასიკვდილოდ და დასალუპადად! მაგრამ მიფრ-
თხილდი!—დაგიგებ მახეს და შიგ გაგაბამ... თავს
ზარს დაგცემ!.. მოვესწრები იმ დღეს, როდესაც
აგატირებ, შოტლანდიის მშვენიერო სფინქსო, და
ცრემლის ნაცვლად სისხლს ვაღვრევივინებ!

დედაფა. ეს ხომ პირველი არ იქნება! (სტირის).

დაწნღ. მარიამ, მაპატივე; არ მესმის, რას ვამბობ. შეშლილი,
უბედური კაცი ვარ. თვით ჩემგანვე მიხსენ. ვინ გა-
მიქარვებს, ვინ აღმოფხვრის ჩემის გულიდამ იქვებს,
თუ შენ არა! ოჰ, შემობრალე, შემობრალე!

დედაფა. რიჩიოსთან მივდივარ! (გადას)

გამოსვლა მისამე

დაწნღ. (მატო) რიჩიოსთან? რიჩიოსთან?! მეც მოვდივარ!..
მოვკლა იგი დიდ დარბაზში შოტლანდიის ყველა
ლორდთა თვალწინ?.. არა, ამით დავამარცხებდი მხო-

ლოდ იმას და არა დედოფალს. მას უნდა დავსცე თავს ზარი, იგი უნდა ავითროლო: მას ხომ მხოლოდ ის უყვარს, ვისიც შიში აქვს! თვით არ მითხრა—იყავ ვაჟ-კაციო! დიად, მე გამოვიჩინე ვაჟ-კაცობას, ხოლო ის საქმე, რომელშიც მე ჩემ მხნეობას გამოვიჩინე, ელდას დაგცემს და ბავშად გარდაგაქცევს! მართალია ლეტინგტონი, მორტონიც მართალია... სად-ღაა არიან?... ...რაო? მადლობა? მადლობა მას? დღე არ გაივლის, სასაცილოდ არ ამიგდოს! იგი უარყოფს ჩემს უფლებას... მეფის სახელი მრქვია მხოლოდ... იგი მიტეხს ჩემს სახელს, ჩემის უფლებით სხვას ასაჩუქრებს. იგი ჰხედავს მთელ ჩემ მწუხარებას, მთელ უბედურებას და გულ-გრილად შეჰსცქერის მათ! (შაგნით ოთახე'იდან მძისმის მუხაჯა). ეს ხმები!... ნახევარი წელიწადია მას აქეთ... ქორწილში... აღტაცებული ვუსმენდი მათ... ბედნიერებისა და სიყვარულის რაღაც საარაკო სამეფოში გარდავყავდი მათ!.. ეხლა მარტოხელი ვარ, შავი თიქრები მიღრღნიან სულს... ის კი, ის დარჩა იქ ლხინსა და განცხრომაში... მისი ხელი სხვის ხელს უქერია! რა აღრე დადგა ჩემთვის შემოდგომა, რაღაც სიცალიერეს შეუპყრია ჩემი გული, მასში ყველაფერი დაფანტულია, დახშულია... ოღესლაც ისიც გრძნობდა გაზაფხულს, ისიც ყვალდა, მაგრამ ნაყოფს კი ველარ მოგვეწარ! (მუხაჯა უფრო ხმა-მადლათ უგრავს) იქ კი... ძალზედ განცხრომა და ვნებათა ლელვაა! დამაცა, დამაცა... დადგება ღამე, როდესაც შემოვარდები შენთან, ჯარის კაცით იარალში ჩასმული, რომლის ბრკყვიალი ემსგავსება მოლურჯო ყინვას და წითლად შევლებავ ირგვლივ ყველაფერს!.. მაშინ იწყებ თრთოლვას ჩემ წინაშე, ამაყო დედოფალო!... ლეტინგტონი?!.. განა ჩენი თიქრები ხმას იძლევიან?

გამოსვლა მიოთხე

დაწნული, ლეტინგტონი.

ლეტინგტონი. მე ეს-ეს არის მოწამე ვიყავ შემთხვევისა, რომელმაც მეტად გააკვირვა ყველანი. დედოფალი...

დაწნული. დედოფალი?!

ლეტინგტონი. ... შემოვიდა დარბაზში, მიუახლოვდა რიჩჩიოს წასჩურჩულა რადაც, გაუყარა ხელი ხელს და გაეშურნენ შიგნით ოთახებისაკენ.

დაწნული. კუაზედ ვიშლები! ღმერთო, გონს მომიყვანე!

ლეტინგტონი. მე ვიდექი საფრანგეთის ელჩის მახლობლად, რომელმაც შენიშნა: „ნეტავ ვიცოდე, რომელ ოთახში შეივლიან ისინი ეხლა?...“

დაწნული. ცილის-მწამებელი!

ლეტინგტონი. მე იმ წამსვე პასუხი მივეც, რომ შეუძლებელია იქვის აღება მაგისტანა მალალ წოდების ქალის საქცაელზედ.

დაწნული. არა, ლეტინგტონ, შესაძლებია და ძალიანაც შესაძლები! —

ლეტინგტონი. საფრანგეთის ელჩმა ესეც დაუმატა: „გუშინ ვნახეთ, რომ monsieur დავითი ლურჯ ხალათში იღებდა სააუდიენციოთ მოსულთ; იმათ შორის, რომელნიც ელიჩსნენ ამ აუდიენციას, იყო დედოფალიც.“

დაწნული. საზიზლარი სიცრუევა! იგი არასოდეს არ ყოფილა რიჩჩიოსთან!

ლეტინგტონი. მეც ამასვე ვამბობდი და ინგლისის ელჩი, რომელიც ამ დროს მოგვიახლოვდა ჩვენ, ეგრეთვე მხურვალედ ეწინააღმდეგებოდა ფრანგს, რადგან ნამდვილად იცოდა, რომ პირიქით, რიჩჩიო იყო დედოფალთან ხალათში!

დაწნჯეი. ხა, ხა, ხა!

ლეტინგტ. დიად, სხვა უკეთესი აღარა დაგვრჩენია, გარდა სიცილისა.

დაწნჯეი. ხა, ხა, ხა! ჩემი სახელი, ჩემი სიცოცხლე! დამრჩენია მხოლოდ ვიცინო! გატეხილი სიყვარული კი, ჯავრით გულ გატეხილი დედა-ჩემი, შეურაცხყოფილი სიამაყე მამა-ჩემისა, — ყოველ ამჟებ მარტო სიცილილა დამრჩენია?! ლეტინგტონ, თქვენ საზიზღარი ხართ! მე ცხადად ვხედავ, რომ თქვენ ჩემ ღალუბვას სცდილობთ, მე ამას ვგრძნობ... და... არც ძალმიძს წინმალმდეგობა გაგიწიოთ... მხოლოდ დედოფალში შემემძლო მეპოვნა მხსნელი თქვენგან, მაგრამ იგი მიშორებს თავიდან თქვენის გაუმაძლარის პატივმოყვარების სამსხვერპლოდ!

ლეტინგტ. ვუსურვებ თქვენ უდიდებულესობას დამშვიდებას და სენისაგან განკურნებას! (აზიარებს გასკვას).

დაწნჯეი. მოითმინეთ! ლეტინგტონ, თქვენ მართალი ხართ — მე ავად ვარ: ლამ-ლამობით არა მძინავს, მეშინია მართოდ დავრჩე, მეშინია არ შევიშალო... ოჰ, ლეტინგტონ, მე ხომ თითქმის ჯერ ბავშვი ვარ: ცხრამეტი წლისას მე არ შემიძლია გარდავიტანო ეს ბრძოლა... მე მეტად გაგიჟებით მიყვარს იგი. საკმარისია შითხრას ერთი ტკბილი სიტყვა მაინც, თუნდ ის, რომ იგი აღვიარებს თავის დანაშაულს, საკმარისია სინანულით მომმართოს — და მე მიეუტევებ მას, მივუტევებ, ლეტინგტონ.

ლეტინგტ. ღმერთმა და თქვენმა სახელმა გიხსნათ ამისაგან, მილორდ!

დაწნჯეი. რად მინდა მარტო სახელი, თუ მას არ ვეყვარები! ახ, ნეტავი იგი დაბრუნდებოდეს ჩემთან — მე ხელით ჩამოვატარებდი ევროპის უამაყეს კართა წინაშე, საქვეყნოდ ვაღვიარებდი ჩემ სირცხვილს. დეე, მტან-

ჯოს, დეე მამციროს, ოღონდ ნუ მაკლებს ბედნიერებას მიყვარდეს იგი, ვიყო მთელ ქვეყანაზე უბედნიერესი მეუღლე! ამისთანა მეუღლედ ვიყავ კიდევ, ლეტინგტონ! ჩვენის ქორწინების პირველ ორ თვეს მისი სურვილი იყო მხოლოდ ჩემთან ყოფნა. და ეს ქალი, უმშვენიერესი, ყველაზედ მეტად მომხიბლავი ფეროპის ყველა ქალებში, ჩემი იყო; ყველაზე მეტად მიუწოდომელი თცნება, რომელიც ოდესმე ვანმე ქაბუკს აფრთოვანებდა, ჩემთვის საყოველ დღეო მოვლენა იყო, და მაშინ კი მხოლოდ თვრამეტი წლისა ვიყავი! მაგრამ ასე მალე მოკლო ბოლო ყველა ამას... (სტიჩის).

ლეტინგტ. მამაკაცი კი არ უნდა სტიროდეს, არამედ შურს იძიებდებს!

დაჩნჯი. ეს ბავშვობაა—ვიცი; მაგრამ ეხლა დამის წყვდიაღო დღეთ გარდამექცა, დღის ვარამი-კი დამ-დამობით მატყდება თავს!... ცრემლებშიც რომ ვერ ვპოულობდე ხანდახან დამშვიდებას უძლოურთა აზრთა ბოდვა კკუაზედ შემშლიდა! (სტიჩის).

ლეტინგტ. მაშ, სჩანს უნდა გამოვეთხოვოთ ყოველ ჩვენ განზრახვებს!

დაჩნჯი. აბა, რომელთ, ლეტინგტონ?

ლეტინგტ. თქვენ, შეიძლება, არც-კი გსურდეთ, რომ ვინმე ჩვენთაგანმა გამოიწვიოს ეს თავხედი კაცი?

დაჩნჯი. გამოვიწვიოთ? არგუნო. დავით რიჩჩიოსაც აარალი მივცეთ? საჭიროა უკანიდან ძივებაროთ და ოცჯერ დავსცეთ იმას ლახვარი და დაეცემა რა მკედარი კიდევ და კიდევ დავაყოლოთ, ლეტინგტონ! შემდეგ უნდა გავხადოთ ტანთ და ჩამოვკიდოთ, რომ ყველამ ზიზლით უყუროს! გესლიან მწერსავით უნდა გასრისოთის, ვინც მალულად მოსპო ჩემი ბედნიერება! ლეტინგტონ, მასზედ საზარელი დანაშაული რა იქნება დე-

დამიწაზე, როგორც არის სხვის მეუღლის ნდომის მოხვეჭა და მისი შეცდენა.

ლეტინგტ. თქვენ არასოდეს არ ჩაგიდენიათ მაგის მსგავსი, ჰენრიხ დარნლეი?

დარნლეი. წინად მე არა ვიცოდი რა ამისი!

ლეტინგტ. მაგრამ თქვენ სრულიად დარწმუნებული ხართ, რომ დედოფალი გლალატობთ? როგორცა ჰსჩანს, არის ამის საბუთები; მაგრამ მათ ვერ ენდობა კაცად; დანამდვილებით არა იცით-რა... მით უმეტეს თუ გარწმუნებთ თავის უდანაშაულობაში.

დარნლეი. იგი სიცილოს იწყებს ხოლმე, როდესაც ჩანოვაგდებ ამის შესახებ ლაპარაკს, თითქმის მარწმუნებს წინააღმდეგში!

ლეტინგტ. დაუფარავად გეწინააღმდეგებათ!

დარნლეი. დიად, დიად დღეს მან პირდაპირ გამომიწერა საბროძოლველად, როდესაც გამომიცხადა რიჩჩოსთან მიედივარო!

ჯატანგეტონი. მაგრამ შეიძლება იგი იმიტომ იქცევა ასე, რომ გრძნობს თავის დანაშაულობას?

დარნლეი. თუ ასეა, მაშ რად არ დამიმტკიცებს ამას? ხომ ხედავს, რა გვარ ტანჯვაში ვარ.

ლეტინგტ. თქვენ მას უყვარხართ.

დარნლეი. დიად

ლეტინგტ. ამასთანავე არც ეშინია.

დარნლეი. საქმეც ეგ არის!

ლეტინგტ. მის შფოთს ბუნებას უყვარს ის, ვისიც შიში აქვს!

დარნლეი. მართალია, სწორედ ვგრავ!

ლეტინგტ. მაშასადამე, თუ თქვენს უდიდებულესობას შეუძლია გამოიწვიოს იმასში შიში...

დარნლეი. მეც სწორედ ესა მსურს, ლეტინგტონ!

ლეტინგტ. ამისათვის საჭიროა სიმამაცე!

დარნლეი. ვეცდები! დეე, რაც უნდა დამემართოს!

ლეტიანტი. თუნდაც რომ შემოგფიცოს, რომ თქვენი ექვი უსაფუძვლოა...

დაწნული. მართლაც—და თუ უსაფუძვლოა, ლეტიანტი?

ლეტიანტი. მაგრამ მას შეუძლია თავი იმართლოს! თქვენ ხომ მას არ უყვარხართ და არც ეშინია თქვენ!

დაწნული. შენ, მართალი ხარ, შენ მართალი ხარ!

ლეტიანტი. ხომ ხედავთ, რა აღვილად იჯერებთ ყველაფერს!

დაწნული. ნუ გეშინია: ბოლომდე თავს გავიტან მასთან. მაგრამ ლეტიანტი... მაშინ რაღა ვქნა, გაჭირებისას რომ მომმართოს მე, როგორც თავის კანონიერ მფარველს?

ლეტიანტი. მაშინ დაეკითხეთ, რატომ უფრო აღრე არ მოგმართათ.

დაწნული. მართალი ხარ... ეხლა იგი მერიდება, მიწვევს პირდაპირ საბრძოლველად.

ლეტიანტი. თუ თქვენ უკუ იქცევით უკანასკნელ წუთში—მას შესძულდებით კიდევ და მაშინ აღარაფერს არ მოერიდება.

დაწნული. მართალია!

ლეტიანტი. ბრალიანი თუ უბრალო, ეს-კია, რომ მან უნდა სხვის ბატონობა იგრძნოს!..

დაწნული. თუ ასე არა, ჩემი სიცოცხლე ჯოჯოხეთის წვალემა იქნება; სევდა-ცრემლებით მოცული გზა, ტანჯვით სავსე ხანგრძლივი სიკვდილი!

ლეტიანტი. უნდა მოვახსენო თქვენ უდიდებულესობას, რომ სწორედ ამ უკანასკნელ დღეებში იმისა და რიჩიოს შორის ჩამოვარდა უფრო მკიდრო ურთიერთობა.

დაწნული. ეს საიდან გაიგე?

ლეტიანტი. აუარებელი საჩუქრები მიართვეს რიჩიოს: ერთი მის ტანისამოსი რამოდენიმე ათას გირვანქა სტერლინგად ღირს.

დაწნული. აღმაშფოთებელია, საზიზღარაა!

ლეტინგტ. მის ძვირფას თვლების კოლექციას დედოფალმა მიუმატა რამდენიმე სამეფო ძვირფასი ნივთი.

დარნჯი. და, ამის შემდეგ შეიძლება კიდევ ყოყმანი! ოჰ, ლეტინგტონ, მე დავაბრუნე უკან მურჩი, მთელი მისი განრისხული პარტია და შეუერთდი ჩემ მტრებს; მე მზად ვარ დავუკავშირდე თვით სატანას, ოღონდაც ყოველი ეს სიარტხვილი, ყველა ეს ტანჯვები აწ ამშორდებოდეს!

ლეტინგტ. მურჩი ბრუნდება... უნდა დავუჩქაროთ...

დარნჯი. მოდი ხვალ ჩემთან; საჭიროა მოვილაპარაკოთ, ყველანი ფეხზე დააყენე! აბა, დაუჩქარე, დაუჩქარე! თორემ, თუ ჩემმა მღელვარე სისხლმა ვერ იპოვა საშველი მოქმედებაში, მე დამალრჩობს სიბოროტე და წყურვილი შურისძიებისა!

ლეტინგტ. ჩემად, თქვენო უდიდებულესობავ, — აქეთ მოდიან.

დარნჯი. სული მეხუთება, ჩემთვის საჭიროა ჰაერი და თავისუფლება! ლეტინგტონ, გამოგზავნეთ ვინმე ჩემ მსახურთაგანი, უბრძანეთ გამომყვენ თან; შევჯდები ცხენზე და გავსწევ ტყისაკენ!

ლეტინგტ. ეხლა ხომ ბნელი ღამეა?

დარნჯი. სწორედ ისეთია, როგორც მე მინდა! (გადის. ლეტინგტონი მას თან მაჭყვება, მაგრამ კარებში მსახუკს შეჭდება).

ლეტინგტ. (მსახუკს) უთხარით მეფას მსახურებს, რომ მისი უდიდებულესობა ცხენით წანვლას აპირებს. ჩქარა! (მსახური გადის)

გაყოცვლა მახუთა

ლეტინგტონი, მორტონი.

ლეტინგტ. საბრალო დარნჯი! (დაინახავს. თუ არა კარებში მორტონს, განაგრძობს) აქ არავინ არ არის!

მარტანი. (შეხრდება) შეუძლიათ შემოვიდნენ!

დეტინგტ. ჰნახეთ, მილორდ, დედოფლის ახალი სურათი? (გახრდება სურათის წინ, მარტანი მიუახლოვდება და გვერდით ამოუდგება) რა საოცარი მსგავსებაა!

მარტანი. სახის გამომეტყველება, ჩემის აზრით, მეტად ამაყია აქეს.

დეტინგტ. ვფიქრობ, ეს შესაძლოა გასწორდეს.

მარტანი. თქვენ სცადეთ?

დეტინგტ. დარწმუნებული ვარ, რომ ეს შესაძლებელია.

მარტანი. მაშ ასე—ყველანი თანახმანი არიან?

დეტინგტ. სრულიად.

მარტანი. დრო-კი?

დეტინგტ. (ჩუმად) ეხლავე! დაყოვნება აღარ შეიძლება. ისპანიის სუბსიდია უკვე მიღებულია, განდევნილთა ქონებაც მას ჩაუვარდება ხელთ. ერთი კვირეც არ გავა, — იგი, პირდაპირ გამოიწვევს საბრძოლველად პროტესტანტებს და ინგლისს... მისი მოკავშირენი — მთელი ევროპაა!

მარტანი. (ჩუმად) მაშ — ხვალ.

დეტინგტ. (ეგრეთვე) ხვალ, ნოქსის სახლში, ნაშუადღევს ოცნსათზედ.

მარტანი. (ეგრეთვე) მაგრამ იმათ გზა მიიკვლიეს. მეფეს წამოსცდა. ლორდ სტუარტმა გაიგონა მისი მუქარა.

დეტინგტ. მაშ თუ ასეა, უნდა დაფუძნით გზა და კვალი.

მარტანი. თქვენ ამბობდით მურვის ბეჭედზედ, რომელითაც ვსურდათ პირი დაგვეცოთ იტალიელისათვის; აი ეს ბეჭედი (ამოკვს მას).

დეტინგტ. კარგი, მეტს ნუღა ვილაპარაკებთ აქ!

მარტანი. (ხმა მადლად) მართლაც-და საუცხოვო სურათია, საჭიროა მხოლოდ გარდაკეთდეს ეს მეტის-მეტი ბრძანებითი გამომეტყველება.

ლექტინგტ. (ხმა მძლავრად) და აგრეთვე უნდა ჩამოეცალოს იტალიური საყვლო! (მოკრთონა იმალება სტენის სიღრმეში) აგერ რიჩჩიოც მოდის—ეჰე! სტუარტს ელაპარაკება! (გადის)

ბამოსვლა მემამსე

რიჩჩიო და სტუარტი.

რიჩჩიო. მე-კი მაინც ასე ვფიქრობ, რომ მილორდს დღისით გლანდება მოჩვენებანი, განძევებული მურრეი ინგლისში განსაცდელში იმყოფება, მისი პარტია—უარესს მღვდმარეობაშია. ელისაბედს არა ჰსურს შემწეობა აღმოუჩინოს მათ. იგი ჰშველის ზხოლოდ მათ, ვისაც ბედი სწყალობს. საიდან იშოვიან საშუალებას, რომ ხელ ახლად აჯანყება მოახდინონ შოტლანდაში?

სტუარტი. აჯანყება კი არა, monsieur. მე აჯანყებაზე არ მოგახსენებთ. არა, უარესი!

რიჩჩიო. აჯანყებაზე უარესი რალა იქნება?

სტუარტი. (შეშანებული) აბდენი მკვლელობა! ყოელად წმინდაღვთისმშობელო, შენ იყავ მფარველი მართალის საქმისა და მის ერთგულ მსახურთა!

სტუარტი. მე მაინც ვურჩევდი monsieur სასახლეს მკველი მიუმატოს!

რიჩჩიო. ვმადლობ მილორდს ბრძნულ რჩევისათვის!

სტუარტი. madame ma saeur,—მა კარგად ცდის, რომ უკვე სამჯერ განიზრახეს მისი ძვირფასის სიცოცხლის მოსპობა ამ ველურ მხარეში. ეხლა შესაძლოა კიდევ ვინმე სხვასაც ელოდეს იგივე.

რიჩჩიო. სახეში ვინ გყავთ, მილორდ?

სტუარტი. monsieur-მ იცის, რომ იგი არ უყვარს ჩვენ კეთილ-
შობილ წოდებას.

დაჩჩია. წმინდა ანტონი პადუელი, ჩემი მფარველი, მიხსნის
მე ბოროტ ადამიანთაგან. დედოფალი, ჩემი მალალი
მფარველი და მოწყალე მიხსნის მე განსაცდელისა
გან.

სტუარტი. საჭიროა monsieur-მ მოგლაპარაკოს კაპიტან ერსკაინს,
აი ვის შეუძლია ყველაზე უკეთ მისი დაცვა.

დაჩჩია. ვმადლობ მილორდს; ვეცდები მას მოგვლაპარაკო.

სტუარტი. ყველა ეს მითვის მოგახსენე monsieur-ს, რომ დე-
დოფალი სწალობს მას. monsieur, მე კოტილიონი
მეღის.

დაჩჩია. მილორდ! (სტუარტი გადის)

გამოსვლა მეზვიდე

დაჩჩია, ჯეტინგტონი

დაჩჩია. მალული მკვლევრობა! (მიბრუნდება და დაინახავს თუ
აქა თავის უკან ჯეტინგტონს, შიშისაგან შეკრთება)

ჯეტინგტ. თქვენ გეშინიათ, რომ მოგკლავთ?

დაჩჩია. ვინ მოგახსენათ?

ჯეტინგტ. მე უნდა მოგვლაპარაკოთ. მე გამომგზავნა გრაფ მორ-
ტონმა. უნდა მოგახსენოთ, რომ გრათს არ უყვარს
თქვენთან ლაპარაკი.

დაჩჩია. კარგი მოციქული უშოვიხართ.

ჯეტინგტ. თვით კი მას უფრო წარჩინებულ პირისაგან აქვს
მონდობილობა.

დაჩჩია. ვისგან?

ჯეტინგტ. მურრეისაგან.

დაჩჩია. სრულიად არ მერტყერესება არც მურრეის და არც
მის ახლობელთა საქმეები.

დეტინგტ. მაკრამ, შეიძლება, მე შევიძლო გამოვიწვიო თქვენ-
ში რაიმე ინტერესი ამ საქმეებისადმი.

რაჩჩია. ვეკვ, რომ გამოიწვიოთ (ჟდება).

დეტინგტ. (თავისთვის) ჯდება!...

რაჩჩია. დაბრძანდით უფალო სტატს-სეკრეტარო.

დეტინგტ. დიდად დაეალებ ულივარ თქვენგან, უფალო პრი-
ვატ-სეკრეტარო (ჟდება ნასკვარ ზურგ შექცეული მის-
კენ და თრეკ ფეხებს სკამზედ დაწყობს). მიბრ-
ძანეთ, დავით რაჩჩიო, ეკებ რაიმე ვნება გაღე-
ლებით?

რაჩჩია. პოლიტიკოსისათვის ვნებანი არ არიან ხელსაყ-
რელნი.

დეტინგტ. შენიშვნა იმდენად ქეშპარიტია, რომ მე თვით არა
ერთხელ მქონდა შემთხვევა, მესარგებლნა მით. მიუ-
ხედავად ამისა... (ათამაშებს მურწყის ბეჭედს)

რაჩჩია. გრათ! მგონია—არავის შეუძლია თავის თავზედ
სთქვას, რომ იგი ვნებათაგან თავისუფალია?

დეტინგტ. (ბნხანხად) დიად!

რაჩჩია. თუ ასეა, საჭიროა რომ ეს ვნებანი ყოველისფერში
ჩვენ მიზნებს ემსახურებოდნენ...

დეტინგტ. ...რომ ისინი სხვის ხელში სათამაშონი არ გახდნენ,
ეს ასეა...

რაჩჩია. ჩემის მუდმივის გამარჯვების ახსნა რომ მინდოდეს,
მე სწორედ მაგას მივაწერდი.

დეტინგტ. თქვენ ერთის მხრივ მართალი ხართ.

რაჩჩია. შოტლანდიელები მუდამ გატაცებულნი არიან რი-
თიმე: ხან ვერას ვზით ვერ განუშორებიათ ფიქრიდან
მამაპაპათა რომელიმე ჩვეულება, ხან იმათ აშფოთებს.
რომელიმე აუსრულებელი ოცნება, ხან შურისძიე-
ბის გრძნობა, ხან პატივმოყვარული განზრახვანი;
მატომაც მარცხდებიან ეგრე ხშირად.

ლეტანგტ. მეტადრე ჩვენ აღშფოთებით სავსე, გარდამავალ დროს, როდესაც მთელი მხარე სარწმუნოების გამო გაიყო ორ მოპირდაპირე ბანაკად.

წიჩია. მე მოვედი აქ უცხო, მარტოდ-მარტო; მე ერთი მიზანი მაქვს—ვიყო ჩემის დედოფლის ერთგული და გამოსადეგი მსახური.

ლეტანგტ. მიტომაც არის, რომ ყველასაგან გარჩევთ თქვენ,—ეს სრულიად აუცილებელია.

წიჩია. თუ აუცილებელი არ არის, იმის თქმა მაინც არ შეიძლება, რომ ეს გონივრული არ იყოს.

ლეტანგტ. დიად, დიად!

წიჩია. სხვა-და-სხვა გარემოებაც ამას მოწმობს.

ლეტანგტ. დიად, ეხლა გვარიანად მიდის კათოლიკეთა საქმე.

წიჩია. რა საუცხოვო ბეჭედი აქვს გრავს!

ლეტანგტ. ძვირფასიც, — ხომ-კი?

წიჩია (აღგება) იშვიათად მინახავს ამისთანა ბრჭყვიალი! მაგრამ რას ვამბობ? იგი დედოფლის ყველა ბრილიანტებზე ძვირფასია!

ლეტანგტ. მოხარული ვარ, რომ ერთმა მაინც შესძლო მისი დაფასება.

წიჩია. მე ძლიერ მიყვარს ლამაზი თვლები, მე თვითონ მთელი კოლლექცია მაქვს.

ლეტანგტ. თქვენ თუ ძვირფასის თვლების მიყვარული ხართ, მაშ ესეც უნდა გამოიცნოთ: როგორც მცოდნეს, მანვილი თვალი გექნებათ.

წიჩია. (ახლო დათვალიერებს და ბეჭედს, ამბობს) გრავ მურ-რეისაა! თქვენ იყიდეთ?

ლეტანგტ. არა, აპირებს ჩუქებას.

წიჩია. ეგეთი ძვირფასი რამ... ვის უნდა აჩუქოს?

ლეტანგტ. თქვენ, დავით რიჩიო.

წიჩია. მც!

დეტინგტ. (დგება) ამაყი გრაფი მურრეი გთხოვთ თქვენ იშუამდგომლოთ მისის დის წინაშე, დედოფლის წინაშე. აი თქვენთვის უკეთესი დამამტკიცებელი საბუთი გარემოებათა ცვლილებისა და თქვენის ძლევა მოსილობას! პროტესტანტების პარტია, ამ რაპდენიმე წლის წინად ყოვლად ძალუმი, ეხლა მისულა იმისთანა უკიდურესობამდე, რომ იმის ბელადი იძულებულია პაპის ფარულ აგენტს სთხოვოს წყალობა.

ნაჩნია. თქვენ ეს გწყინთ, გრაფ ლეტინგტონ?

დეტინგტ. სწორედ მეწყინა, ვერ დავფარავ.

ნაჩნია. ძლიერ ვსწუხვარ გრაფ მურრეის უბედურ მდგომარეობას, მაგრამ მის აქ დაბრუნებას ხელი მოვუშვართო არ შემძლიან!

დეტინგტ. თქვენ არა გსურთ?

ნაჩნია. მე მესმის,— თქვენის ჩვეულებრივ გამსჭვრეტელობით თქვენ შეიძელით ჩემის ენების გამოცნობა, მაგრამ ამ შემთხვევაში სამწუხაროდ, იგი ეწინააღმდეგება დედოფლის პოლიტიკას. *Au revoir!* (გასკლას აპირებს)

დეტინგტ. (აღებს ბუხარის კაბს და უნდა შეაგდოს შიგ ბეჭედი).

ნაჩნია. რას შვრებით?

დეტინგტ. ეხლა არაერთარი მნიშვნელობა აღარ აქვს ამ ბეჭედს.

ნაჩნია. ეს ხომ მთელი ქონებაა, იმაზედ მეტი, რაც მე მაქვს.

დეტინგტ. თქვენ გსურთ დაიხსნათ იგი?

ნაჩნია. რასაკვირველია.

დეტინგტ. მაშ წაიღეთ!

ნაჩნია. არა, გარდაეცით დედოფალს, დაე მან შეინახოს იგი გრაფისათვის.

დეტინგტ. გრაფისათვის?.. (უნდა შეაგდოს ბეჭედი ბუხარში).

ნაჩნია. თქვენ მისი ფასი არ იცით, არ იცით რის გადაგდებას აპირებთ!

დეტინგტ. თქვენ თვითონ ხომ შეგიძლიათ მისი შენახვა.

- ნაჩილა.** შენახვა? მე ამაზედ თანახმა ვარ... მხოლოდ იმ პირობით, რომ ამან მე გზა არ გადამიღობოს და მე შემეძლოს დაკიცვა სრული თავისუფლება მოქმედებისა.
- ლეტინგტ.** მაგრამ მაინც დეე იგი იყოს თქვენთვის ყოველდღიური მომგონებელი იმისა, თუ რა მდგომარეობაში იმყოფება დედოფლის ძმა (აქლეკს ბეჭედს)
- ნაჩილა.** (გამოართმევს) და ყოველ-ღლიური მომგონებელი იმ ამაყურ როლისა, რომელიც მე დღეს მხვდა წილად.
- ლეტინგტ.** თქვენ ამის უფლება, რასაკვირველია, — გაქვთ. მაგრამ იმედი მაქვს, რომ ევეთი თავმდაბლობა გრაფ მურრეის მხრივ ტყუილად არ ჩაივლის.
- ნაჩილა.** თქვენ თვითონ უნდა მიხვდეთ, რომ ამ გვარ დამამტკიცებელის საბუთის შემდეგ შემიძლია არ ვიქონიო გრაფ მურრეის და მისის პარტიის შიში. აი ყოველივე, რაც სათქმელი მქონდა.

გამოსვლა მერვე

(ივინივე ლორდ სტუარტ შემდეგ დედოფალი)

- სტუარტი.** monsieur, madame ma soeur უბრძანებს მას გამოეცხადოს!
- ლეტინგტ.** ბატონო მდივანო!
- ნაჩილა.** მილორდ! (ლეტინგტონა გიდას)
- ნაჩილა.** სად იმყოფება მისი უდიდებულესობა?
- სტუარტი.** მე გაგიძღვებით monsieur.
- ნაჩილა.** იმ რჩევის შესახებ, რომელიც მომცა მე მილორდმა, — შემიძლია დაბეჯითებით ვსთქვა, რომ იგი სრულიად მეტი იყო!
- სტუარტი.** მაშ თუ ასეა, მე მიხარის monsieur ს მაგიერ.

რინჩია. ხელში იარაღით კი არა, ვედრებითა და სხვა-და-სხვა საჩუქრებით აღვსილი ხელებით გვძებნიან. და ის სასაცილო პირის გრება, რომლითაც ვალდებულად ჰრაცხვენ თავი შემხვდნენ ზოგიერთი პირები ამ სასახლეში, არასოდეს არ მჩვენებია ეგრე მშვენიერი, როგორც სწორედ ეხლა. Au revoir! ... მაგრამ აი თვით დედოფალიც!

სტუარტი. მისი ჩვეულებრივი მოუთმენლობა გარდაღის ყოველ საზღვარს სამეფოს კარის წესისას!

დედაფ. სტუარტი, დაგეტოვე მარტოდ! თვალი გეჭიროს, არ დაგვიშალოს ვინმემ!

სტუარტი. ცეკვის შესახებ რაღას მიბრძანებთ?..

დედაფ. ჯერ საქმე და მერმე ცეკვა! კარი გაიხურე!

სტუარტი. (თავისთვის) არ ვიცი, რა ვიფიქრო! (გადას)

გამოსვლა მთხრამ

რინჩია და დედაფა.

დედაფ. რას უნდა ნიშნავდეს, რინჩია,—აი აგერ მესამეჯერ მეუბნებიან მე თავდასხმაზედ?

რინჩია. თქვენ უდიდებულესობასაც?

დედაფ. როგორ, შენც?

რინჩია. აი, ეს-ეს არის მითხრეს!

დედაფ. საოცრებაა. ერთის საათის წინ მემუქრებოდა მეფე.

რინჩია. თქვენ უდიდებულესობას ჰგონია, რომ მას კავშირი აქვს...

დედაფ. ვისთან?

რინჩია. მათთან, რომელნიც აპირებენ თავს დაცემას?..

დედაფ. ვინ აპირებს თავს დაცემას?

რინჩია. არ ვიცი... (ზაუზა) ეგებ გაძევებული პარტია?

- დედაფ.** ჩემი ძმა, გრაფ მურრეი?... მერე, დარწმუნე დაუკავ-
შირდა ჩემ... თავის მტერს? მაგრამ რა უნდა მომ-
ხდარიყო ასეთი?
- ჩაჩჩია.** ეს უკეთ უნდა იცოდეს თქვენმა უდიდებულესო-
ბამ.
- დედაფ.** იგი დღეს მთხოვდა მე... (შეხრდება, შესტყერის ჩაჩჩიას
და იტინას) დარწმუნე — შეშლილია, ყოველი ეს მო-
გონილია!
- ჩაჩჩია.** თქვენი უდიდებულესობა ყოველთვის ეგრე აუღელ-
ვებელი, ეგრე დარწმუნებული...
- დედაფ.** გაქვს განა შენ დამამტკაცებელი საბუთები?
- ჩაჩჩია.** თქვენო უდიდებულესობაე, ცნობილობთ ამ ბეჭედს?
- დედაფ.** ჩემი ძმისაა.
- ჩაჩჩია.** ამ ბეჭდით გრაფ მურრეის ჰსურს გაინათოს დაბრუ-
ნებისას გზა მიმავალი თქვენის უდიდებულესობის სა-
სტუმრო დარბაზისაკენ.
- დედაფ.** შენის დახმარებით?
- ჩაჩჩია.** სცდილობდნენ... მაგრამ აი ბეჭედი (უნდა მასცეს, მა-
გრამ აგი აწ აწამეკეს).
- დედაფ.** რიჩჩიო, დიდ მნიშვნელობას გაწერენ აქ?
- ჩაჩჩია.** მისთვის მხოლოდ, რომ მომაკლონ თქვენის უდიდე-
ბულესობის ნდობა, აი ბეჭედი!
- დედაფ.** (აწ აწამეკეს) მითხარ, რიჩჩიო, რატომ ხარ სხვებზე
უფრო ჩემი ერთგული.
- ჩაჩჩია.** უკეთესი იქნებოდა ვიფიქროთ სხვა გარემოებაზედა
რა მიზეზია, რომ, როდესაც თავდასხმაზედ ლაპარაკო-
ბენ, იმავე დროს სცდილობენ დაგვარწმუნონ, რომ
ჩვენ საშიშარი არა მოგველის რა?
- დედაფ.** შენზე წინადაც ბევრი მყვანდა მე ერთგული მსა-
ხური, მაგრამ ყოველ მათგანს ჰქონდა განსაკუთრე-
ბული განზრახვა, რომელსაც მე გამოვიცნობდი
ხოლმე...

- რინჩიო.** თქვენო უდიდებულესობავ, ექვი არ არის, რომ თქვენ გარს გახვევიან ფარული ბოროტმოქმენი; გარეგნობით მე დამშვიდებული ვიყავ, მაგრამ ნამდვილად კი ასე არ იყო!
- დედაფ.** შენ დიდი იმედი უნდა გქონდეს ჩვენის წყალობისა დავით რინჩიო, რომ პასუხსაც არ იძლევი ჩვენ კითხვაზე!
- რინჩიო.** მე პასუხს არ ვიძლევი, იმიტომ რომ ყველაფერში მხოლოდ ცბიერობას ვამჩნევ! სცდილობენ ჩემი თავი შეგადულონ თქვენის უდიდებულესობის ნდობა მომაკლონ და ეგეთ მძიმე დროს!..
- დედაფ.** მე მომბეზრდა კიდევ ის მნიშვნელობა, რომელსაც გაწყრენ შენ სხვები! ევონებ, არც შენ ხარ ამაზედ უარს!..
- რინჩიო.** თქვენო უდიდებულესობავ, თქვენ უმართებულოდ შეპყრობით!.. მაგრამ ვეცდები, მოვითმინო ესეც. . . ისე როგორც ყოველ დღე ვითმენ თქვენის უდიდებულესობის მიზეზით მრავალ შეურაცხყოფას.
- დედაფ.** მაშ მითხარი, რა გაიძულეbs ამას? რალასაც ჰქალავ...
- რინჩიო.** თუ ჩემს ქცევაში არის რამე გაუგებარი თქვენი დიდებულესობისათვის, ჩემი თავდადებული სამსახური თქვენის ტახტისადმი და ეს პოლიტიკა, რომელსაც მოუტანია და ეხლაც მოაქვს კიდევ მშვენიერი ნაყოფი კათოლიკეთა საქმისათვის, — თავდებია ჩემის თქვენდამი ერთგულებისა!
- დედაფ.** მართალია... მაგრამ რათ უნდა მესმოდეს მუდმივ ეგეთი სიტყვები, რათ უნდა ვიყო ნიადგ შენს მოვალედ, რად არა ვსურს, მაგალითად, კეთილშობილობის ღირსებით იყო დაჯილდოვებული?
- რინჩიო.** ეს ჩემთვის მაინებელი იქმნებოდა.
- დედაფ.** მაღალ ხარისხზედ კი რას იტყვი?

წიქჩიო. მე ვერ მიმიზიდავს ვერავითარი ისეთი რამე, რასაც მხოლოდ არა მტკიცე, წუთიერი ნიშნენლობა აქვს.

დედაფ. ფული, ძვირფასი თვლები...

წიქჩიო. ჰო, ასეთი ნივთები არასოდეს არ ჰკარგავენ თავის ფასს.

დედაფ. არც ძვირფასი სამკაული...

წიქჩიო. ბუნებამ არ მარგუნა მე სილამაზე, და მე უნდა ვეცადო იგი რაც შეიძლება ნაკლებად გამოვავინო. მაგრამ თქვენო უდიდებულესობავ, ნუ გამოვუდგებით წერილმანს და ნუ დავივიწყებთ იმ დიდ ხიფათს, რომლის პირველი შავი აჩრდილი გვემუქრება კიდევ ჩვენ შორიდან! ლეტინგტონს რაღაც განუზრახავს, მურრეის და მორტონსაც ვგრეთვე; მე თავი ისე ვაჩვენე, თითქო არაფრის ეჭვი არა მაქვს და დამშვიდებული ვარ, მაგრამ შემეშინდა-კი! მათ მრავალი მომხრენი უნდა ჰყავდეთ; შეთქმულობა იმდენად გავრცელდა, რომ ისეთი თავ მოუყვარე, განსაკუთრებით თავის თავის მოტრფიალე კაცი-კი, როგორც არის ლორდ სტუარტი, ისიც-კი რაღასაც გრძნობს... საჭიროა, ღამით გავგზავნოთ მზვერავნი; დიდ ტყეებში კოცონები მოსჩანან.

დედაფ. აგერ სამჯერ დააპირეს ჩემის სიცოცხლის მოსპობა, მაგრამ მე მაინც უვნებელი დავრჩი. მე ამას არ ვითარ ყურადღებას არ ვაქცევ!

წიქჩიო. თქვენ უდიდებულესობას დიდი სიმამაცე ატყვია...

დედაფ. შენ კი—გაკლია ევ სიმამაცე, განა?..

წიქჩიო. მიტომ რომ მე ვზრუნავ თქვენის უდიდებულესობის კეთილდღეობისათვის.

დედაფ. კი მაგრამ რატომ? რატომ ითმენ ჩემ ჟინს და სხვების ცილის-წამებას?

წიქჩიო. (განჩხლუბული) როდესაც ბავშვს მოჰბეზრდება კიანური, რომელზედაც იგი უკრავდა, უნდა დაამსხვრიოს იგი, რათა გაიგოს, რა არის შიგ!..

- დედაფ.** მაშ ასე—იმ დღეს როდესაც ვ ხავ, რას წარმოადგენ შენ...
- ჩინჩია.** თქვენო უდიდებულესობავ, ნება მომეცით დაგტოვოთ?
- დედაფ.** განა არ შეიძლება ხელ-ახლად შეეკრათ ის ქიანური, როდესაც ვნახავ, რა არის შიგ?..
- ჩინჩია.** არა, არ შეიძლება!
- დედაფ.** მაშ, სჩანს, შენში იმალება რაღაც არა ჩვეულებრივი?
- ჩინჩია.** თქვენო უდიდებულესობავ, ვგონებ, თქვენთვის მე მეტი საჭირო აღარაფარ... (გასკლას აზიკებს)
- დედაფ.** რიჩიო!
- ჩინჩია.** თქვენო უდიდებულესობავ...
- დედაფ.** (უკთად) ჩვენი ერთად მოქმედება შეუძლებელი ხდება: ნილაბოსანს არ შემიძლია ველაპარაკო გულ-ახლილად.
- ჩინჩია.** თქვენ შეგიძლიათ უღმობელი იყოთ,—მე ეს კარგად ვიცი.
- დედაფ.** მითხარი განა შენ ვისიმე გეშინიან, რომ არა გსურს ჩემთან გულ-ახლილი იყო?
- ჩინჩია.** ვსთხოვ თქვენ უდიდებულესობას ნება მომცეს აქედან წასვლისა!
- დედაფ.** შენ გეშინიან შენის მტრის—მეფისა?
- ჩინჩია.** არა!
- დედაფ.** თავად-აზნაურობისა? ან ეგებ გსურს შენ რაიმე ბრწყინვალე წარჩინება... კარგი, შენი სურვილი აღსრულებული იქნება. თავად-აზნაურობას ყურადღებას არ მივაქცევ!
- ჩინჩია.** მე თავად-აზნაურობისა კი არ მეშინია...
- დედაფ.** ჰო, მესმის: ევროპის აზრისა, მაგრამ შენ ხომ იცი, რიჩიო, რომ მე ზოგჯერ ევროპას ყურსაც არ ვათხოვებ ხოლმე!
- ჩინჩია.** ქვეყანაზედ მე არავისი ქმეშინია... გარდა...

დედაფ. გარდა? სთქვი რაღა!

ჩაჩჩა. გარდა თქვენისა!

დედაფ. ჩემიო! მაშ ეხლა გიბრძანებ ილაპარაკო!

ჩაჩჩა. თქვენ განგებ არიდებთ თვალსა, არა ვსურთ არაფრის დანახვა, თქვენ ჰხუმრობთ მხოლოდ... მე-კი დაუშრეტელის ვნების ცეცხლი მწვავს; ამ ვნებამ მე მთლად შემიპყრო, მხოლოდ ის მამხნევებს მე, იგი მაძლევს ძალას ბრძოლაში გამირობის გამოსაჩენად თქვენის უდიდებულესობის სასახელოდ... როდესაც კი ჩაპქრება ჩემ გულში უკანასკნელი მისი ნაპერწკალი,—მაშინ მოისპობა ჩემი სიცოცხლეც!..

დედაფაჟი. რა მქვევრმეტყველი გამხდარხარ, რიჩჩიო, მე ველარ ცნობილობ შენ!...

ჩაჩჩა. თქვენ არასოდეს არც მიცნობდით! ჩემი მუდმივი მღუმარება ცბიერი იყო, ჩემი დადრეჯილი სახე—იმით იყო აღბეჭდილი. ეხლა თქვენ თვითონ მიბრძანებთ გელაპარაკოთ — მაშ მომისმინეთ! მხოლოდ მას, ვისაც დიდებული რამ ჰსურს, შეუძლია მცირეზე უარი თქვას; მხოლოდ მას, ვინც ერთის აზრით, ერთის იმედით გატაცებულია, შეუძლია სულგრძელად გადაიტანოს ტანჯვა; მხოლოდ მას, ვისაც შეუძლია გარდაიტანოს ეინი, დაცინვა, ცილის-წამება, სიბოროტე!

დედაფაჟი. რაზედ ლაპარაკობ?!

ჩაჩჩა. იცოდეთ, მე არ ვგევიარ დარწმუნს, რომელმაც თავი მოგაბეზრათ თქვენ, მით, რომ იგი არა გშორდებათ, არ ვგევიარ არც იმათ, რომელნიც მზად არიან თავი იქონ მთელის ქვეყნის წინაშე, რომ დაჯილდოვებულ იქმნენ თქვენის შეხედვით, სიტყვით, ღიმილითა... და, დასასრულ, არც მათ ვგევიარ, რომელნიც ერთ აურზაურს ასტეხავენ ხოლმე და ხმალში იწვევენ ერთმანეთს ვითომ და თქვენის პატივის დასაცველად; მე არა ვცდილობ სხვების წინაშე ჩამთვალონ თქვენ სა-

ყვარლად, მიგრამ ოდესმე, იქ... შორს, მომავალში...
თავ განწირულობითა და ერთგულობით სავსე სი-
ცოცხლის შემწეობით ვეცდები მივალწიო ნეტარე-
ბას—ჩემად ჩავთვალოთ!..

დედაფაღი. ხა, ხა, ხა! ხა, ხა, ხა! ხა, ხა, ხა!

რაჩხია. (სასწრაფოაღებოთ) დეე, დამცინეთ, ეს თქვენი
უფლებია—დამცინეთ... დაივიწყეთ მსხვერპლი ამ
წღუმალის სიყვარულისაგან თქვენდამი შემოწირული!..
დამცინეთ და დამკარით მე ფეხი, როგორც ყველა
სხვის... აი რა გსურთ თქვენს... (გადის).

გამოსვლა მხათმ

დედაფაღი. (მარტო უცბად მიიღებს სერიაზულ სახეს) მეც კი
ასე შეგონა—და ისიც მხოლოდ ეძიებდა მარჯვე
დროს! ისიც ჩემი ფარული მტერია. ნუ თუ ქვეყა-
ნაზედ ისეთი კაცი არ მოიპოვება, რომელსაც შემიძლია
ვენდო?.. რაღაც გაუგებარი შიში გულს მიხუთავს...
ღიახ, განასცდელი თავს მადგია! იმათ, რომელნიც
ჩემთვის სამსახურის გასაწევად მოდიან, ჩემი ხელში
ჩაგდება უნდათ. ჩემი მოტრფიალენი უფრო საში-
შარნი არიან, ვიდრე მოძულენი! ვერა გამიგია-რა,
—თავი მიხურს... აზრები მეფანტება... გული მისკ-
დება... ო, ჩემო მუდმივო მფარველო, ყოველად
წმიდა ღეთის მშობელო, რომელმაც მომეც სახელი!
შენ, დედაკაცის სამარადისო სიმბოლოვ, განმაბრწყინ-
ვე შენის წმიდა ნათელით! არავინ არის ჩემი შემწე...
ქმარი—ხან საბრალო ბავშვია, ხან იქვიანი მტარვა-
ლი, ძმა—ჩემ წინააღმდეგ ხალხს აჯანყებს ყოველის
მხრით, ჩემის სირცხვილისა და დაცემის მსურველნი
მახვევიან. მოვედ-ლა ჩემდამი. მოწყალეო ქალწულო,
მე ვგრე მჭირია მფარველობა! მიხსენ მე! ვდნები მწუ-

ხარებისაგან და არ ვიცი საით წავიდე, რა ვქნა!... (პაუზა) და წყნარი, მომთმენი რიჩჩიოც-კი! დირნ-ლი, ისევ შენ ხარ შენებურად ყველა იმათზედ საიმედო, და აგრე ნორჩი-კი ხარ! მე ერთობ სასტიკი ვიყავ, ეს შეცდომა უნდა გავასწორო (ზარს ჭკეკავს, მსახურს შემოდის). სთხოვე ლორდ სტუარტს! (მსახურს გადის) დარნლეის ეუყვარვარ, სიყვარული-კი ყველაფერზედ მზად არის!

გამოსვლა მეთერთმეტე

დედაფა, ღვინო-სტუარტი.

სტუარტი. (იქით) რიჩჩიო აქ არის? (ხმა მადლა) madame

დედაფა. უბრძანეთ მუსიკა დაუკრან, დიწყონ ცეკვა!

სტუარტი. ამ წამსვე, თქვენო უდიდებულესობავ!

დედაფა. დაუძახე დარნლეის და უთხარი, რომ ვიწვევ პირველ ცეკვისათვის!

სტუარტი. მეფეს?

დედაფა. დიაღ!

სტუარტი. მეფე რომ არსად სჩანს!

დედაფა. შედი მის ოთახში; თუ ჩაკეტილი ნახო, დაუკაკუნე. მოახსენე, რომ მე მოუთმენლად ველი.

სტუარტი. მეფეს?

დედაფა. (წყრომით) დიაღ, მეფეს! აბა, დაუჩქარე!

სტუარტი. მიედივარ, მიედივარ! (იქით) ნუ თუ ამ სასახლეში მეფის მოფერება დაგვკირდება?

დედაფა. წადი-დაა.

სტუარტი. მივრბივარ! (გადის)

გამოსვლა მითოგამბა

დედაფ. სადაც ბედმა ყოფნა მარგუნა, იქვე უნდა ვიმოქმედო, უნდა გარდვიტანო ყოველიფერი, რასაც გარემოება მაძულებს (მუსიკა). მე ჩემში ვგრძნობ ძალღონეს და ახალგაზდობას, მე დიდი განზრახვანი მაქვს, ძლიერნი მოკავშირენი, — ყოველი ეს (არარობა), ყოველი ეს უწმინდურება, რომელიც მე მდევნის, თავის თავად გაჰქრება.

(მოტეკვაკენი წვედი-წვეილად შემოდის. მათ შორის ბოტკლი, ლეტინგტონი და შერტონი).

გამოსვლა მისამბა

ივინივე და ჯორჯ სტუარტი.

სტუარტი. თქვენო უდიდებულესობავ, მეფე თავის ოთახში არა ბრძანდება.

დედაფ. ეძიე იგი ყველგან. თან კაცები წაიყოლიე — საჭიროა, უსათუოდ საჭიროა აქ მოვიდეს.

სტუარტი. უსათუოდ საჭიროა! (აზიარებს გასვლას).

ლეტინგტ. ვისაა რომ ეძებენ, — მეფეს?

კამდენიშეხმა. ღიად!

ლეტინგტ. მე დავინახე, რომ მეფე ცხენით წაბრძანდა.

დედაფაღი წაბრძანდა... ღამით?...

ლეტინგტ. მეც მოვახსენე, მაგრამ მიბრძანა: „სწორედ ჩემი შესაფერიაო“.

დედაფაღი. საბრალო დარწლიე! მე ერთობ სასტიკი ვიყავი შენს შესახებ! ოჰ, ნეტავ ის აქ იყოს ეხლა! ეხლა მაინც დადგებოდა ეს სასურველი წამი!...

სტუარტი. ვის გააბედნიერებთ, თქვენო უდიდებულესობავ, თქვენის არჩევანით?

დედოფალი. არავის! მე არ ვცეკვავ!

სტუარტი. ოჰ, თქვენო უდიდებულესობავ! ნუ მიგვიყვან ჩვენ სასოწარკვეთილებამდე! ეს ხომ იმას ეგვანება, რომ დასწყვიტოთ ყველა ეს ყვაილები და გააქროთ სანთლები!

გრაფინია ანკა. თქვენო უდიდებულესობავ, შეგვიბრალეთ, ჩვენ ამდენი ხანია ველოდით! (სხეუბი გაქს შემოესხევიან დედოფალს იმავე თხავით),

დედოფალი. მაშ კარგი, მაგრამ მხოლოდ იმიტომ, რომ გული არ დაგწყვიტოთ, ჩემო ძვირფასო! (უელანი წვილწვილად დგებიან).

სტუარტი. ვის ჰყოფთ ღირსად, თქვენო უდიდებულესობავ!

დედოფალი. (გადახეებს რა თვალს უელას, ამბობს იქით) არის მათ შორის ერთი მაინც, რომელსაც გაჭირვების დროს არ ელალატოს ჩვენთვის ანუ ღალატის უნარი არ ჰქონდეს? დიაღ, არის ერთი! (სტუარტს) გრაფი ბოტვინი!

(მუსხაა უფრო ხმა-მადლა უკრავს. ბოტვინი მიუახლოვდება დედოფალს, მოაქრებს მის წინაშე მუხლს, ხელში ხელს მოჭკიდება და ბიჭყავს მოთამაშებთან. ისინი დადგებიან vis a vis სტუარტისა და გრაფინია ანკალის, რომელნიც იწეებენ ხელს, ძველებურ ცეკვას).

ფარდა

(შემდეგი იქნება)

(ვერძენი ნუცის)

ჩვეულებს სკვდით და შავ-თვი ქრთ გრავით
გულ-შემსტკვალული, გარემოცული,
მარტოდ გდებული, უამხანაგო,
უარყოფილი, დაკვიწყებული

**

სამგლოვიანო ჭანგზე აწეობილს
ჩონგურის სიმებს ვაწკრიალებდი
და მწარ ხმას მათგან გამონადებსა
კენესას გულისას ზედ გუმატებდი.

**

შავის ცრემლებით, ტანჯვის ცრემლებით
კტიროდი წარსულს, აწმეოს, მომავალს,
მომეტა ჩემთა სულებით დაცემას,
აზრთ უქონლობას, ახარაობას.

**

მაგრამ უცრად ამ დროს შარადან
ეუწი მოკვარი ტებილ საგალობელს,
ტანჯულთ ნუგეშით მადლით მოკლენილს,
ამაფრთოვნებელს, იმედის მომკვრელს.

**

სკვდით აღსაკსე, დაკნინებული
ეურს რა ვუგდებდი მე ამ სიმღერას,
კვლარ დაკთმინე... ზე წამოგარდი,
წამს ხმა გუცვალე მტირალ სიმით ჟღერას,

**

და შემოკძახე: ბედისგან ტანჯულს,
საღსთაგან დეგნილს შეუბრალებლათ
გვლავ გუდიმებს ტალი ბედი
მოლაყვარდ-გაშკაშ ციმციმ ფარსკვლავად.»

**

აბლად შეთენილი ობოლი სული
გვლავ სასიცოცხლოდ იბრუნებს ჰინსა,
ტანჯვის უღელ ქვეშ ღონე მისდილი
არად მიიჩნევს ვარამს და ჭირსა.»

**

ჩანგი მტირალი, ჩანგი მკენესარი
საღსინო ზარით დაიწეებს წკრიაღს,
უცხო რამ ხმების გამომეტყველი
სიმნი მორთავენ საამო ყრიაღს.»

**

«სიმაართლე, ძმობა და სიუყვარული,
აზრთა სიწმინდე, თავისუფლება
ტაძარს აიგებს მოძმეთა გულში
და ძლევა-მოსით გვლავ გამეფდება»

**

აქ ეი უეცრათ განყდა სიმები...
ბოლო მოელა ჩემს აღმა ფრენს;
მაგრამ ამ რწმენით აღტკინებულად
გაორკეცებულს კედლევი ღსენას.

დადო ახლობე

„ჩემი სამუოგლო ჩემი გულია!“

I

— ააა, რას მივაწეროთ, ზდის, რომ მოგგონებივარ?! — გაკვირვებით შევეკითხე ზდისლავ პშივალსკის, როდესაც იმან კარი შემოაღო.

მე და პშივალსკი რუსეთში სწავლის დროს პირველ კურსზედვე დაემეგობრდით, და ჩვენ დამოკიდულებას სწავლის გათავებამდის ერთხელაც ფერი არ უცვლია. ერთმანეთის აზრი, სული და გული კარგად გვქონდა აწონილ-დაწონილი და თითქმის, ოთხი წლის განმავლობაში, სულ ერთად ვიყავით, ერთადვე ვმეცადინობდით და ჩვენს საიდუმლოს უტყუერად ერთმანეთს ვუზიარებდით...

ექვსმა თვემ განვლო, რაც მე და პშივალსკი გავშორდით სწავლის დამთავრების შემდეგ. ჩვენ ერთმანეთისა აღარა ვიცოდითრა. მე ტფილისში ვიყავი, ის კი, არ ვიცოდი, იმავე ქალაქში დარჩა, თუ გაემგზავრა საითმე. ვფიქრობდი კია, რომ იქავე უნდა დარჩენილიყო. ყოველ დღე წერილის მიწერას ვაპირობდი, მაგრამ დღეს-ხვალიაობით ექვსმა თვემ გაირბინა, და მე კი ერთი წერილიც ვერ მივწერე.

ექვსი თვის შემდეგ ქუჩაში უეცრივ სისინი შემომესმა დაძახების ნიშნად. თუმცა დარწმუნებული ვიყავი, მე არავინ დამიძახებდა, მაინც უნებურად მივხედე და ჩემ თვალს არ დავუ-

ჯერ: ზღისი მოეჩქარებოდა ჩემკენ. სიხარულით გადავკოცნეთ ერთმანეთი. თითქმის ისევ ძველებური მეგობრობა დამყარდა ჩვენ შორის. თითქმის ყოველ დღე ვხვდებოდით. ხან ის იყო ჩემთან, ხან კიდევ მე მივდიოდი იმასთან. ერთად დავიარებოდით, ვშინჯავდით ყოველივეს, რაც კი საყურადღებო იყო ტფილისში. რასაკვირველია, მე ვწინამძღვრობდი, ვუამბობდი წარსულს, აწმყოს ამა თუ იმ საგნის შესახებ. ყველაფერს გაფაციცებით ათვალთვრებდა და ღიღის ალტაცებით მისმენდა...

ერთი წლის განმავლობაში თითქმის ყოველ დღე ვხვდებოდით და ხშირად სული და გული ერთმანეთისათვის გადაგვიშლია.

ზღისი მოხდენილბ ვაჟ-კაცი იყო, კარგი მოსაუბრე, და, რასაკვირველია, ვისაც კი გავაცანი, ყველაზედ, ნამეტნავად ქალებზედ, სასურველი შთაბეჭდილება მოახდინა. როგორც ქანქლა ზაფხულის ღამეს სანთლის შუქს, ისე ეხვეოდნენ ქალები. ჩვენმა ქალებმა რომელიმე ყმაწვილისა „მოდაში“ იციან შემოღება. ყველანი იმაზედ ლაპარაკობენ, ყველანი ცდილობენ იმასთან იბასონ, იმასთან ერთად დრო გაატარონ და...—ზღისი „მოდაში“ იყო ამ ერთ წელიწადს...

—იცი, ჩემო მეგობარო,—დაიწყო ერთ საღამოს ამ ტაციობის შემდეგ: „უბედური აღამიანი ხარ!

—რაო?!—განცვიფრებით შევეკითხე და თვალები მივაცმეცე.

—უბედური ხარ მეთქი!..—გაიმეორა და ოთახში სიარული დაიწყო.

—სრულებითაც არა ვთვლი ჩემ თავს უბედურად!.. მე... ჩემ სამშობლოში ვარ და ამით ვარ ბედნიერი!—ცოტა არ იყოს წყრობით ვუპასუხე და პირი მოვარიდე.

—კბდევაც მაგისთვის ხარ უბედური!..—ჩემდა საუბედუროდ კიდევ ახსენა სიტყვა „უბედური.“

— რატომ ყვაივით დამჩხავი?!. გთხოვ, აღარ აღსენო ეგ სიტყვები!..— ეხლა კი მთლად მოთმინებიდგან გამოსულმა ხმა-მაღლა წამოვილაპარაკე და სიარული დავიწყე.

— ჩემო მეგობარო, ჩემო გაბრო!— შემომეხმაურა ზღისი და წინ დამიდგა: განა შენ გასაჯავრებლად გეუბნები: „უბედური ხარ.“ დაკვირვება მაიძულებს ეს გითხრა. აგერ ერთი წელიწადია შენთან ერთად ქართველ საზოგადოებაში ვტრიალებ და, მგონი, საკმარისია ჩემი შეხედულება ექიონიო?!

— მერე მაგის წინააღმდეგი ვინ არის?

— შენი წყრომა.

— „ყვავსავით ნუ დამჩხავი!!“— ამას გეუბნები მხოლოდ.

— ყვავობისაგან ღმერთმა დამითაროს!.. ცოტა მომისმინე და შემდეგ გინდა ყალყზე შედექი.

— ცოტათი კი არა, გინდა მთლად სმენად გარდვიქმნები. დაიწყე!

— მასხრობაც დაიწყე, მაგრამ მაინც გეტყვი!

— გისმენ.

— ბედნიერად გთვლიდი იქ, როდეს შენს აღტაცებულ სიტყვებს შენი ერის შესახებ ვისმენდი და ვუმზერდი ამავე დროს შენს აღგზნებულ თვალებს. გთვლიდი ბედნიერად და იმ ერსაც, რომელსაც შენ ეკუთვნოდი. დღეს კი, სამწუხაროდ, ძალა უნებურად წინააღმდეგი უნდა გითხრა. რა უნდა გაარიგოს ადამიანმა იმ ერში, რომელსაც ჯერაც არ შეუგვნია ის უბრალო ჭეშმარიტება, რომ თავის დედა ენით უნდა ილაპარაკონ, უნდა...

— ეგ შეუგნებლობით სრულებითაც არ ემართებათ!— შევაწყვეტინე ბასი: შეგნება კი აქვთ, მაგრამ გარემოების ბრალია, არ ეხერხებათ, რადგანაც სასწავლებლებიდან თითქმის განდევნილია ჩვენი ენა... სკოლები კი...

— ვიცი, ვიცი, რაც გინდა სთქვა!.. ოჯახები ვილას ხელშია?!.. იქიდან ვილამ გასდევნა?..

— არავის გაუდევნია და ლაპარაკობენ კიდევაც.

— გაბრო, რას მოასწავებს შენგნით განგებ თვალებისა და ყურთა დახშობა?!. ან რა გაიძულებს ჩემთან სიტყვის გადაბრუნებას?! ვინ ეცმის ხოლმე ჯვარზე თითქმის ყოველ ნაცნობის ოჯახში ენის შესახებ?! მე, თუ შენ და რამდენიმე შენი მეგობარი?. ენა ვის გაჰხლომია ერთად ერთ სალაპარაკო საგნად ნაცნობებთან?. და ეხლა კი იძახი: „ლაპარაკობენო“. რო ლაპარაკობდნენ, მაშ რაღა ტყუილად თავს იხეთქაქთ ენის შესახებ ბაასით?

— ეგ სულ მკირედი ნაწილია ჩვენი ერისა, და მაშასადამე ერზედ აქ ლაპარაკი არ შეიძლება.

— ეგ მკირე ნაწილი, ჩემო გაბრო, განათლებული ნაწილია. თუ ყველა უმაღლეს სასწავლებელში არ ყოფილა, საშუალოში, დაბალში მაინც ყოფილა. ერთი სიტყვით, ვისაც კი ცოტა რამ სწავლა მიუღია და ნასწავლ საზოგადოებაში გარეულა, ყველას დედა ენაზედ ხელი აუღია. კარგა იცი, შენი ერი ეხლა სწავლა-განათლებას ძალიან ეტანება. მოსალოდნელია, უმრავლესობა შენი ერისა ისწავლის, და სწავლა კი, როგორც ჰხედავ, უკულმა მოქმედობს შენს მოძმეებზე. მაშინ მკირედი ნაწილი და დაგრჩება დედა-ენაზედ მოსაუბრე...

— ის ერი, რომელსაც წარსული დიდებული აქვს, რომელსაც თავისი ლიტერატურა აქვს, არ მოისპობა! — გაბრაზებულმა კიდევ შეგაწყვეტინე სიტყვა და აჩქარებულის ნაბიჯით დავიწყე სიარული ოთახში.

— თუ წამკითხველი არა ჰყავს, თუ ხელის შემწყობი არა ჰყავს ლიტერატურას, იგი ჩქარა მოისპობა. ორ მილიონამდის ხართ და ორი მილიონი რეაასიდან ათას ხუთასამდის მკითხველს იძლევა. ნუ თუ მართლა წერა-კითხვის მცოდნე ათას ხუთასზე მეტი არა გყავთ? არა, ბევრია მცოდნე, მაგრამ სულ მკირედი-ლა ეტანება თქვენ ეურნალ-გაზეთობას. ისიც, მგონი, მომეტებული ნაწილი ამათგან ძალდატანებით ხელიც მომწყე-

რია. მე დარწმუნებული ვარ, რადგანაც ბევრჯელ მქონია შემთხვევა თვალ-ყური მედევნებინა, ვინც იწერს, არა კითხულობს და არც სურვილი აქვს წაიკითხას. რაა ამის მიზინი? თუ შენ გეძნელება ამის თქმა, მევე გიპასუხებ. თქვენ ჯერ ეროვნული თვით—შეგნება არა გაქვთ...

ვეგრძნობდი მის სიმართლეს; ყოველი მისი სიტყვა გულს მისერავდა, მაგრამ მე მაინც ეცდილობდი როგორმე გამექარწყლებინა...

— იცი, გაბრო, ერთად-ერთი თანამგრძნობელი გყავს, შენი აზრები მოსწონს. ეს—მაროა. მართლა, რა კარგი ადამიანია!...—უეცრივ შეცვალა ლაპარაკის კილო და მეგობრულად ხელი გადამხვია.

თავისუფლად ამოვისუნთქე. გამეხარდა ლაპარაკის კილოს შეცვლა. თვით მე ბევრჯელ მიფიქრია ამ საგნის შესახებ და ყოველთვის სახე დამღრეჯია, მწარე ფიქრები მომწოლია მომავლის შესახებ. გადავწყვიტე მომავალზედ აღარ მეფიქრნა და მხოლოდ აწმყოში ოდნავ მბეუტავ ცეცხლის აღით გული მომეთბო და შეძლებისა და კვალად მეკეთებინა რამ მომავლის ასაცდენად.

ზღისის მართალმა სიტყვებმა სუნთქვა შემიყენეს, და არ ფიცი, რითი გათავდებოდა ჩემი და მისი დამოკიდულება, რომ ლაპარაკის კილო არ გამოეცვალა.

— მართალი ხარ, ჩემო ზღის, მარო კარგი ადამიანია. ნამდვილი ქართველი ქალის ტიპია.—გაბრწყინვებულმა ვუბაასუხე და პირდაპირ თვალეში მზერა დაუწყე.

— მგონი, არც მაროსა აქვს ეროვნული თვით-შეგნება!!

— არა, ზღის, მაროს კი ცილსა სწამებ!!

— ნეტა არ იქნება! მაგრამ აი რას გეტყვი. მარო მხურვალე მიმდევარია ეროვნულის საქმეებისა მხოლოდ იმისთვის, რომ შენ ხარ მიმდევარი. შენკი, როგორღასაც ვატყობ, მოსწონხარ მაროს.

— ერიპაა, ეხლა კი სინამდვილეს ძალიან შორს გაუსხლ-
ტდი, ჩემო ზღის!..

ამ ბაასის შემდეგ ზღისი დავკარგე. რამდენჯერმე მივედო
რმასთან, მაგრამ შინ არ დამიხვდა. ის კიდევ ჩემთან აღარ
მოდიოდა. ერთი ორჯელ ქუჩაში შევხვდი. შევეკითხე: „რა-
ტომ მოსპე სიარული?“ „საქმეები მაქვს, საქმეებიო“ — მიპასუხა.
მოკლედ და გამშორდა. რა გაეწყობოდა. ძალა უნებურად შევ-
წყვიტე ზღისთან მეგობრობა და ჩქარა სულ გადამაფიწყდა...

რასაკვირველია, გავცვიფრდი, როდესაც ერთი წლის შემ-
დეგ ზღისი შემოვიდა ჩემთან.

— რა ვიცი, რას უნდა მიაწერო!.. — მიპასუხა მოკლედ და
მოწყვეტით სავარძელზედ დაეშო.

ლოდნა დავუწყე, რას მეტყოდა, რადგანაც ჩემ კითხვაზედ
პირდაპირ არ მიპასუხა.

ზღისმა კი რამდენჯერმე შუბლზე ხელი გაღისო, ერთი
ორჯელ ღრმად ამოიოხრა და უცნაურად ბორგვა დაიწყო..

— გაბრო! — კარგა ბორგვის შემდეგ წამოდგა და ხელი
დამიჭირა: პატარა გავიაროთ, აქ ჰაერი არ მყოფნის!..

ცოტა არ იყო, ზღისის უკანასკნელმა საქციელმა მაწყე-
ნინა და ჩემდა უნებურად გამაფიქრებინა: „გაჭკირებია რამ და
ამისთვის მოუნახივარ, თორემ რატომ ამ ერთი წლის განმავ-
ლობაში, თუ კი მეგობრად მთვლიდა, ერთხელ მაინც არ მი-
კითხა! მინდოდა უარი მეთქვა, მაგრამ მისმა ბორგვამ გამაბედვი-
ნა და ცოტა ყოყმანის შემდეგ ეუპასუხე:

— კარგი, გავიაროთ!..

ქალაქის განაპირას ვცხოვრობდი და ჩემი გასართობი იქა-
ვე ახლოს სასაფლაო იყო. ხშირად, ხშირად, თუ კი ამინდი
ხელს მიწყობდა, იქ ვათენებდი ღამეს და იქ ვეძებდი სულის

სიმშვიდეს. ასეც იქმნება. მხოლოდ იქ ვპოვებ სიმშვიდეს, სა-
უკუნო სიმშვიდეს.

მე და ზღის ბევრჯელ გაგვივლია იქით და ეხლაც სახ-
ლიდან გამოსვლის უმაღლესი პირი იქით ვიბრუნეთ.

გაჩუმებულები მივდიოდით. ის არ ვიცი, რაზე ფიქრობდა;
მე კი თვალს ვადევნებდი ჩამავალ მზის სხივებს, თუ იგინი
როგორ ეალერსებოდნენ არე-მარეს, როგორ ენანებოდნენ მას-
თან დაშორება...

ჩქარა დავიწყებულ სასაფლაოს ავუდექით... მინგრეულ-
მონგრეული საფლავები, ზოვან კიდევ გადათხრილი, აქა-იქა
შიყრილ-მოყრილი საფლავის ქვები სახიფათოდ ჰხდიდნენ სასა-
ფლაოზედ სიარულს. სასაფლაოს გვერდით გავუარეთ და ხევის
პირას მდგომ ხისკენ, რომლის ქვეშაც ერთი საფლავის ქვა
მოჩანდა, წავედით.

ზღისი ჩამოჯდა საფლავის ქვაზედ, მე კი იმის ახლოს მხარ-
თეძოზე მწვანეზე წამოვწექი და პირდაპირ ხევის მეორე ნა-
პირას დაბინაებულ, საზაფხულოდ მთებისკენ მიმავალი თათრის
ოჯახობას დავეუწყე მზერა.

ურმები, საქონელი, ძაღლები, ადამიანი ორივე სქესისა
სხვა-და-სხვა ფერად ტანისამოსით არეულიყვნენ ერთმანეთში
და ფუთფუთებდნენ; მოისმოდა ყმუილი, ბლავილი, ყეფა, ყვი-
რილი...

სულ მიმაგიწყდა ზღისი. დამავიწყდა, რომ ზღისმა წამო-
მიყვანა აქ, და რაღაც უნდა ეთქვა ჩემთვის.

მთლად ჩამნთქა უბრალო, შეუხამებელმა ცხოვრებამ,
ფრინველსავეთ ზამთარ-ზაფხულ შესაფერ ჰავის მადიებელთა
ცხოვრებამ.

„ვინ იცის“, ეფიქრობდი ამ დროს: „რამდენი ვაი-ვაგლა-
ხი ატყდებათ თავს, რა ნაირად სჯის ბუნება ამ ბუნების შვილთ,
მაგრამ, ვგონებ, ბედის ისე მომდურაფი არავინ იქმნება მათგან,
როგორც ჩვენ, ვითომ და უკეთესს პირობებში ჩაყენებულები,

როული ცხოვრების შეილნი... მცირე ოდენ შეფერხებას სასო-
წარკვეთილებამდის მიყევართ, სასოებას ვკარგავთ, და ესენი-
კი სიკვდილსაც და სიცოცხლესაც სიხარულით ეგებებიან. ჩვენ
წყვდიადში დავფათურობთ, დაეძებთ, მაგრამ რას? არ ვიცით.
ესენი კი გარკვეული გზით მიდიან და იციან კიდევაც საით...“
მაგრამ ამ დროს უნებურად მიიქცია ჩემი ყურადღება ჩარჩების,
მერძვევების და სხვა ქალაქის მცხოვრებთ ქალთა თუ მამაკაცთა
ტაციობამ, რომელნიც ამათ შორის ირეოდნენ და ყიდულობ-
დნენ ყველს, ქათამს, რძეს, კვერცხებს და სხვა მათ ნაწარმოებს,
და უეცრივ გულს ჩამწყდა. „ჩაითრევენ, ჩაითრევენ ამათაც
წყვდიადში, და ესენიც ჩვენსავით ხელების ფათურს დაიწყებენ-
ამათი მომავალიც ისევ ის...“ ველარ დავათავე, თვალები მაგ-
რად მოვიფშენიტე, თავი გავიქნიე, რომ იქიდან იმათ ხვედრ-
ზედ წარმოდგენა გამომედგენა, და ზღისს მივხედე, რომელიც
ისევ ერთ წერტილს მიჰჩერებოდა...

— ზღის, რატომ მაგრე საიდუმლოების ბურუსში გაჰხვე-
ულხარ და არას იტყვი?!..—დავეკითხე, რაკი ზღისი დავინახე,
მომავონდა მისი აღელვება და აქეთ წამოსვლის მიზეზი,

— რა საიდუმლოების ბურუსში?! ისე!—ხელები გაასავსა-
ვა ჩემ შეკითხვაზედ და დაბნევით მიპასუხა.

— ხომ სიყვარულის ბაღში არ გაები?!
— ვინ გითხრა?!—გაოცებით დამეკითხა.

— ვის უნდა ეთქვა?!. შენი გამომეტყველება მეუბნება.

— ვითომ რაზედ მატყობ?!
— ისე ხარ გაბუებული, რომ ძალა-უნებურად ეგ უნდა

ვიფიქროთ.

— როგორღა ისე? მგონი ჩვეულებრივად ვარ!

— ინდოურსავით გაბუება—ჩვეულებრივი მოვლენაა შე-
ყვარებულთათვის.

— დაგლახვრა ღმერთმა; რალა ინდოურებს შეადარე შე-
ყვარებულები!—ღიმილით შემომხემაურა.

— მე კი არ შევადარე, თითონ ეღრებიან.

— იმის დასამტკიცებლად, რომ შენ ჰსცდები, ენლავე გეტყვი, რისთვისაც მოვედი შენთან.

— ვნახოთ.

— ხვალ სამშობლოში მივდივარ.

— დროებით?!

— არა, სამუდამოდ.

— ჩემ მოსაზრებას უფრო ამტკიცებ.

— სრულებითაც არა.

— როგორ თუ არა? ეგ მოვლენა უნდა გახარებდეს და არ ვალონებდეს. შენ კი...

— სულ სხვა აღელვება მეტყობა, არა?..

— დიად. უთუოდ გული აქა გრჩება!

— თუ არას მითქმევიანებ, როგორ გაგაგებინო ჩემი აღელვების მიზეზი.

— მაშ გისმენ.

— ეს ერთი წელიწადია, დაიწყო ზღისმა, რაც ჩვენ, არ ვიცი რად, ერთმანეთთან სიარული მოვსპეთ. ეხლა კი, როცა გამიჭირდა, შენთან მოველი, და აი ეს გარემოება მადგლებდა?..

— მერე რა გაგიჭირდა?!

— საგზაო.

— ხა, ხა, ხა!..— გულიანად გადვიხარხარე და ხარხარითვე განვაგრძე: არა, ჩემო კარგო, საგზაო მაგრე არ ავადგლებდა! ცოტათი მაინც სცრუობ.

— მართალს გეუბნები და ეხლა, შენ იცი— გამიმართავ ხელს თუ არა?! ხვალ კი უეჭველად უნდა გავიდე, — ცოტა დარცხვენით მიპასუხა და თვალი ცის სიერცეს გააყოლა.

უკვე დაღამებული იყო. ცა ციაგი ვარსკვლავებით შობნეულიყო და ქალაქს ადევნებდა თვალყურს, რომელიც თით-

ქოს ეხლა იწყობს ცხოვრებასო, ისე ხმაურობდა. ჩვენ პირდაპირ ბინები ღრმა ძილს მისცემოდნენ და მხოლოდ ღრო-გამოშვებით ძაღლის ყეფა-ლა გამოისმოდა იქიდან.

— ხელს კი გაგიმართავ, მაგრამ სცრუობ კი!..

III

სწორედ ერთი თვის შემდეგ, რაც მე და ზღისი უკანასკნელად ერთმანეთს გაეშორდით, ფოსტიდან ფულის შესახებ უწყება მომივიდა. თუმცა სულ გადავიწყებული მქონდა ეს გარემოება, მაშინვე მივხვდი, ვისი გამოგზავნილიც იქმნებოდა, რადგანაც უწყებაში აღნიშნული რაოდენობა ფულისა ეთანხმებოდა, რამდენიც ზღისს მივეცი საგზაოდ.

ბევრი ვაივავლახის შემდეგ ძლივს მივიღე ფულით წერილი და იქვე გაეხსენი. ხელში ბლომად მომხვდა წერილის ფურცლები და მაშინვე წერილის კითხვა დაიწყო. „უკაცრავად, ძვირფასო მეგობარო გაბრო, რომ ფულის გამოგზავნა დაგიგვიანე“, — ასე იწყებდა ზღისი წერილს: „მართალია, მეორე დღესვე შემეძლო ფულის უკან დაბრუნება, მაგრამ არ დაგიბრუნე, რადგანაც არ მინდოდა ისე სწრაფად სიცრუე გამემტლავნებინა... „ხელს კი, — თუ ვახსოვს შენი სიტყვები, — გაგიმართავ, მაგრამ ცრუობ კი“, მითხარი, როდესაც გემშვიდობებოდი. მართალიც იყავი. როდესაც შენთან წაშოველ, სრულებით ფული არ გამხსენებია. არც მიჭირდა. ფული ბლომად მქონდა. სულ სხვა განზრახვით მოვედი შენთან და ფულზედ კი მოვჩმახე. რა იყო მიზეზი?... რა ვიცი. მგონია კი, ისევე ის, რის თქმაც მინდოდა შენთვის. მაშინ ძალიან აღელვებული ვიყავი და უთუოდ ამან შემიშალა ხელი. ეხლა კი, ცოტა არ იყოს, დამშვიდებული ვარ, სულ სხვა გარემოებაში ვარ და თავისუფლად შემიძლიან მოვითხრო ყველაფერი, თუმცა სასიამოვნო

იქმნებოდა ჩემთვის ამ წუთას ჩვენ შუამავლობას ქალღმერთი არ გვიწევდეს...

„უბეჭველია, გაგიკვირდებოდა ჩემი დაკარგვა იმ დღის შემდეგ, როდესაც მე შემომწამე ვითომ-და „ყვავივით დაგჩხაოდი“. გამიწყერი კიდეცა. გახსოვს, განა? ამ დღეს ერთი აღამიანიც ვახსენეთ, რომელიც შენ ლმობიერად დაახსიათე და სთქვი: „ნამდვილი ტიპია ქართველი ქალისაო“...“

„ვერ წარმოიდგენ, ჩემო მეგობარო, რა ნაირად მიზიდავდნენ მისი კვიმეტი, დიდრონი, საიდუმლოებით საესე თვალები! ბევრს ვიცნობ, და მაგვარი თვალები მხოლოდ ქართველებში შემხვედრია. მაროს მართლა და ტიპიური თვალები აქვს. დანარჩენ მის სილამაზეზე აღარას ვამბობ, რადგან მარო იშვიათის სილამაზისაა. რას გეუბნები, როდესაც შენ თითონ კარგად იცნობ და ჩემზე აღრეც გყავს გაცნობილი.“

„მე ყოველთვის ცნობის მოყვარეობას მიძრავდა მისი საიდუმლოებით მოცული თვალები, და აი სწორედ იმ დღიდან შევეუდექი გამოცნობას. მინდოდა შემეტყო, რა იმარხებოდა იმის თვალების სიღრმეში. შეგონა, შენ მოსწონდი და ამისთვის გერიდებოდი და ეცდილობდი როგორმე ისიც არ შეგხვედროდა, რომ ხელი არ შეგეშალა ჩემთვის. როცა გიყვარს ვინმე გულ-წრფელი მხოლოდ იმისთან ხარ. მეც პირველადვე შევეცადე, რომ მაროს შევეყვარებოდი. მე ხომ ვაღვირე, ისე შემიყვარდა. ერთხელაც აღარ გამხსენებია ვანდა, რომელსაც პირობა მივეცი ცოლ-ქმრობისა. წერილებსა მწერდა ვანდა, მეკი პასუხსაც აღარ ვწერდი. თუ მივწერდი, იმასაც ამინდზე.“

„ჩქარა დაერწმუნდი, რომ შენ მაროს სრულებით არ მოსწონდი. შენ ხომ ხუთშაბათობით დაიარებოდი იმათსა? მე მხოლოდ ხუთშაბათობით არ მივდიოდი იმათსა, რომ შენ არ შეგხვედროდი...“

აქ შევდექი. შუბლზედ ხელი ვადვისე და მძიმედ ამოვიქვნიე. საშინლად მეწყინა. მაროს რამდენჯერმე შევეკითხე:

ზღისი ხომ არ გინახავს მეთქი, და იმან ყოველ ჩემ შეკითხვაზედ უარი მითხრა. ერთხელ კიდევაც დამავალა მარომ მიჩეყვანა ზღასი. „სულ დავკარგეთ, აღარ გვეჩვენება, გეთაყვა, გაბრო, შემდეგ ხუთშაბათს უეჭველად მოიყვანეო“. მე განგებ ზღისთან წავედი და რაკი შინ არ დამიხვდა, ბარათი დავუტოვე, რომ მაროსთან მოსულიყო. მაგრამ ის არ მოვიდა. მე ბოდიში მოვიხადე მაროსთან და დავძინე, რომ ზღისი მეც მემალემა.

„ცბიერი!“ — წამოვიძახე, ეს რომ მომაგონდა და ბრაზით ავიესევი.

მართლა და რა გულ-უპრყვილობა იხატებოდა იმის თვალებში მაშინ!.. მე ჩემ დღეში ვერ წარმოვიდგენდი, რომ იმას ცბიერობა შეეძლო. მაგრამ...

„დანარჩენი დღეები“, დავიწყე ისევ წერილის კითხვა და თან სიბრაზით კბილებს ვუჭერდი: „სულ ჩემ ხელთ იყო....“

— „ზღის, ხვალ საღამოს უეჭველად მოდი! — მითხრა მარომ რამდენიმე ღვის შემდეგ, რაც დავშორდი.

— „ხვალ რომ გაბრო მოვა? უთუოდ დაგავიწყდა, რომ ხვალ ხუთშაბათია.

— „არა, მე არ დამვიწყებია. გაბრო მოვა, მაგრამ ავადმყოფობის მიზეზით არ მივიღებ.

„იმ დღეს კი დავრწმუნდი, რომ შენ სრულგებობით არ მოსწონდი მაროს. შენს მაგივრად ერთ წამს გული მომეწურა, მაგრამ ამავე დროს აღფრთოვანდი კიდევაც.

„უთუოდ გეხსოვება ეს საღამო?!“

„მახსოვს, მახსოვს მეორე ხუთშაბათიც, როდესაც „შინ არავინ არისო“ მიპასუხეს! მახსოვს ის დღეც, როდესაც მაროს შემთხვევით ქუჩაში შევხვდი და დავეკითხე: რატომ ხუთშაბათობა მოსპევი მეთქი, და იმან მიპასუხა: „საღამოობით საქმე გამიჩნდა და ამისთვის თავისუფალი დრო აღარა მაქვსო“. უნე-

ბურად წამოვიძახე ხმა-მალლივ და ისევ წერილის კითხვა და-
ვიწყე: „ამის შემდეგ ყოველი ღღე ჩემ ხელთ იყო...“

„მე განზრახვა მქონდა ამომეკითხა მის თვალის სიღრმი-
დან ყოველივე საიდუმლო, მაგრამ ისე დავბრმავდი, რომ ზედა
კანსაც ვეღარ ვარჩევდი; ზედა კანიც საიდუმლოებით მოი-
ცო....“

„ზნედავდა ის ჩემ გადარევას თუ არა, არ ვიცი. მე კი
მეგონა მარო ვერ ამჩნევდა ჩემ გრძობას და, აი, გადავწყვიტე,
სწორედ იმის წინა ღღეს, როდესაც შენ ფული გამოგარ-
თვი, გამომერკვია ჩემი მღვთმარეობა. გარემოებამაც ხელი შე-
მიწყო.“

„სტუმრად ვიყავით. ღამის თორმეტი საათი იქნებოდა,
რომ მარო მე გამოეცაილე სახლში. გზაში ჩემდა უნებურად
შევეკითხე: „მშვენიერი ღამეა, ეტლით ხომ არ გაისეირნებთ?“
სიამოვნებით დამთანხმდა მარო.“

„ი, ი... მარო!.. ხმის კანკალით მივმართე მაროს, როდესაც
ჩვენ უკვე საბურთალოს გავცდით, და ხელი დაეუჭირე.“

„მარომ თავი ჩემკენ მოიღო და ისეთი თვალით შემომ-
ხედა, რომ მეტი აღარა მინდოდა რა. მისი თვალები სიღრმე
სიგანით დავინახე. რასაც ვეძებდა ვპოვე, აღარ იყო ჩემთვის
დაკარგული მისი საიდუმლოებით მოცული თვალები. ენლა ყო-
ველივე ცხადი იყო ჩემთვის. მხოლოდ გულის თქმას ავესო
მისი არსება და სხეას ადგილი აღარასა ჰქონდა. ყოველიყვრს
დაჭვამობდა. ოლონდ გულის თქმისთვის გზა მიეცა. მის თვა-
ლებში ჰირუტყვი დაცურავდა...“

„საკვირველია, ამ წამსვე, რა წამსაც მარო ჩემთვის
ცხადი შეიქმნა, უეცრივ ცივი წყალი გადამესხა და გამოვ-
ფხიზლდი, გამოვერკვიე. სად გაჰქრა ჩემი აღტაცება, აღფრ-
თოვანება ასე უეცრივ?!... რად გამაგრდა ჩემი მთრთოლვარე
სხეული?! ასე უეცრივ მჩქეფარე გულმა დონეზედ ცემა რად
დამიწყო?!“

„ასე გულ-ცივი ჩემ-დღეში არავყოფილვარ, როგორადაც იმ წამს გარდვიქმენ...“

„— მოაბრუნე ცხენები!..— ვუთხარი მეეტლეს, რომელმაც მყისვე შეასრულა ჩემი სიტყვა.“

„მაროს ისევ შეეხედე; მინდოდა ჩემი ამოცანა ისევ ამოცანად დარჩენილიყო, მარო ისევ წინანდელ მაროდ მჩვენებოდა, მაგრამ არა, არა და არა!... მის თვალებში ისევ პირუტყვი დაცურავდა...“

— „ზღის, ჩემო კარგო!— თრთოლით დაიწყო მარომ და ხელი მხარზე დამადო; თვალები კი პირდაპირ თვალებში გამიყარა...“

„— მარო, — ცოტა დარცხვენით დავიწყე და ხელი წელზე შემოფურკალე: — მთლად გადარეული ვარ სიყვარულით, მაგრამ ვერ ვბედავდი აქნობამდის ცოტაოდნავ მაინც მეგრძნობინებინა თქვენთვის ჩემი სულის კვეთება. დღეს კი სრულიად დაერწმუნდი, რომ ყოვლად შეუძლებელია ჩვენი შეგულღება...“

„— მერე რამ დაგარწმუნა? — ლმობიერად დამეკითხა მარო და უფრო ძლიერად მომეკრა.“

„მინდოდა ზრდილობიანად შემეწყვიტა მაროსთან კავშირი. მინდოდა არა ეგრძნო-რა, ისე დავშორებულყავ მას, მაგრამ ეხლა გვიანდა იყო. მარო მევე გამოვიწვიე გრძნობის გამოსათქმელად და ეხლა ჩემ მხრივ უკან დახევა ძნელი იყო. კიდევ ჩავაშტერდი თვალებში, იქმნება პირუტყვი სადმე განქრა მეთქი, მაგრამ ამაოდ. პირუტყვი ისევ დაცურავდა...“

„— რამა და სულ უბრალო გარემოებათა: მე ამ დღეებში იძულებული ვარ წავიდე სამშობლოში. თუ გითხოვე, მაშინ მე იმედი უნდა მქონდეს მოგაშოროთ თქვენს სამშობლოს. ეს კი თქვენთვის, როგორადაც გიცნობთ, ძნელი იქნება, მართალიც ხართ...“

— ზღის, უთუოდ კარგად ვერ მიცნობთ, რომ მაგას მე-
უბნებით!..

„არა, მარო, ძალიან კარგად გიცნობთ და ამისთვის გე-
უბნებით!..

„— ნუ თუ გგონიათ, მე გაბროს-დამეაფებულ აზრების მი-
მღევარი ვიყუა?!. თუ ასე ჰფიქრობთ, სცდებით...

„— დამეაფებულ აზრებზე არას მოგახსენებთ. მე მწამს,
რომ სამშობლო ყოველისთვის უძვირფასესია და ამისთვის
მოგახსენებთ...

„— ჩემი სამშობლო ჩემი გულია და სადაც მე ვიქმნები,
სამშობლო იქ იქმნება!— აღგზნებით წამოიძახა და თავისი
მთრთოლვარე ტუჩები ჩემ ტუჩებს შეახო.

„— ხვალე, ხვალე!.. კოცნის დროს ვცდილობდი ჩამეგო-
ნებინა, რომ ხვალ გადავწყვიტოთ ყველაფერი მეთქი, მაგრამ
ვერ შევაგნებინე.

„— სადაც გინდა იქ წამოვალ!.. ყველაფერს დავივიწყებ!..
— შმაგივით მეხვევოდა და თან ამას გაიძახოდა.

„— მარო, ხვალ მოვალ და ყველაფერზედ მოვილაპარა-
კოთ!.. — მკვახეთ ვუთხარი და შევაყენე ეტლი იმათ კარებზედ.
თანკი მის თვალებს თვალს არ ვაშორებდი...

„მეგობარო, ერთ წამსაც არ მოჰშორებია მის თვალებს
პირუტყვი! დავალწიე თუ არა თავი, მაშინვე გადავწყვიტე,
თვალით აღარ დავნახვოდი და მეორე დღეს შენთან წამოვედი
ამის სანამობლოდ. მაგრამ ვეღარ მოვახერხე და საგზავო მოვი-
გონე. სამაგიეროდ ეხლა გწერ...“

შენი ზღისი.

წ. კ. მინდოდა კიდევ მომეწერა, მაგრამ წერილი ისეც
გაგრძელდა. თითონ შენ დასკვნა და ამისთვის მე აღარას გწერ.
მხოლოდ ამას გეტყვი, რომ ჩვენი ქალები სულ სხვას იძახიან
ამ შემთხვევაში: „ჩემი გული ჩემი სამშობლოსია და თუ ჩემი

სამშობლო არ იქმნება, ნურც ჩემი გული იქმნებაო“... აი-ჩვენი
ქალების წმიდათა წმიდა და თავიანთ გულს კიდევაც ანაცვა-
ლებენ სამშობლოს... მგონი, თქვენი ვაჟებიც ეთანხმებიან მა-
როს აზრს. ჰოოო?!

ზღისი.

მ. შაჰმუხე

მრი მზოლი

(„ურმული“ სიმღერა)

მოგვიკვდა, შინდავ, ხატრანი
ჩვენი მომუდელი, შემნახი;
სუუველა ოხრად დაურჩა —
ტეე, მინდარი და გენახი!

ადარ გვეავს ჭირისუფალი...
ვინ გადაგვისვამს ზურგზედ ხელს;
დილით ვინ დაგებანს, დაგვეარცხნის
და ვინ დაგვიურის უგრესელს?!

დილით ვინ დაგვიურებს,
ხადამურს მოგვწმენდს თვალებსა,
ცოვს წუაროზედ ვინ ჩაკრეკავს
უგრესელითა მთვრალებსა!

ვინ შეგვიბტება კოფოზედ,
შესძახებს ორგველასა...
გულის სიმწარით ვინ მოსტყვამს
ჩვენი ცხოვრების ვეელასა!..

ადარ გვეავს ჩვენი იღუა
მთელი ჩვენი სოფლის თვალი,
განტქმული გუთნის დედაი,
მხნე მეურმე, ის საწყალი!

შესწავლა მთა-ბარში «ურმულის»
 ილუას ხმისა კრიალი;
 მის ნაცვლად ტყეში გულს ჰგმინავს
 ტყე-ტყეხილის ზრიალი!

დავობდით, ძმობილო ირმავე,
 დაბოლდა მისი ცოლშვილი:
 სიმწარით მთა-ბარს გაჰკვივის
 ბნელს ძაძებში შემოსილი!

ნეტა მათ ვინ ანუგეშებს,
 ვინ მოსწმენდს მათ შტირალ თვალსა:
 ილიკას ვინ დაკვიბრუნებს,
 ვინ დაიდებს ზეცის ვაფსა!..

რას ვარგვართ თხერ-ტიაღნი,
 ან სიცოცხლე რად გვჭირია;
 ჩვენ, ილუას დამკარგავებს,
 ნეტავ გვეღარსოს ჭირია!

«რა, შვინდავ! ამაგი გვძევს,
 სანაცვლად რამ მოვაგვართ,
 კვლავს ხომ ვეღარ გავაცოცხლებთ,
 ცოცხლებს უნდა მღვუაროთ.

სანამ ცოცხალ ვართ, ვიგლოვოთ,
 ვიტიროთ... აბა სხვა რა ვქნათ? —
 ცოლშვილი კარგად ვუცხოვროთ:
 გუთანს ვეწიოთ, მიწა ვხნათ.

ა. ცაგარელი

შინ იყო მოგიღან აპოსტოლონი?

„ქართლის ცხოვრებაში“ სწერია: „ამის არჩილისა ზე გარდაიცვალნეს სამნი ეპისკოპოსნი: იოანე, გრიგოლი და ბასილი და ბასილისა შემდგომად ამანვე არჩილ დასვა ეპისკოპოზი, რომელსა ერქვა მობიდან. ესე იყო ნათესავით სპარსი, აჩვენებდა იგი მართლმადიდებლობასა, ხოლო იყო ვინმე მოგვი უსჯულო, შემშლელი წესთა, და ვერ უგრძნა არჩილ მეფემან და ძემან მისმან უსჯულოებაჲ მობიდანისი, არამედ ჰგონებდეს სარწმუნოდ. და ვერც განაცხადებდა მაშინ ქადაგებასა სჯულისა მისისა შიშისაგან მეფისა და ერისა, არამედ ფარულად წერდა წიგნებსა ყოვლისა საცთურებისასა, რომელი შემდგომად დაწვა ყოველი წერილი მისი ქეშმარიტმან ეპისკოპოზმან მიქელ“. (იხ. ქართლის ცხოვრება, გამოცემა ბროსესი, გვ. 110, ზ. კიკინაძისა, გვ. 155).

ვახუშტი სწერს თავის ისტორიაში: „ხოლო ამის არჩილისზე გარდაიცვალნენ ეპისკოპოსნი სამნი: იოანე, გრიგორი და ვასილი. ამან დასვა მობიდა, ხოლო ესე მობიდა იყო მოგვი სპარსი და იჩემებდა სარწმუნოებასა, არამედ ფარულად ჰწერდა წიგნთა ბოროტთა, რომელნი შემდგომად ამისა დასწვნა ეპისკოპოსმან მიხაილ“. (იხ. საქართველოს ისტორია ვახუშტისა, გვ. 87).

ეს სიტყვები ჩვენის მათიანისა და ვახუშტის ისტორიისა დღევანდლომდე ისე ესმოდაჲ ჩვენს ისტორიკოსებს, ვითომც არჩილ და მირდატ მეფეების დროს, მეხუთე საუკუნის პირ-

ველს ნახევარში 410—446 წლებს შორის, საქართველოში ყოფილიყოს ეპისკოპოსად ვინმე სპარსი, სახელად მოზიდანი, რომელიც მხოლოდ თავს აჩვენებდა მართლმადიდებლად, ხოლო ნამდვილად კი ყოფილა მოგვი (ცეცხლის თაყვანისმცემელი) და საიღუმლოდ უწერია ქრისტიანობის წინააღმდეგ წიგნები, რომელნიც შემდეგში დაუწევას მის ადგილზე განწესებულს ეპისკოპოსს მიჭაელს. ამ აზრს ადგანან პირდაპირ ს. ბარათაშვილი, დ. ბაქრაძე და ე. თაყაიშვილი, ხოლო ბროსე, პ. იოსელიანი და თ. ჟორდანიას ცოტა კრიტიკულად უყურებენ მათიანის ასეთს ცნობას და გამოსთქმენ აზრს, ვითომ მოზიდანი ყოფილიყოს ნესტორიანე, არიანი, ანუ მანიქეველი.

ჩვენ ამ შენიშვნაში აზრად გვაქვს გავარკვიოთ, რამდენად უსაფუძვლოა მათიანის ხსენებულის ცნობის ასეთი თუ ისეთი განმარტება და რანაირად უნდა ვაგებულო იქნას იგი ცნობა.

როგორ მომხდარა, რომ სპარსი მოგვი შექნილა საქართველოს ეპისკოპოსად? როგორც ვიცით, მეოთხე და მეხუთე საუკუნეში ვახტანგ გორგასლანამდე საქართველოს ეპისკოპოსებს ნიშნავდა ანტიოქიის პატრიარქი და ნუთუ შესაძლებელია, რომ პატრიარქმა გამოგზანა საქართველოს სამწყსოდ სპარსი და ისიც მოგვი? ოუ იმას ვიტყვით, რომ მოზიდანი იქნებოდა დანიშნული ეპისკოპოსად საქართველოს მეფის არჩილის არჩევით და, მაშასადამე, ანტიოქიის პატრიარქს შეეძლო არა სცოდნოდა მისი ენობა, მაინც კიდევ საკითხავია, ნუთუ საქართველოს მეფე აირჩევდა ეპისკოპოსად სპარსს და იმასაც მოგვს. იქნება იფიქრონ, რომ მოზიდანი თავის თავს აჩვენებდა პატრიარქსაც და მეფესაც ერთგულს მართლმადიდებელს ქრისტიანად მოგვობის მიტოვების შემდეგ და ამიტომაც იქნა განწესებული ეპისკოპოსად, ხოლო ეპისკოპოსად გახდომის შემდეგ დაიწყო საეკლესიო წესების შლა და საიღუმლოდ სამატურო წიგნების წერა.

საქმე ის არის, რომ როდესაც კაცი გარეგნად უარპყოფს თავის რწმენას და სჯულს და დაიჩემებს უცხო რწმენას და სჯულს, როგორც ეს უნდა ექნა მოგეს მოზიდანს, უთუოდ რამე ინტერესი უნდა ჰქონოდეს. ეს ინტერესი იქნება ორგვარი: საზოგადო, იდეიანი, ან პირადი, ანგარებიანი. რა ინტერესი უნდა ჰქონოდა მოზიდანს, როდესაც ის დასტოვებდა მოგვობას, მიიღებდა ქრისტიანობას და გახდებოდა ეპისკოპოსად: იდეიანი თუ ანგარებიანი? თუ იდეიანი იყო—ეს ინტერესი იქნებოდა შემდეგი: ეპისკოპოსობის უფლებით აღკურვნილს გაერყვნა საქართველოს ეკლესია და გაეგრცელებინათ თავისი სარწმუნოება. მაგრამ შეეფერებოდა თუ არა მზანს არჩეული საშუალება? უეკველია, არა. მოზიდანი, როგორც ეპისკოპოსი, იძულებული იქნებოდა გარეგნობით, მოჩვენებით მიკვდილამდის თავის თავი ქრისტიანად და ქრისტიანულის მოძღვრების დამცველად ეჩვენებინა. იმას არ შეეძლო პირდაპირ ექადაგნა რამე ძირითადად და არსებითად წინააღმდეგი ქრისტიანობისა ცეცხლის მსახურების სასარგებლოდ. მაშასადამე ცხადის თავის ქცევით მოზიდანი ვერაფერს დააკლებდა ქრისტიანობას და ვერაფერს შესძენდა თავის სჯულს. ხოლო მისი საიდუმლო მოქმედებაც უნაყოფო უნდა ყოფილიყო, რადგან, ჯერ ერთი, საიდუმლოდ, ფარულად, მოკრძალებით უფრო ძნეოდ კეთდება საქმე, ვიდრე ცხადად; მეორეც ესა, ცეცხლის კულტისთვის მაშინ ცხადად საქადაგებლადაც საქართველოში ფართო და თავისუფალი ნიადაგი აღარ იყო და საიდუმლო ქადაგებისთვის ხომ სულ აღარ იქნებოდა. ამასთან ეს საიდუმლო ქადაგება მოითხოვდა საიდუმლოვე აკენტებს, რომლებიც უეკველად ისევ სასულიერო პირნი უნდა ყოფილიყვნენ. ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ საქართველოს ცეცხლის მსახურებაზე მოსაქცევად ეპისკოპოსადაც და მღვდლებადაც სულ მოგვები განწესებულან, რაიცა საფიქრებელი არ არის. ან რა ზნეობრივი ავტორიტეტი უნდა ჰქონოდა ეპისკოპოსის საყდარზე მეტარეს მოგეს იმ ქრისტიანებზე, რომლებისთვისაც ის სწერდა სამაცდურო წიგნებს?

განა არ იტყოდნენ ისინი, რად ზის თითონ მობილანი ეპისკოპოსად, თუ მოგვობა სჯობიაო ხალხი თუ ვიფიქრებთ, რომ მობილანი თავის სახელით კი არ ავრცელებდა სამაცდურო წიგნებს, არამედ სხვის სახელით ან უსახელოდ, მაშინ ხომ გაუგებარი ხდება მისი თვალთმაქცური ქცევა. იმას, როგორც ზოროასტრის სარწმუნოების ინტერესების დამცველს, შეეძლო არც გარეგნობით ეღალატნა თავის სჯულისთვის და მოქმედებითაც უფრო მეტის წარმატებით ემოქმედნა საქართველოში თავის სჯულის გასავრცელებლად თუნდა იმავე სამაცდურო წიგნების საიღუმლოდ წერით. ამნაირის ქცევით ის არ გააკეთებდა იმაზე ნაკლებს, რასაც თავის მოტყუარობით.

იქნება ისიც ითქვას, რომ მობილანისთვის, როგორც სპარსეთის მთავრობის საიღუმლო აგენტისთვის, ისიც საკმარისი იყო, რომ საქართველოს საეკლესიო წესები გაერყვნა, არევა დარევა გამოეწვია და ეს ეკლესია დაეშორებინა ანტიოქიის ეკლესიისაგან. შეიძლება საქართველოს განშორება საბერძნეთის მართლმადიდებელის ეკლესიისაგან სასურველი და სანატრელიც ყოფილიყო სპარსეთისთვის, მაგრამ ის კი საფიქრებელი არ არის, რომ მას ამ სანატრელის ასასრულებლად მიემართოს იმისთანა საშუალებისთვის, როგორც მოტყუებით თავის აგენტის საქართველოს საეპისკოპოსო საყდარზე აყვანა. ეპისკოპოსის განწესება საქართველოში სპარსეთის მთავრობის საქმე არ იყო და საიდგან მოუვიდოდა მას ფიქრად, რომ უთუოდ ჩემს აგენტს დასვამს ანტიოქიის პატრიარქი ან საქართველოს მეფე საქართველოს ეპისკოპოსად. მეორეც ესა, სპარსეთი მაშინ ისე მძლავრი და ამაყი იყო, რომ ის არჩევდა პირდაპირ ძალით გაევრცელებინა თავის სჯული, ვიდრე ქრისტიანებში მწვალებლობა გამოეწვია ამისთანა შარლატნ ურის ხერხის ხმარებით. მართალია, სპარსეთის მართებლობა მთარველობდა თავის საბრძანებელში ზოგიერთა მწვალებლებს მართლმადიდებელის საბერძნეთის მტრობით, მაგრამ იგი იმას კი არ ეკადრებდა, რომ ზოროასტრის სარწმუნოების მოსამსახურე

შოგვები შარლატნებად გადაექცია და მათ საშუალებით მწვალებლობა გაეჩინა ქრისტიანთა შორის.

არც პირადის, ანგარებიანის ინტერესით შეიძლება აიხსნას მობიდან მოგვის გაქრისტიანება და შემდეგ ეპისკოპოსობაში მისი მოღვაწეობა. ვინც პირადის ინტერესით რჯულს იცვლის, ის აღარც ემსახურება ძველს სჯულს; პირიქით, უფრო მხურვალე მდევნელი ხდება ძველის რჯულისა, თუნდაც გულით არ იყუყვეს ახალის რჯულის მიმდევარი. პირადის ინტერესით რჯულის მოლაღატენი თავის საქციელით საფრთხეში აღარ აგდებენ თავიანთ თავს და აღარ ირჯებიან სამაცდურო წიგნების წერისათვის.

ამ მოსაზრებათა ძალით, დასაჯერებელი არ არის, რომ მობიდანს, გულით მოგეს, განგებ ქრისტიანობა მიეღოს ეპისკოპოსობაში ეკლესიის წესების გასარყენელად და საიდუმლო წიგნების საშუალებით თავის მოძღვრების გასავრცელებლად.

ამიტომაც იყო, რომ ბროსემ, იოსელიანმა და ჟორდანიამ მატეანის ცნობა ცოტა სხვანაირად განმარტეს და გამოსთქვეს აზრი, რომ მობიდანი უნდა ყოფილიყო მოგვი კი არა, არამედ ნესტორიანი, არიანი ან მანიქეველი და მართლ-მადიდებლობის წინააღმდეგს მოძღვრებას ავრცელებდაო. თუმცა ეს აზრი უფრო დასაჯერებელია და ჭკუაზე მოსასვლელი, ვიდრე პირველი, მაგრამ არც ეს არის საფუძვლიანი. ჯერ ერთი, ეს აზრი პირდაპირ ეწინააღმდეგება მატეანის სიტყვებს, რომ მობიდანი იყო სპარსი მოგვიო. მოგვი ნიშნავს ცეცხლის-თაყვანების აღმსარებელს სასულიერო პირს და შეუძლებელია მემატეანეს არ სცოდნოდეს — რა განსხვავებაა მოგვსა და ნესტორიანს, არიანს ანუ მანიქეველს შორის. ნესტორიანი, არიანი ან მანიქეველი რომ ყოფილიყო მობიდანი, მატეანე პირდაპირ იტყოდა. მეორეც ის, რომ მობიდანი რომ ნესტორიანი, არიანი ან მანიქეველი ყოფილიყო, იმას, როგორც მთავარ-ეპისკოპოსს ცალკე დამოუკიდებელის ქვეყნისას, შეეძლო თავისუფლად ექადაგნა თავისი მწვალებლობა და არ მორიდებოდა არც მეფეს, არც ერს.

მეტონე კი ამბობს: „ვერც განაცხადებდა (მობილანი) მაშინ ქადაგებისა სჯულისა მისისა შიშისაგან მეფისა და ერისა, არამედ ფარულად წერდა წიგნებსა ყოვლისა საცთურებისა.“ საქართველო ახალი გაქრისტიანებული იყო, მართლ-მადიდებლობა ჯერ არ იყო გამჯდარი ხალხის ძვალსა და რბილში, მაშასადამე, მთავარ-ეპისკოპოსი რას დაერიდებოდა ექადაგნაცხადად თავისი ქრისტიანული მოძღვრება, თუნდაც განსხვავებული ანტიოქიის მართლ-მადიდებელის ეკლესიის მოძღვრებისაგან. რა წარმოსადგენია, რომ ქართველი ხალხი ან თუნდა მეფე შესულიყვნენ იმის განხილვაში, თუ რამდენად შეეფერებოდა მართლმადიდებლობას მათი ეპისკოპოსის საეკლესიო განკარგულებანი ანუ მოძღვრებანი. მწვალებლები არ ერიდებოდნენ ცხადად თავიანთ მოძღვრების ქადაგებას იქ, სადაც უფრო მკვიდრად იყო ქრისტიანობა დამყარებული და სადაც უფრო მკოდნე მოწინააღმდეგენი ჰყავდათ და ნუ-თუ მოერიდებოდა ცხადად ქადაგებას რომლისამე მწვალებლობის გულწრფელი მიმდევარი ეპისკოპოსი საქართველოში, სადაც, როგორც საფიქრებელია, ის უნდა ყოფილიყო ერთადერთი უფლების მექონე ეპისკოპოზი და სადაც ღეთის-მეტყველების ღრმა ცოდნა ფრიად ნაკლებ უნდა ყოფილიყო გავრცელებული? ამ მოსახრებისა გამო ბროსეს, იოსელიანის და გორდანიის აზრიც მობილანის ნესტორიანობის, არიანობის ან მანიქეველობის შესახებ შეუწყნარებულია.

ან რა სახელია მამადან? ეს სახელი არ იპოვება ქრისტიანთა კალენდარში და რა საფიქრებელია, რომ ანტიოქიის პატრიარქისგან დანიშნულს ეპისკოპოსს რქმეოდეს მამადან, არა ქრისტიანული სახელი. ქრისტიანობის მიღებიდან კათოლიკოზობის შემოღებამდე ანტიოქიის პატრიარქისგან დანიშნული ეპისკოპოსები „ქართლის ცხოვრების“ ჩვენებით არიან: იოანე, იაკობ, იობ, ელია, სვიმონ, იონა, იოანე II, გრიგოლ, ბასილ და მიქაელ. არა ქრისტიანულის სახელით იხსენება ეპისკოპოსად მხოლოდ მამადანი. სხვა რომ არა იყვის, რა, მარტო ამ ერთს გარუმოვებს შეეძლო საეჭვოდ დაედო მა-

ტიანის ცნობა, რომ საქართველოში ყოფილიყვეს ეპისკოპოსი მობიდან. ხოლო თუ ჩავუყვირდებით ამ სახელს და გავიჩვენებთ მის მნიშვნელობას, მაშინ ხომ უფრო საეჭვოდ გახდება მობიდანის ეპისკოპოსობა. მობიდან ძველ-სპარსულს ენაზე ნიშნავს ცეცხლის თაყვანის-მცემელთა მთავარს მღვდელს, ანუ მღვდელ-მთავარს, ისე როგორც ქრისტიანებში სიტყვა ანკჰელა ანუ თვით ეპისკოპოსი. ეს სიტყვა ამ მნიშვნელობით იხმარება თვით „ქართლის ცხოვრებაში“ ვახტანგ გორგასალის ცხოვრების აღწერილობაში: „და წარვიდა ვახტანგ მეფე შინა ხვალის-დღე, მიავლინნა ვახტანგისა ბაწყაბანს საკუთარი და მობიდან და ჰრქვა ესრეთ გორგასალსა“ (იხ. ქ. ც. ბროსეს გამოცემა, გვ. 136., ჭიჭინაძისა—გვ. 191). როგორც ბაწყაბანს, ისე მობიდან აქ საკუთარი სახელები კი არ არიან. არამედ თანამდებობისა—ერთი სამხედროსი, მეორე სასულიეროსი.

ყველა ამ მოსაზრებათა საფუძვლით ჩვენ იძულებული ვართ დავასკვნათ, რომ ის პირი, რომელსაც მათიანე იხსენიებს მობიდან ეპისკოპოსად, ქრისტიანთა ეპისკოპოსი კი არ იყო, არამედ ცეცხლის-თაყვანის-მცემელთა მღვდელ-მთავარი, რასაც აღნიშნავს თვით სახელი მობიდანა. რა ნაირად უნდა მომხდარიყო, რომ ცეცხლის თაყვანის-მცემელთა მღვდელ-მთავარი მათიანეს გადაეჭყვიდა ქრისტიანთა ეპისკოპოსად და ასეთი უშეფერი შეცდომა დამყარებულიყო ჩვენს საისტორიო მწერლობაში?

საქმე ის არის, რომ საქართველოში ქრისტიანობის შემოსვლის შემდეგ ცეცხლის თაყვანისცემა არ მოსპობილა. პირიქით, სპარსეთის მთავრობა უფრო მეტის ენერგიით შეუდგა ამ კულტის საქართველოში დაცვას და გავრცელებას. ეს ის დრო იყო, როცა სასანიანთა დინასტია, ახლად გამეფებული სპარსეთში, შეუდგა ამ კულტის აღდგენას თვით სპარსეთში თავის ძველის სიწმინდით. სპარსელებმა მეფე მირდატ IV-ის ტყვედ წაყვანის შემდეგ 410 წ. დაიმორჩილეს საქართველო და მათიანის თქმით, „ყოველთა შინა ეკლესიათა ქართლისათა ცეცხლის მსახურთა სპარსთა აღაგზნეს ცეცხლი;“ ანუ, ვახუშტის

თქმით, „ჰქმნეს საცეცხლე მცხეთას ქალაქსა შინა.“ თავიანთ სარწმუნოების დასაცველად და გასაერცვლებლად სპარსელები, უეჭველია, ამავე დროს მოგვებთან ერთად გამოგზანიდენ მცხეთაში ცეცხლის მოსავეთათვის მოგვების უფროსს ანუ მობიდანს, რომელიც უდრიდა ქრისტიანთა ეპისკოპოსს, რისთვისაც პირდაპირ ეპისკოპოსსად იხსენიებენ მას. ამას ჩვენ ვიგულებთ იმის მიხედვით რაც მოხდა შემდეგში მირდატ V სიკვდილის შემდეგ, როდესაც ვახტანგ გორგასალი 7 წლის ყრმა დარჩა. ვახტანგ გორგასალის დედამ საგდუხტმა სთხოვა თავის მამას რანის ერისთავს ბარზაბოდს, რომელსაც სპარსეთის მთავრობისგან მინდობილი ჰქონდა აგრეთვე საქართველოც, რომ შეებრალებია ის და მისი შვილი ვახტანგ, არ აეკლო საქართველო და არ აეძულებინა ქართველები ქრისტიანობის დატევებისათვის. ბარზაბოდმა უპასუხა: „იძულებით არცა ვის სხვასა ქართველსა დაგატეობებ სჯულსა ქრისტესსა, არამედ მივგზანე ცეცხლის მსახურნი ქალაქს თქვენს. და იყვენ მუნ მათხედა ეპისკოპოსსა სჯულისა ჩვენისა—და ვინცა ქართველი ნებითა თავისითა აღირჩევდეს სჯულსა ჩვენსა, ნუ აყენებთ.“ შემდეგ მათიანე განაგრძობს: „მაშინ ბარზაბოდ წარმოგზავნა ცეცხლის მსახურნი მცხეთას და მათხედა ეპისკოპოსსად ბინქარ და დასხდეს მოგვთას... ხოლო ბინქარიან ეპისკოპოსსი მცხეთელთა, რომელი იყო სპარსი, ცეცხლის მსახური, ასწავებდა ქართველთა სჯულსა თავისსა. არამედ არაინ ერჩდა წარჩინებულთაგანი, გარნა წვრილისა ერისაგანი მიაქცია მრავალი ცეცხლის მსახურებასა“ (იხ. ქ. ცხოვრება ბროსესი გვ. 111 და 112, კიკინაძისა გვ. 154—155). ვახუშტის თქმით, ბარზაბოდმა „მოგზავნა ცეცხლის მსახურნი მცხეთას და ეპისკოპოსსა მათი ბინქარ“ (იხ. საქართ. ისტორია, გვ. 88).

ამ ნაირად ჩვენ ვხედავთ, რომ სპარსელები გზავნიან მცხეთას ცეცხლის მსახურთ და მათ უფროსს ბინქარს, რომელსაც მათიანე პირდაპირ ეპისკოპოსს უწოდებს.

რაც მოხდა ვახტანგ გორგასალანის გამეფების პირველს წელს, აღვიღვდ მოხდებოდა მის პაპის—არჩილის დროსაც. ამ

დროს სპარსთაგან დანიშნული ცეცხლის მსახურთა უფროსი, უეჭველია, ისევ ეპისკოპოსად იქნებოდა წოდებული, და სწორედ ამ სახელწოდებას მოუხდენია ის გაუგებრობა, რომლის წყალობითაც ცეცხლის მსახურთა უფროსი, ანუ სპარსულად მოზიდანა, მიუღიათ შემდეგში ქრისტიანს ეპისკოპოსად და ამისთანა გაგების მიხედვით ცოტაოდნად შეუცვლიათ მათიანის ტექსტი.

ზემოდ მოყვანილი მათიანის სიტყვები: „არჩალისა-ზე გარდაიცვალნეს სამნი ეპისკოპოსნი იოანე, გრიგოლ და ბასილი და ბასილისა შემდგომად ამანვე არჩილ დასვა ეპისკოპოსი, რომელსა ერქვა მოზიდან“ და სხვ., უნდა იყვეს შეცვლილი რედაქცია იმ ტექსტისა, რომელშიაც სამის ქრისტიანის ეპისკოპოსის ხსენების შემდეგ იქნებოდა მოხსენებული მოზიდანის (ცეცხლის მსახურთა ეპისკოპოსის) განწესება და მის მოქმედება. ცხადია, ძველი რედაქცია, სადაც მოხსენებული ყოფილა ეპისკოპოსი, რომელიც იყო უსჯულთ მტკვი, მშველი წესთა, საიდუმლოდ მწერალი საცთურებათა წიგნებისა, როგორც ვახტანგის დროს მოხსენებულია, ბინქარ ეპისკოპოსი, რომელი იყო სპარსი, ცნობის მსახურა და ასწავებდა ქართველთა სჯულსა თვისსა, ვერ გაუვია შემდეგის დროის მწიგნობარს და სხვათა ადვილად გაგებისათვის გადაუსწორებია მათიანე, რასაკვირველია, ისე, რომ სულ შეუცვლია აზრი და ცეცხლის მსახურთა ეპისკოპოსი, ანუ მოზიდანი გადაუქცევია ქრისტიანს ეპისკოპოსად, ვითომ მოზიდანად წოდებულად, რომელიც საიდუმლოდ უთხრის ძირს ქრისტიანობას.

უეჭველია, არჩილის და მიხდატის მათიანე ცალკე ყოფილა შედგენილი ვახტანგ გორგასალის მათიანისგან, თორემ ვინაც წაკითხული ექნებოდა ვახტანგის მათიანეში ბინქარ ეპისკოპოსის ამბავი, ის უთუოდ მიხედებოდა მოზიდანის ვინაობასაც. სამწუხაროდ, ჩვენამდე მხოლოდ შესწორებულს ტექსტს, მოუწევია არჩილის ცნობებისას. მის ძველი ტექსტი, ეტყობა, ადრევე დაკარგულა, რადგან ახალის გასწორებულის ტექსტის,

მიხედვით უსწორებიათ შემდეგში თვით ვახტანგ გორგასალის პატიანეც, რომელშიაც მოიპოვება შემდეგი ადგილი: „და შეერთია ქართლსა შინა წერილსა ერსა ზედა ცეცხლის მსახურება ამისთვის მწუხარე იყო დიდად საგდუხტ დედოფალი, არამედ მძლავრებისაგან სპარსთასა ვერა რა იკადრებდა. მაშინ მოიყვანა მღვდელი ქეშმარიტი საბერძნეთით, სახელით მიქელ და დაადგინა ზემოსა ეკლესიასა, **წამეთუ შობიდა ეპისკოპოსა გაწდაცვალებულ იყო** და ესე მიქელ ეპისკოპოსი წინააღუდგა ბინქარს მაცთურსა“. (იხ. ქართლის ცხოვრება, გამოც. ბროსესი, გვ. 112, ზ. კიკინაძისა, გვ. 155). ვახუშტის თქმით, „მაშინ დედოფალმან მოიყვანა ქეშმარიტი მღვდელი მიხაილ და დასვა ეპისკოპოსად (**წამეთუ შობიდა გაწდაცვალებულ იყო**), ესე მიხაილ აღუდგა ბინქარს“ (იხ. გვ. 29). როგორც ვახტანგ გორგასალის პატიანეში, ისე ვახუშტის ისტორიაში სიტყვები **წამეთუ შობიდა გაწდაცვალებულ იყო** განგებ იმიტომ არის ჩამატებული, რომ თავიანთი ცნობა დაეკავშირებინათ არჩილის მტკიანის ცნობასთან.

მოზიდანის ქრისტიანს ეპისკოპოსად დასმა თითქოს ვახუშტსაც არ სწამსო, იმ ნაირად აქვს მას ეს ამბავი მოხსენებული. იგი სწერს: „ხოლო არჩილის ზე გარდაიცვალნენ ეპისკოპოსნი სამნი: იოანე, გრიგოლ, ვასილი. ამათ დასვა **შობიდა**. ხოლო ესე **შობიდა** იყო მოგვი სპარსი და იჩემებდა სარწმუნოებასა, არამედ ფარულად სწერდა წიგნთა ბოროტთა, რომელი შემდგომად ამისა დასწვნა ეპისკოპოსმან მიხაილ“ (იხ. გვ. 87): ვახუშტი აქ ისე სწერს, თითქო არ უნდა მოზიდას ეპისკოპოსსა უწოდოს ან მართლმადიდებლობის დამჩემებლად აღნიშნოსო. ვახტანგ გორგასალის ისტორიაში ზემოდ მოხსენებული ფრაზა (**წამეთუ შობიდა გაწდაცვალებულ იყო**) რომ არა ჰქონდეს ვახუშტის ჩამატებული, ჩვენ ვიფიქრებდით, რომ მას სწორედ გაუგია **შობიდას** ვინაობა და არა სთვლის მას ქრისტიანს, ეპისკოპოსად, არამედ ცეცხლის მსახურთა უფროსად. ესეთი ორკოფთ რედაქცია ვახუშტისა, უეჭველია.

აიხსნება იპითი, რომ ეკვი ჰქონია მასაც მოზიდანის ვინაობისა.

ის გარემოება, რომ ვახტანგ გორგასალი ისეთის პატივისცემით ეკიდება (ეცხლის მსახურთა მღვდელ-მთავარს (მატიანის თქმით, ეპისკოპოსს) ბინქარს, გვაფიქრებინებს, რომ მისი თანამდებობა ახალი დაარსებული არ უნდა ყოფილიყო. მემატთანე ამბობს: „მაშინ ვითარ იქმნა ვახტანგ წლისა თხუთმეტისა, მოუწოდა ყოველთა წარჩინებულთა ქართლისათა და შემოკრიბნა ყოველნი ქალაქნი და განმზადა მეფემან სახლი ერთი და დასჯდა საყდართა ზედა მაღალთა, ხოლო ჯუანშერ სპასპეტი და რწინავე ეპისკოპოსნი დასხდეს საედართაგე, და სხვანი ყოველნი ერისთავნი დასხდეს სელებითა“ (იხ. ქართ. ცხოვრება. გამოც. ბროსესი, გვ. 113. ზ. ქაქინაძისა, გვ. 157), აქ ხსენებულნი ორნი ეპისკოპოსნი არიან: მართლმადიდებელი მიქელ და ეცხლის თაყვანისმცემელი ბინქარ. ბინქარს, უეკველია, ეყოლებოდა წინა-მოადგილე ანუ წინა-მოადგილეები, რადგან მირდატ IV დატყვევებიდან მირდატ V სიკვდილამდე გავიდა 36 წელიწადი და ამ ხნის განმავლობაში შეიძლება ორი მოზიდანიც გამოიცვალა. პირდაპირი წინა-მოადგილე ბინქარისა, ჩვენის ფიქრით, უნდა ყოფილიყო სწორედ ის მოზიდანნი, რომელიც მატთანეში მოხსენებულია ურჯულო ეპისკოპოსად.

ახლა საჭიროა ვიცოდეთ, რა ერქვა ამ მოზიდანს, მოგვთა უფროსს. ამას გვაუწყებს „ქართლის მოქცევის“ ქრონიკა, რომელიც თუმცა სრულებით არ იხსენიებს მოზიდანს, მაგრამ საშაგიეროდ იხსენიებს ერთს ისეთს პირს, რომელიც, უეკველია, არის იგივე მოზიდან ეპისკოპოსი: ქრონიკის თქმით მირდატ V-ის დროს „მთავარ-ეპისკოპოსი იყო გლგოთქო და ესე მთავარ-ეპისკოპოსი ერისთავად იყო ბაწზაბად პატარა-შისაგან ქართლს და ჭკანეთს“ (იხ. სამი ისტორიული ქრონიკა ე, თაყაიშვილისა გვ. 28).

აქ მოხსენებული მთავარ-ეპისკოპოსი, ცხადია, არის ეცხლის თაყვანისმცემელთა მღვდელ-მთავარი ანუ მოზიდანნი.

გარდა იმისა რომ მისი, არა ქრისტიანული სახელი გლან-
ქარ ამას გვაფიქრებინებს, ექვს გარეშე სდებს მის ცეცხლის
მოსაგობას მისი თანამდებობა, რომელიც სპარსელებს მიუზღვიათ
მისთვის. ყოვლად შეუძლებელია, რომ მეხუთე საუკუნეში სპარ-
სელებს მიეცეთ თავიანთ უფლების წარმომადგენლობა საქარ-
თველოში მართლმადიდებელის ეპისკოპოსისთვის. „ქართლის
მოქცევის“ ავტორსაც ისეთივე შეცდომა მოსვლია, როგორც
„ქართლის ცხოვრების“ მემპტიანეს. იმასაც ცეცხლის თაყვა-
ნისმცემელი მართლმადიდებელად მიუღია და ამ შეცდომის
მიზეზი ისევ ის ეზასკაზასის სახელწოდება ყოფილა. ამ შე-
ცდომის გარეშე. „ქართლის მოქცევის“ ქრონიკას ის ღირსება
აქვს, რომ დაუცავს საკუთარი სახელი „ეპისკოპოსისა“ გლან-
ქარი და მოუხსენებია მისი სხვა თანამდებობა, რომელიც
ცხად ჰყოფს მის ვინაობას. ბარზაბოდ პიტიახშს, სპარსეთის
მეფის მოადგილეს რანში, მოვაკანში და საქართველოში, მიუ-
ცია გლონოქორ ეპისკოპოსისათვის ანუ მოზიდანისთვის ქართ-
ლისა და ერეთის ერისთავობა მხოლოდ იმისთვის, რომ,
როგორც მოზიდანი, ის მეტად სარწმუნო და სანდო უნდა
ყოფილიყო სასანიანთა დინასტიისა, რომლის უმთავრესი
ლტოლივილება მდგომარეობდა ცეცხლის კულტის გავრცელე-
ბაში.

ამ ნაირად „ქართლის მოქცევის“ წყალობით ჩვენ გავიგეთ
„ქართლის ცხოვრების“ მოზიდანის საკუთარი სახელიც და საერო
თანამდებობაც. მობიდან ეზასკაზასი ჩვენის ისტორიკოსებისა
ერის სპარსელებისაგან ქართლში გამოგზავნილი ერისთავი და
ფეცხლის მსახურთა უფროსი, ანუ მობადანი, სახელად გლან-
ქარი, პირდაპირი წინამოადგილე ბინქარასა.

რაკი ჩვენ ასე გავიგებთ მოზიდანის ვინაობას, მაშინ
ადვილი გასაგები ხდება ის ცნობები, რომელთაც იძლევა მობ-
ადანი „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი, თუმცა შეცვლილი გაუ-
გებარის მწიგნობრისაგან: „ვერ უგრძნა არჩილ მეფემან და
ძემან მისმან უსჯულოებაჲ მოზიდანისი, არამედ ჰკონებდენ

სარწმუნოდ და ვერცა განაცხადებდა მაშინ ქადაგებასა სჯულ-
ლისა მისისა შიშისაგან მეფისა და ერისა. არამედ ფარულად
სწერდა წიგნებსა ყოვლისა საცთურებისასა, რომელი შემდგო-
მად დაწვა ყოველი წერილი მისი ჭეშმარიტმან ეპისკოპოსმან
მიქელ“.

თუ „ქართლის ცხოვრება“, მოხსენებულის შეცდომის გარ-
და, სხვანაირად არა სცდება კიდევ და სიმართლეს მოგვითხ-
რობს (რაიცა ცოტა საეკეოა, როგორც შემდეგ დავინახავთ),
ამოწერილი ადგილი მატიანისა ასე უნდა გვესმოდეს. არჩილ
და მირდატ მეფენი სპარსელებზე გამარჯვებულნი ყოფილან
და თუ ყაბულობდენ საქართველოში ცეცხლის მსახურთა მო-
გვების და მოზიდანის ყოფნას, მხოლოდ იმ პირობით, რომ
მათ ძალით ან რაჟე ხერხით არ მოექციათ ხალხი თავიანთ
სჯულზე, არამედ ემწყსოთ უკვე მოქცეული ხალხი. მოზიდანიც
იძულებული ყოფილა ისე ეჩვენებინა მეფეთათვის თავი, ვითომ
არა ცდილობდა ქრისტიანების გადაბირებას, რაშიც ისინიც
დარწმუნებულნი ყოფილან. ნამდვილად კი მოზიდანს გაუმარ-
თავს საიდუმლო პროპაგანდა, უწერია მაცთურებით სავსე წიგ-
ნები და უფრცვლებია თავის აგენტების—მოგვების საშუალებით
ხალხში, რაიცა მხოლოდ შემდეგში შეუტყვიათ. მოზიდან
გლონოქორის სიკვდილის შემდეგ, ეტყობა, რაოდენიმე ხანი
გასულა ისე, რომ მის მაგიერი არ ყოფილა დანიშნული სპარ-
სთაგან. ეს შეიძლება იმიტომაც მოხდა, რომ მირდატი, რომე-
ლიც მძლავრობდა ბარზაბოდზე, არ აძლევდა მას ახალის მო-
ზიდანის გამოგზავნის ნებას. ხოლო როდესაც მირდატი მოკვდა
და დარჩა 7 წლის ვახტანგი, მაშინ კი ვახტანგის დედა საგ-
ღუბტი იძულებული შეიქნა შემოეშვა გლონოქორის მოად-
გილე ბინჯარი. ამ ბინჯარის დროს ცეცხლის კულტმა იწყო
გავრცელება, რადგან მოგვები მოურიდებლად ქადაგებდენ და,
შეიძლება, გლონოქორ მოზიდანის წიგნებსაც ავრცელებდენ.
ამ ბინჯარს წინააღმდეგ და დაუწყო ბრძოლა ახლად დანიშ-
ნულმა ეპისკოპოსმა მიქელმა, რომელიც წყისისამებრ გამო-

წვეულ იქმნა საბერძნეთიდან იოველ ეპისკოპოსის სიკვდილს შემდეგ. ეს იოველ ეპისკოპოსი, რომელსაც სრულებით არ იხსენიებს „ქართლის ცხოვრება“, „ქართლის მოქცევის“ ჩვენებით, იყო წინამოადგილე მიქელისა და მამასადამე თანამედროვე გლონოქორისა.

მაგრამ აქ უნდა შევნიშნათ, რომ ქართლის ცხოვრებაში არჩილისა და მირდატის ისტორია ცოტა გადაქარბებული ქების კილოთი არის დაწერილი, ისინი ფრიად მძლავრებად და გამარჯვებულებად არიან მოხსენებულნი, რასაც არ ეთანხმება „ქართლის მოქცევის“ ქრონიკა.

„ქართლის ცხოვრების“ თქმით, არჩილმა „განაცხადა მტერობაჲ სპარსთაჲ, გამოაჩინა ჯვარნი და შეამკვნა ეკლესიანი, მოსრნა და განასხნა ჟოგელნი ცეცხლის მსახურნი საზღვართაგან ქართლისათა“ (იხ. ბროსეს გამოცემა ტ. I-ლი, გვ. 108. ზ. კიკინაძისა გვ. 150). „ქართლის მოქცევის“ ქრონიკა კი ამბობს, რომ არჩილის მეფობის დროს „მოგუნი მოგუეთას მოგობდეს ცეცხლისა მსახურებასა ზედა“ (იხ. სამი ისტ. ქრონიკა გვ. 27). მირდატ V შესახებ ქართლის ცხოვრება ამბობს, რომ „მეფობდა იგი ვითარცა მამაჲ მისი“ (არჩილი), ესე იგი სპარსელებზე გამარჯვებული და ცეცხლის მსახურების დამთრგუნველი (ქართლის ცხოვრება, ბროსეს გამოც. გვ. 110. კიკინაძისა გვ. 153), ხოლო „ქართლის მოქცევა“ კი გვამცნევს, რომ მირდატის დროს „მთავარ-ეპისკოპოსი (გლონოქორ) ერისთავადცა იყო ბარზაბოდ პიტიაზშისაგან ქართლს და ჰერეთს“ (იხ. სამი ისტ. ქრონიკა გვ. 28).

ჩვენ უფრო სარწმუნოდ შეგვაჩნია „ქართლის მოქცევის“ ქრონიკა და მის თანახმად ეფიქრობთ, რომ ამ ორის მეფის — არჩილის და მირდატის დროს საქართველო სპარსეთის პოლიტიკურის და რელიგიურის გავლენის ქვეშ ყოფილა, რაიცა გამოიხატებოდა იმაში, რომ მცხეთაში იჯდა სპარსეთიდან დანიშნული ქართლისა და ჰერეთის ერისთავი და თავისუფლად აღიარებოდა ცეცხლის კულტი, რომელსაც ჰყავდა უზენაესი

თავისი წარმომადგენელი მცხეთაშივე. ერთი უზენაეს წარმომადგენელთაგანი ამ კულტისა იყო გლონოქორი, ანუ ის მოზიდანი, რომელსაც „ქართლის ცხოვრება“ შეცდომით სთვლის შართლ-მადიდებელს ეპისკოპოსად.

დ. ჯანაჭაშვილი

4 თებერ. 1901 წ.

გ უ რ ი ა - ა ჭ ა რ ა

მგზავრის წერილები

—

აწინდელი აჭარა

(დასასრული *)

გ) სწავლა-განათლება და ქართული ენა: სწავლა-განათლება, ქართული ენა, ჩვენი ზრუნვა.—დ) შინაური ცხოვრება: ოჯახი და ცოლ-ქმრობა, სამოსელი. ხალხის ჯანმრთელობა და მკურნალობა,

გ) სწავლა-განათლება და ქართული ენა:

სწავლა-განათლება. აქარა, როგორც ვიცით, შეადგენდა ნაწილს ზემო-ქართლისას, ანუ სამცხე-საათაბაგოსას, რომელიც ჩვენს ისტორიაში ჩვენთა საუკეთესო მწიგნობართა აკენად და სამშობლოდ ითვლება. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს მხარე სწავლა-განათლებით, თუ წინ არა, უკან მაინც არ იდგებოდა საქართველოს სხვა კუთხეებთან შედარებით. დარჩენილნი ნანგრევნი დიდებულთა ტაძარ-ეკლესიათა უტყვენი მოწამენი არიან ქველის ბრწყინვალე დიდებისა. მაგრამ—მხოლოდ მოწამენი... რაკი ოსმალეთმა ხელში ჩაიგდო ეს მხარე, ხმლითა და ცეცხლით ბრძოლა გაუმართა აქარელთა სჯულს, დევნა დაუ-

*) იხ. „მოამბე“ № I—1901 წ.

წყო მათს ენასა და მწრელობასა. ორასის წლის განმავლობაში ოსმალთა კირთების ქვეშ ყოფნამ იმ ზომამდე მიიყვანა საქმე, რომ დიდებული ტაძრები მტრის ხელისგან შეიმუსრნენ და მათს ნანგრევებზე ჯამები აღიმართა; ხალხმა ქრისტეს სახელი დაჰგმო და მის მაგიერ მაჰმადის მმოსავი შეიქმნა; დიდებულის მწერლობის ნიშან-წყალი ვაჰქრა და ენა ქართული შეიბღალა ოსმალურის გავლენით; ხალხის სწავლა-განათლების საქმე და გონებრივის საზრდოს მიწოდება მოღლებმა იკისრეს. ცალკე ამდენის ხნის ბრძოლამ, ცალკე ეკონომიურმა გაჭირვებამ იქამდე დააჯანდაკა აჭარის მკვიდრნი, რომ გონებრივად ნახევარ ველურთ დაამსგავსა, ქვეყნიერებას ჩამოაცალა.

ოსმალეთმა საქართველოს ამ ნაწილს წაართვა, შეუბღალა და შეუვიწა ყოველივე; თავისუფლება, მამა-პაპათა სალოცავობი, მათი სწავლა-მოძღვრება, მათი წმინდა ენა... მერე, სამაგიეროდ რა მისცა? ან ზრუნაედა კია ამ ხალხისათვის? აბა ვისთვის ზრუნაედა, რომ აჭარისათვის ეზრუნა?! ან ჰქონდა კია აპისი თავი? მისის ზრუნვისა და ფიქრის საგანი ის ლა იყო, რომ ამ მთის ხალხისაგან უკანასკნელი სისხლი ეწოვა, ათასის წვითა და კრემლით მონაგარი წაერთმია და მათი ცოლშვილი კი კრემლ-შეუშრობელი დაეყარნა... ასე ექცეოდა სხვებს და ეს პოლიტიკა ძარცვა-გლეჯისა, დაწიოკებისა და მტარვალობისა არც აჭარელების მიმართ შეუცვლია...

პირველი ჯამეები აშენდა აჭარაში თუ არა, მათთან ერთად დაარსდა ოსმალური მედრესე (სასწავლებელი), სადაც თვით უსწავლელი მოღლები აჭარელების ბავშვებს ჯოხის ცემითა და ყვირილით არაბულს ასწავლიდნენ. მასწავლებელ-მოღლებს საპედაგოგიო მოღვაწეობისათვის ყორანის კითხვისა და რამდენისამე არაბულის ლოცვის ზეპარად ცოდნის მეტი არაფერი მოეთხოვებათ. მერე იმის ცდაშია, შიშითა და ბრძოლით შეათვისოს თავისს მოწაფეს ის მწირი სიბრძნე, რაც თვითონ ვინაჩრობით შეუძენია. ცემა ხელით, ჯოხით და საზოგადოდ ყოველგვარი ხორციელი სასჯელი—საუკეთესო საშუალებად მიაჩნია სწავლების დროს. ცალ-ხელში ჯოხი უჭირავს ამართ-

ული და იმავე დროს ბავშვს ათასჯერ ამეორებინებს გაუგებარს არაბულს სიტყვას. ამ შემთხვევაში სრული გარმონიაა მასწავლებლისა და ბავშვის მშობელთა შეხედულების შორის. მშობელი იმ აზრს შეზრდია, რომ ბავშვს, თუ არ ცემით, ისე სწავლას ვერ შეაყვარებო, და მასწავლებელს, როცა შეილს მიჰგვრის, სთხოვს კიდევ: ჩემს ბავშვს კარგად სცემე, თორემ არაფერს ისწავლისო. მშობლების თანხმობითაც წათამამებული უფიცი მოლა სრულიად მხეცდება და თავს არ იზოგავს. რაც უფრო დაუზარელია ცემაში, მეტი ფასი და სახელი აქვს მშობლებთ შორის. რამდენისამე წლის ტანჯვის შემდეგ საცოდავი ბავშვი თუ სულ არ გამოტვინ და თავისებურ მასწავლებლის ხელში და გაუძლო მთელს პედაგოგიურს ინკვიზიციას, შეიძლება ზეპირად ისწავლოს არაბულ ყორანის წაკითხვა, რამდენიმე არაბულივე ლოცვა ზეპირად, რომლის შინაარსი, ისე ჩავა საფლაფში, არ ეცოდინება, და ოსმალური წერა. უმრავლესობა ამასაც ვეღარ სწავლობს და სასწავლებელს თავს ანებებს.

წერა კითხვის სწავლებასთან ერთად მოლა-პედაგოგი თავის შაგირდს გულში უნერგავს სიძულვილს ყველა იმ ერთა, ვინც მაჰმადის მმოსაენი არ არიან. მათთან კავშირის დაჭერა— ცოდვა და მაჰმადის საწყენი საქმე იქნებაო.—აი, ასეთი მოლები იყვნენ აქარელების მასწავლებლები და დღესაც ისეთნივე ღარჩნენ აქაურის სკოლების სვებედის გამგეებად.

საანგარიშო წელს მთელს აქარაში 68 მედრესე (სკოლა) იყო (ზემოში—31 და ქვემოსაში—37). შიგა სწავლობდა 1,177 ყმაწვილი (ზემოში—320 და ქვემოსაში—857). ამათგან სასულიერო წოდებას ეკუთვნოდა 26 მოსწავლე, ხოლო დანარჩენნი ერისკაცთა შვილები იყვნენ. ამ უკანასკნელთა შორის 16 ყმაწვილი ბეგებისა იყო, ხოლო დანარჩენი სოფლელთა. თუ გავიხსენებთ, რომ ორსავე აქარაში 32,448 სულია, 1,177 მოსწავლე მაინცა და მაინც ბევრად არ გვეჩვენება: ას კაცმა 4-იღ არა სწავლობს!... გარდა ყველა ნაკლულეევანებისა, რომელიც თან ახლავს აქაურის იმამების საპედაგოგიო მოღვაწეობას, ისიც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ მედრესეებში სამო-

სწავლო წელიწადი 2—3 თვე თუ გასტანს, ისიც ზამთარში, როცა დიდის თოვლებისა და სიცივნების გამო სასწავლებელში სიარული თითქმის შეუძლებელი ხდება ხოლმე, და როცა აქაურს ფიცრულს მედრესეებში 2—3 გრადუსის მეტი იშვიათად არის ხოლმე სითბო!.... დანარჩენს დროს ბავშვები მშობლებს ეხმარებიან ხოლმე მუშაობაში.

ბათუმის ოლქის შემოერთების შემდეგ, კიდევ ათიოდ წლის განმავლობაში, ისევ მოლების ხელში იყო სწავლა-განათლების საქმე როგორც აქარაში, ისე ბათუმის ოლქის სხვა ნაწილებში. მხოლოდ 1886 წლის თებერვალში გახსნა ქუთაისის გუბერნიის სკოლების დირექციამ აქარის მეზობლად, გონიის ნაწილის სოფ. მარადიდში, პირველი სკოლა. მაგრამ მეტად დღე-ნაკლული იყო ეს პირველი სკოლა. მის გახსნის დროს სრულებით დავიწყებული იყო ის გარემოება, რომ საქმე ჰქონდათ მაჰმადიანებთან, რომელნიც ყოველსავე საქმეს, ქრისტიანის-მიერ დაწყებულს, ეჭვის თვლით უყურებდნენ და რომელთაც ერთვად ის ელანდებოდათ, — უნდა გაგვაქრისტიანონო. . . . .

ამ პირველი სკოლის თავ-გადასავალი სამაგალითოდ უნდა დარჩენილიყო შემდეგში მაინც არა სასურველის შეცდომის ასაცილებლად, მაგრამ, წარმოიდგინეთ, თითქმის იგივე შეცდომა განმეორებულ იქნა ათის წლის შემდეგ ზემო-აქარაში სოფ. ხულოს. აქაურის ნაწილის უფროსის კაპიტანის ბანის აღ. პერიძის მეცადინეობით და ჩაგონებით ხულოში საზოგადოებამ თავის ხარჯით სკოლა ააშენა და შემდეგშიაც მის შესანახავად, რაც შეეძლო, დაჰპირდა. 1887 წლის ენკენისთვე-

ში გამოგზავნილი იქმნა მასწავლებლად ერთი სპარსელი, რომელსაც ქართულად მოლაპარაკე ბავშვებისა არა ესმოდა რაღა ბავშვებს იმისი. ამ გარემოებამ იმ ზომამდე შეაფერხა სკოლის საქმე, რომ ცოტას გაწყდა არ დაიკეტა, რადგან პირველადვე მოყვანილი 30 ბავშვიდან 10 ძლივას დაიარებოდა სკოლაში. სპარსი—მასწავლებელი როგორც იქნა გამოიცივალა და მის ნაცვლად დაინიშნა ჰდგილობრივის ენის მკოდნე მასწავლებელი, რომლის ხელში, რამდენადაც გავიგეთ, საქმე საუკეთესოდ წასულა.

რააკა შეეხება სასულიერო მთავრობას აქარაში სკოლის გახსნის შესახებ, სამწუხაროდ, ჯერ-ჯერობით სრულებით არაფერი გაუკეთებია. 1890 წელს ბათუმის სამისიონერო განყოფილების მინდობილობით და გურია-სამეგრელოს მაშინდელ ეპისკოპოსის ყოელად-სამღვდელო გრიგოლის ლოცვა-კურთხევით აქარა მოიარა ბ-ნმა იონა მეუწარგიაშვილი, გაიცნო მცხოვრებთა სარწმუნოებრივი მდგომარეობა, მათი ყოფა-ცხოვრება, წარსული, და თავისი მოსახრება წარადგინა იმის შესახებ, თუ როგორ შეუძლია „კავკასიაში ქრისტიანობის აღმადგენელ საზოგადოებას“ აქეთკენ სწავლა-განათლების გავრცელება და საზოგადოდ აღდგენა აწ დაღვიწყებულის ქრისტიანობისაო. ის მოხსენება მოხსენებად დარჩა, დაბეჭვდაც კი არა ჰღირსებია, და აქარა—უსკოლოდ. 1896 წ. „ქრისტიანობის საზოგადოების“ სკოლების ინსპექტორი ბ-ნი ვეტ. მამინაიშვილი იყო აქეთკენ. მცხოვრებთ სთხოვეს „საზოგადოების“ ხარჯით სკოლის გახსნა, მაგრამ, როგორც გავიგეთ, „საზოგადოებას“ „უსახსრობისა“ გამო შესაძლებლად ვერ დაუნახავს აქარლების თხოვნა დაეკმაყოფილებინა . . . . .

ახლა ვიკითხოთ, რა მდგომარეობაში დაგვხვდა აქარაში ქართული ენა და რა ზომები ვიხმარეთ მის აღსადგენად და მის აღდგენასთან ერთად—ორასის წლის მოწყვეტილი ძმების

სულიერად შემოერთებისათვის? აი, ამის შესახებ ვეცდებით მკითხველს შეძლებისა და გვარად პასუხი გავსცეთ.

ქართულა ენა. მიუხედავად საშინელის ბრძოლისა, რომელიც სარწმუნოების გავლენით მაჰმადიანობამ გამართა მასთან, თითქმის ხელშეუხებლად და პირვანდელის სიწმინდით დაცულა შიდა აჭარაში და გინსაკუდრებით იმ ადგილებში, რომელიც ზედ აკრავს გურიას. მაგალათად, სოფ. ქვანის ქართული განთქმულია და შიგ მრავალ საუნჯესა ვპოულობთ ჩვენის ძველის ენისას. ზემო აჭარის აღმოსავლეთ სამხრეთ სოფლებში, შავშეთ-იმერხევის სამხლვრებზეკი მეტად დასტყობია ოსმალურის ენის გავლენა. მართალია, ხალხი ოსმალურად არ ლაპარაკობს, მაგრამ ქართული ლაპარაკი მეტად არის აჭრელებული ოსმალურის სიტყვებით. ახალმა მოსულმა კარგად უნდა შეაჩვიოს ყური, რომ აქაურების ნათქვამი გაიგოს. ოსმალური ბევრმა იცის, განსაკუთრებით ხანში შესულებმა. ოჯახში კი ყველა ქართულად ლაპარაკობს. მეტადრე ქალები არიან წმინდად დამცველნი ჩვენის ენისა. რადგან ნაბეჭდი წიგნები აქეთკენ ამ უკანასკნელ ხანამდე არ მოიპოვებოდა, თუ წერა და ნაწერის კითხვა იცოდნენ, ისევ ქალებმა: აქაურის ბეგების დედებმა, უფრო ხან შესულებმა. მდებიოთა შორის ძველებურის წერის მკოდნე იშვიათია დღესაც. წერის დროს, თუ ქალი სწერდა, სიტყვებსაც ქართულს ხმარობდა, რადგან ოსმალური ნაკლებ იცოდა, ხოლო მამაკაცი კი ქართულის ანბანით ოსმალურ სიტყვებს გამოსთქვამდა. თვით სახე ამათის ნაწერის ანბანისა მეტად დაშორებულია ჩვენის აწინდელის წერისაზე და შეუჩვეველ თვალისათვის მეტად მძიმე გასარჩევია. იმ დროს, როცა ჩვენ ესცილილობთ მრგვლადა ვსწეროთ, თითქმის ყოველს ანბანს, ამათ მიერ დაწერილს, სამ კუთხედების ხასიათი აქვს. ნიმუშად აქვე ჩაეურთავთ ერთს ნაწერს, რომელიც ეკუთვნის სოფ. ქედაში მცხოვრებ ბეგის ბეჟანიძის დედას. დაწერილია ნაწყვეტი („დ“-ამდე) „ანბანთ-ქებისა“, რომლის შინაარსი, რამდენადაც შევიძელით ამოკითხვა, ასეთია:

- „ანუ ამას მოგახსენებ ჩუკენ ე(ე) რომ ქე თქუით ჩვე-
ნი ქება;
- ბანუ ბიძას ჩუკენს უუგარვართ, უკეთესი არ იქნება;
- განუ გური (?) წელს უხმივართ, რომ არ წუჟდეთ, არ
იქნება;
- დან დოღო, თლათ უნდა დაუჟდეთ, თლათ ქვეყანა-
განათლდება“.

ახალ-გაზღობაში კი ქართულის მკოდნეს თითო-ოროლას შეხედება კაცი ხულოსა და ქედაში, სადაც სამმართველოებში კრისტეანე ქართველები სცხოვრობენ. არიან აქარელი ჩაფრები, რომელთაც ამ მოსამსახურე ქართველთაგან ქართული წიგნი უსწავლიათ. ქედაში ერთი მიქელაძეა აქარელი, რომელიც ჩვენს მწერლებში მონაწილეობასაც კი იღებს და „ივერიის“ საშუალებით ქართველ საზოგადოებას აქარის ამბებს აწვდის ხოლმე. ბეგების შორის ზემო-აქარაში აქარის უკანასკნელ მთავრის შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილის შვილმა ზაქარია ბეგმა თითქმის თავისუფლად იცის როგორც კითხვა, ისე წერა ქართული.

რაიცა შეეხება ძველს ხელნაწერებს, ერთიანად გამქრალია აქეთკენ. ბეგების გვაროვნობაში ორმოცდა ათიან წლებამდე დიდძალი სიგელ-გუჯრები ყოფილა ჩვენის მეფეებისა. მაგრამ ამ ხანებში ყველა ბეგებს სტამბოლში მოუწოდეს, თან მოატანინეს, თუ რამ სიგელები ჰქონდათ, ოსმალეთის მთავრობა დაჰპირდა, გამოგიცვლით ახლებზედაო და ის კი არა, რაკი ერთი ხელში ჩაიგდო, სულ ერთიანად ცეცხლის მსხვერპლი გახადა, რა არის, ძველთაგან მოპოვებული ყოველივე უფლებება წავართვა მათს პატრონებსაო. დღეს კი, შესაძლებელია სადმე ერთი-ორი რამ კიდევ იყოს დარჩენილი ძველ ხელნაწერებიდან, მაგრამ, სამწუხაროდ, იმ მოკლე დროის განმავლობაში, რომელიც ჩვენ დავყავით ამ მხარეში, ვერსად წავაწყდით რას.

სახალხო სიტყვიერებაც სულსა ჰლევს. მთელის ერთისთვის განმავლობაში ორად-ორი ანდაზა გავიგონეთ. ლექსი.

თუ კიდევ სადმე დარჩენილა, ისიც მეტად დამახინჯებული და ლექსის ღირსებას მოკლებული რამ არის, რაიცა ადგილი დასანახავი იყო ზემოდ ჩაწერილ ორ ნიმუშიდან. თან ისიც შევნიშნეთ, რომ აქარელი ლექსს ვერ იტყვის, თუ სიმღერაც არ ააყოლა. ლექსი და სიმღერა განუყრელი შექმნილა მისთვის. სოფ. ფურტიოში (ზემო აქარა) ერთს მოხუცებულს გლახს, „ქოსა“-დ წოდებულს და განთქმულს მოლექსეს, ვსთხოვე რამე ლექსი ეთქვა. ზევრის ხევწინს შემდეგ სიმღერა დაიწყო ქართლულ „ოროველას“ ხმაზე, თანაც ლექსი დაატანა. როცა მოვინდომე ლექსის ჩაწერა, ბევრი ვეცადე განემეორებინა, მაგრამ ცდა ამაო იყო. „მოხუცი ვარ, რა ჩემი საქმეა ლექსის თქმა, ლექსი ახალგაზდებმა უნდა სთქვან“-ო.

სახალხო ლექსთან ერთად აქ მისი განუყრელი დასიმღერაც ჰქრება. მთელის ერთისთვის მოგზაურობის განმავლობაში სხვა-და-სხვა ადგილას განგებ თვალ-ყური გვეჭირა და წამლად ერთი სიმღერა არ გაგვიგონია, თუ ანგარიშში არ ჩავაგდებთ ზემო აღნიშნულს მოხუცს, რომელსაც თავის სურვილის წინააღმდეგ და თითქმის ძალდატანებით ვათქმევინეთ ერთი ნაწყვეტი სიმღერისა. ცხენით თუ ქვეითად მიდის აქაური, ლეწავს კალოზე თუ თივასა ჰთიბავს — ხმას არ იღებს, საერთო დუმილს არ არღვევს, თითქო საერთო რამ მწუხარება გადასწოლია მთელს მხარესა და მისთა მკეიდრთაო. ოღონდაც რომ მიზეზი არ აკლიათ გლოვისათვის! ორასის წლის მწარე კირთება ვის არ დაავიწყებს სიმღერას და მხიარულებას!.. ან და აქ გამეფებულ უკიდურეს სიღარიბესა და შიმშილთან გამწარებულ ბრძოლაში მყოფს, რა სიმღერისა ეცხელებათ, თქვენს ლხენას? ამას ის გარემოებაც დასძინეთ, რომ აქაურის სუფრიდან სევდის უკუმყრელი, ადამიანის სულის გამამხიარულებელი და ამამღერებელი სასმელი — ღვინო, თანახმად მაჰმადის ბრძანებისა, განდევნილია.

სიმღერა ხომ არ არის და არა, მაგრამ ველარც საკრავებს იზოვით აქეთკენ. ერთად-ერთი საკრავი და აქაურის მცხოვრების სულიერ მდგომარეობის გამომხატველია — ჭამონა (რაქულ

საზანდრის მსგავსი), მეტად მარტივი და პირველყოფილი მუსიკალური იარაღი, რომლითაც აქარელი ათასში ერთხელ თავის სვედასა და დარდ-ვარამს გამოსთქვამს ხოლმე.

ძველებურ ქართულის ნიშანი განსაკუთრებით შენახულა აქაურის სიტყვა-პასუხში. მათი ზრდილობიანი ლაპარაკი, თავაზიანობა, სურვილი სტუმრის ამებისა—უმალლეს განვითარებადგა მიღწეული. აქ ადამიანის ყური იშვიათად გაიგონებს უწმაწურს სიტყვებს. ქართველის მდაბიოთაგან ასეთის სიადვილით ხმარებული ლანძღვის ცნებები აქაურის ყურს რომ მოასმენინო, არა გვგონია, თავი შეიმაგროს და უსისხლოდ გაათავოს საქმე...

ჩვენ ორიოდ სიტყვა უკვე ვსთქვით აქაურს ლაპარაკში დარჩენილ ძველ ქართულ სიტყვებისა და აგრეთვე შეპარებულ ოსმალურ სიტყვებისა გამო. როგორც პირველი, ისე მეორე საკმაოდ არის გვინდოდა, რაც შეიძლებოდა სრული კრებული შეგვედგინა ორსავე გვარის სიტყვებისა, მაგრამ უდროობისა გამო ამ ჟამად სურვილი ველარ ავისრულეთ. მაინც სანიმუშოდ ან კნინს მაინც გავაცნობთ მკითხველს. განსაკუთრებით მივაქციეთ ყურადღება ისეთ სიტყვებს, რომელნიც ძველად საქართველოში საზოგადოდ იხმარებოდა და დღეს კი, ჩვენის აზრით, აქარასა და აგრეთვე სამეგრელოში თუ ლაა დარჩენილი ძველებურის სახელით. იმ სიტყვებს, რომელიც აქარის გარდა სამეგრელოშიაც იხმარება იმავე ცნების აღსანიშნელად, გვერდით ბრჩილიებში მოუწერთ „სამეგრ.“ ის სიტყვები კი, რომლებიც ჩვენის წერილების სხვა-და-სხვა ალაგას შეგვხვდება, თავთავის ალაგას იქმნება განმარტებული. ცალკე სიტყვების გარდა ჩაფურთავთ შინაურ პირუტყვის და თევთა სახელებს. განსაკუთრებით ეს უკანასკნელი მიგვაჩნია ინტერესის ღირსად.

სიტყვები.

ალათი—წითელი ფერი (ცხენზე იტყვიან).
ატარი, ანუ კოპიტი—ხის ჯამი (სამეგრ.)

ბა — ჰო, კი, მაშ.

ბადიში — შვილის შვილი.

ბაღვი — ბავშვი.

ბრეში — ნისლის ფერი (ხარზე იტყვიან).

გედგეგი — კამეჩის შვილი ერთ წლამდე.

გვარდა, ანუ კაბიწი — კარაქის შესანახი ქურქელი ხისა.

გზა-ბაწარა, ანუ ბაწარი — საცალფეხო წვრილი გზა, ბა-
წარის მსგავსი.

გუგულის საგზალი — (ფრინ.) — ბოლოქან ქალა.

დამსხრიკება — გაჯავრებით გამოკიდება.

დერგულა — პატარა დერგი.

დობერა — ტყით დაბურული ხრამი, გინა ღრანტე (სა-
მეგრელოში).

ეწერი — გვიმრა.

ვარია — მაწენის სადღვებელა კარაქის მოსახდელად.

კაბიწი — (იხ. გვარდა).

კარქალი — გარედან ქერქ შემოკლილი კაკალი; ზმნა —
გაკარქვლა (სამეგრ.).

კატარი — ფიქვი.

კველო — გეჯა, რომელშიაც ძალს საქმელს აქმევენ.
ზოგი გობსავეით მრგვალია, ზოგიც — ღარის
სახისაა, მოგრძო. ამ სიტყვას სამეგრელო-
შიაცა ხმარობენ, მხოლოდ ერთგვარს და-
საჯდომსა ჰქვიან, გურულ და აქარულ
„ჯორკოს“ მსგავსსა.

კობერა — სიმინდის ტაროს ხეტი, ანუ გუგა, რასაც
მეგრულად „გუნგა“ ჰქვიან.

კოპიტი — (იხ. „კატარი“) (სამეგრ.)

კორკოტო — ჩაქუჩი ხისა საქრეტელზე საცემად.

კოტუში — სიმინდის ტარო.

კუკული — ფიქვის კინკრუხელა, რასაც ფრანგნი la
pomme-ს უწოდებენ.

მიატაური — ყელქირეება, დიფტერიტი.

მახარა—კარსა აქვს, რომ ავტომატიურად მიიხუროს.

სამობა—ცეკვაა აქარული, სამი კაცი ერთად თამაშობს; ზმნა—გსამობ, ვისამოთ.

ტაბელა—ბრტყელ და ერთიან ფურცლიან გვიმრის სახელია.

ურუში—საცოცხე მცენარეა.

ფაცია—გასათხოვარი ქალი.

ქერობა—ხარის ხნოვანების აღსანიშნველი სიტყვაა, მაგალითად, ხარი ერთი ქერობაა, ესე იგი, ხარი სამი გამოზამთრულია, ორი ქერობა—ოთხი გამოზამთრული; შემდეგ ყოველი გამოზამთრული თითო ქერობას უდრის.

ქინცხა, ანუ გიდგლა—გიდგლა, ყურძნის საკრფეი კალათია.

ქორი—ორივ თვალთ ბრმა.

ჩაფულა—ქალამანი ტყავისა (სამეგრ.)

ჩივი, ანუ სოლი—სოლი.

ჩხერალი—ჩახრიალა, cascade.

ძიგვა—შარვალი (სამეგრ.)

წებერა—კაკლის გარეთა ქერქი, მწვანე.

ხენჩქერი—ტარიანი დანა.

ხვალი—ვაყა ცხენი

ხოშავი—მხლის ჩირის წვენი, compute.

ჯარა—სასარეცხო გეჯა; ზოგში ტალახსა ჰხელენ.

სახელები:

ა) ხარისა: ბოზია (მრეში ფერისა), გიშქა, თვანია (სულ შავი და შუბლზე თეთრ წერტილიანი), კაბია (თეთრი და შავი ერთად არეული), ნაკოჩა (პატარა თეთრი წერტილი შუბლზე), ქელეშა (შავსა და წითელს შუა), ყაჩამფილა (სულ შავი), ჩაქმა-

ნა (ფეხები თეთრი და დანარჩენი ტანი შავი ან წითელი), წიქარა (მოწითალო);

ბ) ძროხისა: კეთილა, კუდმულა, მასკლას, მასაღას, სანთულა (ძალიან ლამაზი), სანთუკა (ძალზე თეთრი);

გ) თვეთა: განცხადობის თვე—იანვარი

თებერვალი — — „

მარტი — — — „

აპრილი — — — „

მაისი — — — „

ივნობისთვე — —თიბათვე

კვირკვობისთვე —მკათათვე

მარიამობისთვე — „

ენკენისთვე — — „

წიფობისთვე — —ღვინობისთვე

გიორგობისთვე — „

ქრიშობისთვე — „

ასმაღური სიტყვები

ანჯახ—ძლიეს

ალვი—საწამლავი

ახორი—ბოსელი

გელინი—რძალი

გუგუმი—თუნგი

დუგუნი—ქორწილი

ზათი — მაინც

ზორით — ძალით

თოფალი—კოჭლი

იალი — ერბო

იეგანი — ძმისწული ან დისწული

მემლექეთი—სამშობლო

ნიშანლი—დანაშნული

ოლჩი — ზომა
 რაზი — მადლობელი, კმაყოფილი
 სილალი — იარალი
 ქათიბი — მწერალი
 ყაიმალი — ნაღები რძისა
 ყაინი — ცოლის ძმა, მაზლი
 ყაინალი — სასტუმრო ოთახი
 ყურბანი — შესაწირავი
 ყურშუმი — ტყვია
 ხისიმი — ნათესავი
 ჰამამ — აბანო
 ჰეჩ — არ არის

—

ჩვენა ზღუნგა. ახლა დაგვრჩენია აღვნიშნოთ მხოლოდ ჩვენნი, ქართველების, ღვაწლი ახალ-შემოერთებულის ძმების განათლებისათვის. არ შეიძლება ამ შემთხვევაში გულ-გრილობა ვუკიეინოთ ჩვენს საზოგადოებას. ვისაც თვალ-ყური უდევნებია მაშინდელ გაზეთ „დროებასა“ და ჟურნალ „ივერიისათვის“, ეხსომება, რომ ნომერი ისე არ გამოვიდოდა, განსაკუთრებით „დროებისა“, რომ შიგ არაფერი ყოფილიყო ამ მხარის შესახებ. მკითხველი უახლოვდებოდა ამ ახალ-ნაპოვნ ძმებს, მათ ტკივილს შუაზე იყოფდა და იმის ცდაში იყო, რომ ამ შავ ღღეში ძმურად ხელი გაეწვდინა, ენ-უგეშებინა და დაერწმუნებინა, რომ არც მაგრე უმწეონი ხართ, ისეთებიც არიან, რომ თქვენს საკეთილ-ღღეოდ ჰფიქრობენო.

ამ საერო ფიქრმა ძალიან არ დაიხანა და მალე თავი იჩინა. ბათომის ოლქის შემოერთების შემდეგ შვიდ წელიწადსაც არ გაუვლია, რომ „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ“ განიზრახა ბათომში სკოლა დაეარსებინა და ამ სკოლას სულიერად უნდა შეეერთებინა მაჰმადიანი ქართველები დანარჩენ ქართველობასთან. ამაზე უკეთესს არაფერს მოიფიქრებდა ჩვენი საზოგადოება. საქმე პირველა-

დღე კარგად წავიდა, მაჰმადიანებმა თითქმის პირველადვე ნღობის თვალით შეხედეს ამ სკოლას და არა-ერთმა და ორმა მაჰმადიანმა ქართველმა მიიღო პირველ-დაწყებითი სწავლა ამ სკოლაში. როცა ისტორია დაიწერება ჩვენისა და მაჰმადიან ქართველების დამოკიდებულებისა ამ ხნის განმავლობაში, მეისტორიემ არ უნდა დაივიწყოს ის უანგარო ღვიწლი და ამაგი, რა ღვაწლი და ამაგიც დაგვდო მაშინ პირველ დაწყებით სკოლის მასწავლებელმა განსვენებულმა მოსე ნათაძემ. პირველადვე ისეთი წინ-დახედული, საქმის მოყვარული, შეგნებული კაცი რომ არ დასდგომოდა სათავეში ამ დიდსა და წმიდა საქმეს, ვინ იცის, როგორ დაგვეფრთხო მაჰმადიან-ქართველები და ჩვენც სხვებსავე მტრებად და მოღალატებად დავესახეთ...

ხსენებულ სკოლაში მაშინაც და ეხლაც მომეტებულად თვით ბათუმისა და მის ახლო-მახლო სოფლების მცხოვრებთა შვილები სწავლობენ. საკუთრივ აქარა, თავის სიშორისა გამო, განზე რჩებოდა. თუ ხელი მიუწვდებოდათ, ისევ ქვემო-აქარის ბეგების შვილებს და იმათაც თითო-ოროლას. ზემო-აქარა სრულებით მოწყვეტილი იყო და არის კიდევაც ამ სკოლაზე. ასე რომ ქართულის ენის საშუალებით სწავლა-განათლების შეძენა აქარელისათვის დღესაც თითქმის მიუწლომელია.

1895 წლის ზაფხულში აქარის გაცნობა და მცხოვრებთა შორის ქართულ წიგნების გავრცელება განიზრახა ბ-ნმა ზაქარია ჭიჭინაძემ. თან წაიღო იაფ-ფასიანი სახალხო წიგნები, განგებ საამისოდ აღბეჭდილი: „არსენას ლექსი“, „ქალ-ვაჟიანი“ და სახალხო ლექსები. ყოველ-წიგნს შიგ ჩაურთო ქართული ანბანი და გაუდგა გზას. როგორც იმ ზაფხულს, ისე 1896 წლის ზაფხულს ბ-ნმა ჭიჭინაძემ მოიარა ზემო და ქვემო აქარის სოფლები, ხალხს უსასყიდლოდ დაურთო წიგნები, შეკრიბა მრავალი ამბები, ამ მხარის გამაჰმადიანების შესახებ ხალხში დარჩენილი, და „ივერიის“ საშუალებით მკითხველ საზოგადოებას გაუზიარა. საინტერესოა ის საშუალება, რომელიც ბ-ნს ჭიჭინაძეს უხმარია ამ ხალხის დასახლოვებლად და მისის გულის მოსაგებად, საინტერესოა და საგულის-

ზმოა მით უფრო, რომ მეტის-მეტი სიფრთხილე მართებს ყველას, განსაკუთრებით ქრისტიანს იმ შემთხვევაში, თუ დაახლოვება უნდა მათი და აზრიც ამ დაახლოვებისა—მათს შორის სწავლის გავრცელება იქნება. არავინ უნდა დაივიწყოს ყოველთა-უწინარეს ის გარემოება, რომ აჭარელნი თავიანთის ფანატიკოს მოღვინის გავლენით და ჩაგონებით ყოველს ქრისტიანს ისე უყურებენ, როგორც წაწყმედილ ცხოვარს, უწმიდურ არსებასა, მაჰმადის მტერს და მოსისხლეს. ყოველს მოქმედებას თქვენსას ექვის თვალით უყურებენ; ასე ჰგონიათ, მხოლოდ ჩვენი გაქრისტიანება სწადთ, სხვა დარდი არა აქვსთ რაო, თორემ ჩვენთან რა უნდოდათო? ყოველი ცდა ამ მოსულის კაცისა იმისკენ უნდა იყოს მიმართული, რომ ხალხი არ დააფრთხოს ამ უადგილო ექვებით.

ბ-ნი ჭიჭინაძე თურმე შედიოდა მათს ჯამეებში, შესვლის წინად ფეხთ იხდიდა მათსავით, . . . მაგარ სასმელებისა და ლოთობის სიძულვილს უწონებდა და ბევრი სხ. ხალხის გული თურმე მაშინათვე მოიყვავილა და ყველასათვის ძვირფასი სტუმარი შეიქმნა. თანაც ქართულ წიგნებს უკითხავდა. ხალხში მიძინებული გრძნობა ქართველობისა იღვიძებდა, და დიდის სიამოვნებით ართმევდნენ წიგნაკებს და ანბანსა სწავლობდნენ. ერთის წლის უკან, 1897 წლის ზაფხულში, როცა ამავე მხარეს მეც ვეწვიე სტუმრად, არა ერთგან და ორგან შემხვდა ბ-ნის ზ. ჭიჭინაძის დატოვებული წიგნაკები. რომელშიაც ქართულის ასოებით არაბული ლოცვები და აქაური ლექსები იყო ჩართული. ამ ლოცვებისა და ლექსების ხალისით ქართული ანბანიც უსწავლიათ და მადლიერის გრძნობით იგონებდნენ ამ წიგნაკების დამრიგებელს ბ-ნს ჭიჭინაძეს, ან როგორც ესენი ეძახიან, „ზაქარია-ეფენდი“-სა, ესე იგი სწავლულ ზაქარიას—, კაი კაცია, გურჯული (ქართული) ქითაბები (წიგნები) დაგვირიგა და ჩვენთან ერთად ჩვენს ჯამეში ლოცულობდაო.“

რაკი იმის შეძლება არა აქვს ჩვენს საზოგადოებას, რომ შიგ აჭარაში გახსნას სკოლა, ბ-ნის ჭიჭინაძის მაგალითით მა-

ინც უნდა ისარგებლოს და თუ ყოველ წელიწადს არა, ორ წელიწადში ერთხელ მაინც გაგზავნოს ხოლმე თითო ან ორ-ოლი კაცი და წინდაწინვე შემუშავებულის გეგმით დაავალოს წერა-კითხვისა და ქართულ წიგნების გავრცელება. სანამ უკეთესს რასმე მოვიგონებდეთ, ჯერ ამ ნაირს საშუალებას დავსჯერდეთ. წელიწადში თუ გინდ ათს ან ხუთმეტს კაცს რომ ვასწავლო წერა-კითხვა, ისიც სანუგეშო იქნება. ამ საქმეზე ყოველ-წელიწადს ოც თუმანზე მეტი არ წავა, ასე რომ ხარჯმა არ უნდა შეგვაშინოს. აქაური ხალხი, როგორც სტუმართ-მოყვარე, ყველა დიდის სიამოვნებით ხელს შეუწყობს მათს სასწავლებლად მოსულ სტუმარს. ასე რომ, შესაძლებელია, შემდეგს წლებში, შეიძლება, ხარჯიც აღარ დასჭირდეს აქ მასწავლებლების გამოგზავნას. მასწავლებლები, გარდა იმისა, რომ წერა-კითხვას ასწავლიან ხალხს, გაიცნობენ მათს ყოფა-ცხოვრებას, შეპკრებენ აქ დარჩენილ ზვირ-სიტყვაობას და სხვ. ერთის სიტყვით, მონდომებაა საკმარისი, რომ, შედარებით მცირედის ხარჯით, დიდი და საშვილიშვილო საქმე გავაკეთოთ...

შინაურა ცხადება:

ოჯახი და ცოლ-ქმრება. ოჯახი აჭარელისა პატრიალ-ქალურია; უფროსი და მბრძანებელი ოჯახის წევრებისა — სახლის უფროსია. მას ემორჩილებიან ყურ-მოჭრილად, სიტყვა-შეუბრუნებლად ყველანი მისს პატარა სამეფოში. ქალს ხმა არაფერში აქვს. ამას აქ წილად ხვდა გარდა პირდაპირ სადიაცო საქმისა — ქსოვისა, კერვისა, საქონლის მოვლისა და წვრილფეხობის ყურა-გდებისა, გარედ — ყანაშიაც მუშაობა თავისს ქმართან ერთად. ქალი მკის, სთიბავს აქაურს მიუვალს ადგილებზე, ლეწავს კალოზე, კირნახული სახლში შემოაქვს. ერთად-ერთი სამუშაო, რომლისგანაც ის განთავისუფლებულია, — არის ცხენით საპალნის გაზიდვა აჭარის გარედ. სხვაფრივ კი, შინ ხანდისხან მამაკაცზე მეტს საქმეს აკეთებს. განსაკუთრე-

ბით დიდს შრომას ეწევა ქალი, როცა მთების ახლო მდებარე სოფლები თითქმის სანახევროდ აიყრებიან ხოლმე და საზაფხულოდ თავისს საქონელთან ერთად მთაზე მიდიან რამდენისამე თვით. აქ თითქმის ყოველი საქმე ქალს აწევს კისერზე: დღისით მინდვრად საქონელს აძოვებს, საღამოს სწველავს, რძისაგან ყველს, კარაქს და ერბოს აკეთებს, სწემნდავს ბოსელს, ქმარ-შვილს საქმელს უხარშავს, ურეცხავს, სამოსლისათვის შალეებს უქსოვს. მამაკაცი მხოლოდ ხელმძღვანელია, თავდარიგის მიმცემი.

მრავალ-ცოლობა თუმცა მაჰმადის კანონის ძალით აქეთ-კენ ნება-დართულია, მაგრამ ერთ ცოლზე მეტი იშვიათად თუ ვისმე ჰყავს. ერთს ცოლს მარტო შეძლებულები არა სჯერდებიან. აქაურს ბეგებს თუ ჰყავსთ ერთ ცოლზე მეტი. მიზეზი ერთ-ცოლიანობისა—წმინდა ეკონომიურია. აქაურს ქონებრივად დავრდომილს მკვიდრს სადა აქვს იმისი თავი, რომ რამდენსამე ქალს თავი მოუაროს და ასვას და აქამოს!

მართალია, თითო ცოლსა სჯერდება აქარელი, მაგრამ თუმისმა მეუღლემ არ აამა და თავის ნებაზე სიარული დაიწყო, ქმარი ბევრს არ მოებოდიშება, ასწევს ღ გაუშვებს, და სხვას, თავის კკუის და გემოვნების ადაძიანს მონახავს. ევას ასულს აქ კარგის ოჯახიანობის გარდა ქმრის ერთგულება მეტად მკაცრად მოეთხოვება. ქმარი თვინიერ ღალატისა ყველაფერს შეუნდობს თავისს ცოლს. უმეტეს შემთხვევაში მიზეზად განქორწინებისა ცოლ-ქმრული ღალატი ხდება. ქალი ამ შემთხვევაში, ერთის მხრით, უღმობელად ისჯება ქმრისაგან, მეორეს მხრით—ყბად-ასაღები ხდება მთელის სოფლისა; სოფლის კორიკანებს აღდგომა უთენდებათ და რამდენისამე თვის სალაპარაკო მასალა ეძლევათ.

წესი ცოლის შერთვისა აქარაში თითქმის ისეთივეა, როგორც სხვაგან საქართველოში. შერთვამდე ვაჟს თავისი საბედო ხანდა-ხან ნახულიც არ ეყოლება ხოლმე, რადგან აღარც ქორწილში, აღარც ტირილში ქალი მამაკაცს არ ეჩვენება. ღირსება- ნაკლულევენება იმ ადამიანისა, რომელსაც ვაჟმა თავისი მომავალი ცხოვრება უნდა შეუერთოს, უმეტეს

შემთხვევაში მესამე პირის საშუალებით უნდა გაიგოს. ამ მესამე პირის საშუალებითვე უნდა გადაწყდეს ჯვარის-წერის საქმე. ეს მესამე პირი არის შუამავალი, ანუ, როგორც აქ ეძახიან, „ელჩი.“ თუ ვაჟს მამა ჰყავს, იმ შემთხვევაში მამა არიგებს იმ ელჩის სეშუალებით საქმეს. ჯერ უნდა გაიგოს: ქალის დედ-მამის ზნე-დაცულობა და მათი ფიზიკური უნაკულობა. თუ მამა შეკრებილ ცნობებით კმაყოფილი დარჩა, ქალის მამას ელჩს უგზავნის და იმის პირით უთვლის: „შენი ქალი ჩენს შვილს ცოლად მინდა შევრთოვო. სანამ გადაწყვეტილს პასუხს შეუთვლიდეს, ქალის მამა თავის მხრივ ცნობებსავე ჰკრეფავს მომავალ სასიძოს შესახებაც. თუ ჰკუთხა დაუჯდა წინადადება, თანხმობას უთვლის. მაშინ მამა ვაჟისა ქალს ნიშანს უგზავნის: ბეჭედს, თავსაკრავს და სხ., ქალი თავის მხრივ უგზავნის: თავის ხელით მოქსოვილს აბრეშუმის ხვანჯარს, თუ შეძლებულია—აბრეშუმისავე პერანგს, მისს ამხანავს და ქისას. ამით ნიშნობა თავდება, წინდი მომავალის ცოლ-ქმრობის კავშირისა ორისავე მხრით მიცემულია. მერე ქალის სახლში მოვა ხოჯა, დასწერს ახტს (ცოლ-ქმრობის პირობის ქალადს, სადაც მზითევია ჩამონუსხული) და გამოაცხადებს: მავანი ქალი მავანის ცოლიაო. ახტის დაწერას ესწრობიან (გარდა სასიძოსი) მამა სასიძოსი, რომელსაც თან ახლავს რამდენიმე მეზობელი. ქალი დამალულია. ამის შემდეგ წვეულება იმართება. ამ წვეულებაზე, როგორც სხვა დროსაც, ქალები არ ესწრებიან.

ნიშნობას რომ გადაიხდიან, ვაჟი თავისუფლად მიდის სიმამრის სახლში. ქალთანაც ცოლქმრულს კავშირს ასრულებს. ისიც მოხდება ხოლმე, რომ თავისს სახლში წამოყვანამდე ცოლი დაუორსულდება და შვილიც კი ეყოლება. ცოტა არ იყოს, სირცხვილში ჩაეთვლებათ ორსავეს ასეთი სულსწრაფობა, მაგრამ ეგ არის, ამ გმობით თავდება საქმე, სასჯელის ღირსად არც ერთსა სცნობენ და აღარც მეორეს. ქმრის სახლში წასვლის დროს ქალს მოსდევენ მაყარნი და მდადენი (ან ერთი მდადე, თუ ღარიბია). გზაში ქალები ცხენებზე სხედან და

ქვეითა კაცებს მათი ცხენები ზღვირით უჭირავთ ხოლმე. გზის სიშორეს სიმღერითა და ლექსით იადვილებენ. ქორწილი საზოგადოდ შემოდგომაზე იცინან.

ზემოხსენებულ აბტში, სხვათა შორის, ის არის მოხსენებული, რომ თუ ქმარმა მოისურვა თავის ცოლის გაშვება, უნდა ნიქაჭი (სასყიდელი, სარჩო) მისცეს გაშვებულს ცოლს. ზელმოკლენი ცოლის გაშვების დროს ნიქაჭად 100—200 მანეთს აძლევენ. ხოლო მდიდრები, მაგალითად, ბეგები, თუ ცოლად დიდის გვარის ქალი ჰყავთ, გაშვების დროს 10,000 მანეთსაც აძლევენ. აბტი ქალსაც აძლევს უფლებას თავის ქმარს განეკორწილოს. ამ შემთხვევაში თავის მზითევზე ხელს იღებს, უკან დაბრუნებას ვერ მოითხოვს. მაგრამ საქმე ის არის, რომ ეს უფლება ქალისა მხოლოდ იწერება, ისე კი თავს იშვიათად ანებებს ქალი ქმარს. ქმარი განქორწინების დროს ცოლს ნიქაჭს მაშინ არ აძლევს, თუ დაამტკიცა ქალის დანაშაული. ხოლო თუ ვერ დაამტკიცა და ისე ხუმტუდის გავლენით მოინდომა მისი გაშვება, მაშინ კი კანონი ვალდებულს ჰყოფს ცოლს ნიქაჭი მისცეს. რომ ნიქაჭის მიცემა აიცილინოს, ქმარი ცდილობს თავისი უგემური ცოლი, როგორც აქ იტყვიან, „გააძაღლოს“, ესე იგი იმ ზომამდე მიიყვანოს, რომ თვითონ ქალმა უთხრას: ოღონდ გამიშვი და შენი არაფერი მინდაო. ისეც შეუძლია, ცოლმა ქმარს თავი დაანებოს, სხვასთან კავშირი იქონიოს, მაგრამ კანონიერად კი ვერ გაჰყვება, თუ ქმრის თანხმობა არ არის. ამ შემთხვევაში ერთად ერთი გზა აქვს ქალს: თავისი პირობა აპატივოს, ესე იგი მზითევი არ მოსთხოვოს. ქმარიც სულ დიდი „ბოხრიკს“ (საქონელს) აჩუქებს და მორჩა.

ცოლქმრის განქორწინების წესიც თავის მხრივ სამგვარი ანუ სამ ცალკეანადაც (სამ მუხლოვანი). ცოლის გაშვება ერთმანე ცალკეანით იმას ნიშნავს, რომ ქმარი დროებით აძლევს ქალს განშორების ნებას. ერთის ტალახით გაშვებული ქალი სხვაზე ვერ გააჩხოვდება, თუ ქმარმა ნება და ნიქაჭი არ მისცა. ქმარი-კი, თუ ისურვებს, შეუძლია შეურიგდეს თავის ცოლს და ისეც შე-

შოიყვანოს სახლში, მხოლოდ განქორწინების დღიდან სამის თვის განმავლობაში აქვს ვადა. ხოლო თუ ამ ვადის განმავლობაში ქმარმა თავისს ცოლზე გული არ მოიბრუნა, ცოლს ნება აქვს სხვას მისთხოვდეს. **ჩრის ცაჯახით** გაშვების დროს ხელახლა შერიგებისათვის-კი—რა თქმა უნდა, იმავე სამის თვის განმავლობაში—ქალის თანხმობა საჭიროა, საქმის მობრუნება იმის ხელთაა, ქმარს არავითარი ხმა არა აქვს. **სამის ცაჯახით** გამიშვინარო, თუ უთხრა ქმარმა ცოლს, მაშინ ქალმა და კაცმა ძალიან გულითაც რომ მოინდომონ სამს თვეზე ადრე ვერ შეუუღლდებიან ერთმანეთს ხელახლად. ამ სამის თვის ვადას ის მნიშვნელობა აქვს, რომ ამ ხნის განმავლობაში გამოჩნდება გაშვებული ქალი ორსულია, თუ არა. თუ ორსული არ გამოდგა, მაშინ ისევე შეუუღლდებიან. წინააღმდეგს შემთხვევაში-კი, სანამ არ მოილოგინებს, ვერავის წაპყვება. მოლოგინების შემდეგაც შემდეგი ფორმა უნდა დაიცვას: ჯერ უნდა სხვა კაცს გაპყვეს, ამ მეორე ქმარმა უნდა გაუშვას და მხოლოდ მეორე ქმრისაგან გაშვებულს შეუძლიან პირველ ქმრის სახლში იღიასახლისოს.

თუ ოჯახის უფროსი მოკვდა, შვილები დარჩა და ქვრივმა გათხოვება მოინდომა, შეუძლია მოძრავიდან მკარგედი ნაწილი წაიღოს, დანარჩენი ობლებსა რჩებათ. ხოლო თუ შვილები არ დარჩა მიცვალებულს, მაშინ ქვრივს უძრავის მკარგედი მიაქვს, დანარჩენი ქონება ქმრის ნათესავების კუთვნილებად რჩება. მზითვის ნაწილის წაუღებლობისათვის ქვრივ რძალს, თუ მიცვალებულს საცოლე ძმა დარჩა, ეს ძმა ირთავს, რა თქმა უნდა, თუ იმის მხრივაც თანხმობა იქნება. მაგალითად, შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილის უფროსი ძმა რომ მოკვდა, დედამ თავის ქვრივ რძალს უთხრა, მეორე შვილი (შერიფ-ბეგი) მყავს, დაუცადე, სანამ დასაცოლიანებელი გახდებოდეს და იმას წაპყვიო. რძალმაც გაუგონა დედამთილს რჩევა და შერიფ-ბეგს გაპყვა.

ძველთაგან ახლაც არის აქ დარჩენილი ჩვეულება აკვანში მყოფ ბავშვების გათხოვებისა. ორს აკვანს, რომლებშიაც

დედათა სქესის და მამათა სქესის ბავშვებია, ვშობლები ერთმანეთს მოუდგამენ და ამ დღიდან ქალ-ვაჟი ერთმანეთის ცოლ-ქმრად ითვლებიან. საზოგადოდ კი ქალს 15—20 წლისას ათხოვებენ. 30 წლის განმავლობაში გაუთხოვრად დარჩენილს ქალს დრომოკმულს, დაბერებულს ეძახიან. ასეთს ქალებში ასში ორმოცდა ხუთს თუ და აქვს კიდევ იმედი გათხოვებისა. ვაჟი კი 25—30 წლისა ირთავს ცოლს. თუ შინ ოჯახის მომვლელად დედათა სქესისა არაინა ჰყავს, მაშინ შეიძლება 20—22 წლისაც დაცოლიანდეს. რომ გათხოვდება ქალი, აქაური მართებულობა მოითხოვს, ქმრის სახელი არ ახსენოს ხოლმე; თავის მხრივ ქმარიც ვალდებულია თავისს მეუღლეს სახელი არ დაუძახოს,—მეტის-მეტი სირცხვილი და დასაძრახისია. გარდა ამისა ქალსვე ვალად ედება თმა და თითებს ზემოდ ხელის სიშიშველე მამაკაცის ცნობის მოყვარე თვალებს არ აჩვენოს ხოლმე.

გარეშე ცოლქმრობისა გასათხოვარს ქალსა და საცოლვე ვაჟს შორის კავშირი მეტად გასაკიცხია აჭარაში. მაგრამ ბუნებას თავისი გააქვს და მიუხედავად კარჩაკეტილის ცხოვრებისა აქაური ქალი ათასში ერთხელ კიდევ დაარღვევს აქაურს მტკიცე ჩვეულებას. კიდევ კარგი, თუ ცოლვა სიყვარულისა არ გამოაჩნდა და თავის დანაშაულის დაფარვა მოახერხა, ხოლო წინააღმდეგს შემთხვევაში—ბრალი იმისი! ქვეყნის ყბად ასაღები და სათრეველი ხდება როგორც მისი, ისე მისის შემცდენელის სახელი და სიცოცხლე! მაგრამ ესეც კია, რომ უფროს ერთ შემთხვევაში ხალხი ვაჟს ამტყუნებს, მთელს დანაშაულს იმას ახვევს თავზე და სასჯელსაც იმასა ხდიან ხოლმე.

ნათესავური გრძნობა მეტად დიდი აქეთ აქაურებს. ასე წარმოიდგინეთ, თუ ქალმა ვისსამე ბავშვს რაიმე მიზეზით ძუძუ აწოვა, მისი ნათესავი ხდება მეშვიდე მოდგამდევ.

სამოსკდა. რამდენადაც თავისებურია ბუნება აჭარისა, იმდენადვე თავისებურია სამოსელი მისის მკვიდრისა. იმერულს

გრძელ კალთებიან ჩოხას, ფეხით სიარულის დროს მეტად უხერხულ სატარებელს, აქ ვერ შეხვდებით. რაკი ცხენით სიარული აქარაში მეტად სამძიმოა და რაკი მკვიდრი იძულებულია ძალა-უნებურად აქაურს აღმართებზე თავისს ფეხებს დაატანოს ძალა, სამოსელიც ამ აღმართ-დაღმართების შეფარდებული გამოუგონია. მეტი აქარელის ტანისამოსში არაფერია. ყველაფერი, რაც აცვია, მოკლეა და ტანზე მკიდროდ დამდგარი. აქაურის შალის ჩოხა წველს ქვემოდ ოდნავ-ღა სცდება და ჩატანებულია აქაურ შალისავე ძიგვაში. ჩოხას ქვემოდ ზუბუნა (სახელოიანი ჟილეტი) აცვიათ; ზუბუნი ჩითისაა და საზამთროდ დაბამბულია; ხოლო საზაფხულოდ იგივე ზუბუნი უსახელო და დაუბამბავია და სახელად ელეგა ჰქვიათ. ძიგვა საჯდომთან ძალზე დანაოქებულია, სიარულს და ძირს უახრას სრულებით არ უშლის; ბოლოში ვიწროვდება, წვივებს მკიდროდ ადგა და ფეხებზე პაჭანავით არის მიმაგრებული. ფეხებზე ადგილობრივი მოქსოვილი ძალზე სქელი და ჭრელი წინდები აცვიათ და წინდებზე კანის ჩაფეჯას (ქალამანს) ატარებენ. თავზე უეჭველად ყაბალახი უნდა ჰქონდეს შემობლანდული კობტად. თავ-მომწონენი ზაფხულობით სირმა შემოვლებული ჩოხას, ზუბუნს და ძიგვას შავის სატინისას ატარებენ. ოსმალური ფესი იშვიათი სანახავია. თუ ატარებენ, ისევ მოლეები, ყადები და საზოგადოდ სასულიერო წოდებისანი. ჩვენებური გრძელი ჩოხა-ახალუხი აქაურა ბეგებს და აცვიათ.

აქაურის ტანისამოსის უეჭველს ატრიბუტს შეადგენს იარაღი. თოფი, წელს გარეშემო საპატრონე, მოვერცხლილი დამბაჩა, საჯაყვე, ტარიანი და ქარქაშში ჩაგებული და ქამარზე დაკიდებული, სატევარი, საქონე, სამოგვის მათარა,—აი აქაური რას ატარებს. თოფს ყველანი არ ატარებენ, ხოლო დანარჩენი არსენალი თითქმის ყველას აქვს წამოკიდებული. ამნაირად გამოწყობილი აქარელი, მხარბეჭიანი, ჩამკრივულის ტანისა, წვერ გაპარსული, შავ და პირდაპირობის გამომთქმელ თვალებიანი, შავვერემანი, სურათ ცხვირიანი, თამამად მოსია-

რულე, თან ზრდილობიანის სიტყვაპასუხის პატრონი—მეტად ჰშვენის, მეტად საამო საყურებელია.

ახლა ენახოთ, აქაური ქალი როგორ იცვამს. ჩვენებურს ტანისამოსთან აქარელი ქალის ტანისამოსს მსგავსება არაფერი აქვს. სჯულთან ერთად დედა-სქესის წარმომადგენელთ სამოსელიც გამოუცვლიათ. ზევიდან აცვიათ ქათიბის მსგავსი ხაჩხაჩითისა, დაბამბული ანუ უბამბო, სეზონის მიხედვით; ხირხას ქვემოლ ატარებენ კაბას, კაბას ქვეშ—პერანგსა და მისს ამხანაგს, ალისფერ ჩითისაგან შეკერილს. პერანგის ამხანაგი მეტად განიერია, მხოლოდ კოჭებთან ვიწროვდება, თავში თეთრი ამერიკა აქვს გადაკრებული ხონჯრისათვის; ფეხებზე ჩუსტები აცვიათ აღმართებზე სიარულის დროს, ხოლო ვაკეში დადიან ნაღიანათ (ხისგან გაკეთებული ძალალ ფეხებიანი საცმელია, ზევიდან ვიწრო სამოგვე აქვს გადაკრული, ფეხის შესაყოფად და დასამაგრებლად). თავზე შემოკრული აქვს თავისჩითივით ააზმა, იმის ზემოთ თავის გარშემო ლეჩაქი, რომლის ერთი ყური წელზეა გადაშვებული, წინ სახეზე შემოკრული აქვთ სინათლის სანახავად თხელი შანდილი—ფეჩა. ყველა ამის გარშემო გადაფარებული აქვთ თეთრი ჩადრი თავის დასამალავად. სიარულისა თუ მუშაობის დროს, შინ თუ გარედ სულ ერთად ატარებენ ამ ჩადრს, რომ მამათა-სქესის წარმომადგენელთ, განსაკუთრებით უცხოელებს და გიაურებს (ქრისტეანებს) თავი არ დაანახვონ. როგორცა ხედავს მკითხველი, რამდენადაც აქარელ მამაკაცის ტანისამოსი პრაქტიკული და ადგილმდებარეობის პირობებთან შეფარდებულია, იმდენად დედაკაცის ტანისამოსი უხერხულია, ადამიანს თავისუფლად მოძრაობას უშლის, ხელ-ფეხს თითქმის უბორკავს. თითქო იმისთვის გამოუგონიათო, რომ მისმა მტარებელმა თავის ნებით თავის თავი დაიტყვეოსო. ესტეტიკურს გემოვნებაზე ხომ ნურას ბრძანებთ!

ხაჯხას ტანმთვლება და მკუნანღება. ჰაერი აქარისა საზოგადოდ მეტად მრთელია. არის რამდენიმე სოფელი, სა-

დაც ციება ზაფხულობით საკმაოდ სტანჯავს სოფელთ. ესეთი სოფლები (შუახევი, ხიჭაური) მეტად ჩაეარდნილ ალაგებში არიან გაშენებულები, წყლის პირას. თითქმის ყოველის მხრით კლდეებით არიან შემოზღუდულნი და ჰაერის მოძრაობა მეტად შეჩერებულია. ციების გარდა ზოგიერთ სოფლებში (მორისი და ცხმორისი ქვემო-აქარაში, ღორჯომი—ზემო-აქარაში) ჩიყვიც არის სოფელთა შორის. ზოგიერთს ცხერის ღუმისავით დაჰკიდებს კისერზე ჩიყვი და თავის-თავისუფლად მოძრაობს უშლის. თითონ ამ ჩიყვიანებ შორის კაცი იდიოტებსაც შეხედება. წმინდა ალაგებრივი სატკივრები ესენია. ზამთრობით ფილტვის ანთებაც ხშირია. და უმეტეს შემთხვევაში ავადმყოფი მოუფლევლობისა გამო თან უნდა გადაჰყვეს ხოლმე. ამ შემთხვევაში ერთად-ერთი მომხმარე ავადმყოფისა—მისი აგებულებაა. თუ მაგარის აგებულებისა ღ სენი სძლია, ხომ რა კარგი, თუ არა და თავისი მრავალტანჯული სული ღმერთს უნდა ჩააბაროს.

მკურნალობა აქაურს სოფლებში ჯერ-ჯერობით ისევ მოლების ხელშია. პედაგოგობის გარდა ესენი ხალხის კურნებასაც ხელს ჰკიდებენ. რაც უნდა სენი სჭირდეს ავადმყოფს, მოლა უკან არ დაიხვეს, ყველაფერში მეცნიერებას იჩენს. მათი წაშალი—შელოცვა და თილისმებია. თუ ავადმყოფი მორჩა,—დიდება და სახელი მოლას, თუ თქვენი ჭირი წაიღო, მაინც არ დაემდურებიან,—ალბად წერა ყოფილა, თორემ მოლას ცდა არ დაუკლიაო. გასამრჯელოს მოლას ამ თილისმებისა და შელოცვებისათვის ზოგჯერ 2—3 მანეთამდე აძლევენ.

ნამდვილის სამკურნალო მეცნიერების მსახურნი აქარაში ამ ოთხი-ხუთის წლის წინად დაინახეს მცხოვრებთ, როცა სოფ. ქედაში საგუბერნიო საექიმო უწყებამ სამკურნალო გახსნა. სამკურნალოს გახსნისათანავე ქედაშივე გამწესებულ იქმნენ ერთი მკურნალი, ერთი ბებია-ქალი, ფერშალი-ქალი და ერთიც ფერშალი-კაცი. სამკურნალო მხოლოდ გარედან მოსიარულეთათვის არის დაარსებული და მისი შენახვა წელიწადში ოთხას თუმნამდე ჯდება. დღეში ზოგჯერ 25 კაცი მოდის სა-

ექიმოდ, უფრო მამა კაცები, დედათა სქესისანი ჩვენებურს ექიმს გაუბრძიან. ისევ ფერშალ ქალს თუ ეჩვენებია, ისიც როცა სიკვდილის კარამდე არიან მიღწეულნი. მაგრამ სამწუხარო ის გარემოებაა, რომ არც ბებია-ქალმა და აღარც ფერშალმა-ქალმა ქართული ენა არ იციან, რომ გააგებინონ რამ მათთან რჩევის სათხოვნელად მისულ აქარელ ქალებს.

ქედის სამკურნალოს მოქმედების რაიონი მეტად განაწილებულია, მეტად მცირედი ნაწილი მცხოვრებთა, და ისიც ქვედა აქარისა ვპოულობს შვებას გასაპირში, რადგან, უგზობისა გამო, აქ მძიმე ავადმყოფის ჩამოყვანა ფიზიკურად ყოველად შეუძლებელი ხდება. მთელი ზემო-აქარა კი, სადაც მხოლოდ ერთი ფერშალია, სრულებით მოკლებულია მკურნალობას. ხულოში, ეგრედ წოდებული, საფერშლო პუნქტია, აქ განწესებულ ფერშალს, რომელსაც თითქმის 20,000 სულის მოვლა და ყურის-გდება აქვს დავლებული, წარმოიდგინეთ, ქინაქინასა და საფალარათო ზეთის მეტი არაფერი მოეძეება მისს სამგზავრო აფთეკაში! ხანდის-ხან ისიც არ მოეპოვება ხოლმე. ხოლო ექიმი აქეთკენ თავის-დღეში თვალითაც არ უნახავსა, რადგან ერთად-ერთს მკურნალს. ქედის სამკურნალო აქვს ჩაბარებული და იქიდან ფეხს ვერ მოიცივლის. ექიმი კიდევ რომ დაიძრას ქედიდან, ამ უგზობაში სადღა წავიდეს. განსაკუთრებით ზამთრობით, დიდ-თოვლობის დროს, როცა სოფლებ შორის ყოველი მისვლა-მოსვლა შეწყვეტილია! ასეა თუ ისე, 33,000 მცხოვრებს ერთი მკურნალი, ორი ფერშალი ვაჟი და თითო-თითო ბებია-ქალი და ფერშალი ქალი. ოღონდაც რომ ბევრს ეგრაფერს სამსახურს გაუწევენ. სამკურნალო საქმე, სხვა მრავალთა შორის, აქარაში მეტად ბეჩავად არის დაყენებული და მომართული. ამ მხრივ შევლას გარედგან მოეღის აქარელი, თვითონ კი სრულად უმწეოა. უმწეოა—ქონებრივად, თავის წარმატებისათვის ზრუნვის თავი არა აქვს; უმწეოა იმ ტრადიციების და ქრისტიანეთამდის უნდობლობის გავლენით, რომლებიც ამდენის ხნის განმავლობაში ოსმალეთის უკუღმართმა

ცხოვრებამ ჩაუნერგა და დედის ძუძუსთან ერთად შეაწოვა... და ყველა ამისგან რომ გაიკურნოს, ჩვენის მხრით მედგარი ბრძოლაა საჭირო.

—
აი, დაახლოვებით სურათი იმ ცრემლ-შეუშრობელის მხარისა, რომელსაც აქარა ჰქვია; ჩვენ თვითონ კარგადა ვგრძნობთ, რომ ეს სურათი სრული არ არის, მაგრამ ვეცადებით თავი და თავი გასაჭირი აღგვენიშნა აქაურთა მცხოვრებთა. მგონია, ესეც საკმარისია, რომ მკითხველმაც იგივე იგრძნოს, რაც ჩვენ ვიგრძენით, როცა პირველად თვალი-თვალში გავუყარეთ ამ ვაებისა და მწუხარების მხარეს.

თ. სახოკია

არსეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი

ქ ა რ თ ლ ი

ურბნასი. ურბნისის უზარ-მაზარი ეკლესია ერთი უმთავრესთაგანი წარმომადგენელია საქართველოში ნამდვილი ძველი ბაზილიკისა. ეს ერთი ულამაზესთაგანი და მასთან მდიდრული ნაშთი არის ქართული ხუროთ მოძღვრებისა. უგამბათო ეკლესიას საქართველოში სიონს უწოდობდენ საზოგადოდ და მართლა ურბნისი უძველეს წარწერებში სიონათ არის ცნობილი. ურბნისის ეკლესია რამდენიმეჯერ არის თითქმის ძირითურთ აღმიფხვრილი მტერთაგან და შემდეგ აღდგენილი მეფეთა და ებისკოპოსთაგან. ამიტომ მასალა ეკლესიის კედლებისა სხვა-და-სხვა არის. ეხლა უმეტესი ნაწილი აგურით არის ნაშენი, მაგრამ საექვეო არ უნდა იყოს, რომ ძველათ ეკლესია თლილის ქვით ყოფილა აშენებული. თლილის ქვისა, მაგრამ ძალზე დამდნარი, არის უმეტესი ნაწილი ჩრდილოეთის კედლისა. ასეთი ქვით ნაშენი ეკლესია და ასეთივე დამდნარი კედლებით ჩვენ ვნახეთ სკრის ხეობის სათავეში. ჩვენ გვგონია ურბნისის ეკლესიის ქვებიც სკრის ხეობიდან არის მოტანილი. შიგნით ეკლესია სამ ნაწილად (ნეფათ) არის დაყოფილი და ეს ნაწილები თითქის თანასწორი და პროპორციულია. საზოგადოდ ურბნისის ეკლესიას რომანულს ხელობის ნაშთს მიაწერენ საქართველოში დაკონდაკოვის აზრით, განგებ დასაყლეთ ეროპიდან გამოწერილი ხუროთ მოძღვრებისაგან უნდა იყოს აშენებული არა უკვიანეს

XIII საუკუნისა. პირველათ ურბნისის ეკლესიის აშენებას მიაწერე თათეს ერთ მეთავეტე სირიელ მაშათაგანს მეექვსე საუკუნეში. პირველ ეპისკოპოსათ ურბნისისა მოხსენებულია ნეოფიტე, მახმადიანობაში ომარათ წოდებული, ნათესავი ხალიფასი, რომელმაც ქრისტიანობა მიიღო შიომღვიმის მონასტერში და ეწვალა არაბთაგან მერვე საუკუნის დასასრულს. ნეოფიტეს საფლავს ღღემდის უჩვენებენ ურბნისის ეკლესიაში. ამ გვართ საფუძველი ურბნისის ეკლესიისა უძველეს დროს უნდა მიეწეროს, მხოლოდ დროთა ვითარების გამო რასაკვირველია პირვენდელი სრული სახე ეკლესიას არ შერჩებოდა. მაგრამ არა ვგონებ, რომ გეგმა სრულიად შეეცვალონ. ამიტომ კანდაკოვის აზრი მისაღები არ არის, ვინაიდან ურბნისის ეკლესია ისეთ ძველ დროს ეკუთვნის, რომ დასავლეთ ევროპიდან ხუროთ მოძღვრის გამოწერა შეუძლებელი იქნებოდა. იატაკი ეკლესიისა ეხლა აგურისაა, მაგრამ ძველათ, როგორც ეტყობა, ქვისა ყოფილა. ეკლესიას ორი კანკელი აქვს, ერთი ხისა, ლამაზი ნახელავი, რომელიც, ჩვენის აზრით, ერეკლე მეორის მიერ უნდა იყოს გაკეთებული, ამიტომ რომ ამ გვარივე კანკელი მოიპოვება რუისის ეკლესიაშიც, რომელიც როგორც წარწერიდან სჩანს, ერეკლე მეორეს გაუკეთებია. ხის კანკელი ჰფარავს მეორე კანკელს ქვისას, ლამაზ ნახელავს და შემკობილს მშვენიერის სურათებით. აქ მარჯვნივ გამოხატულნი არიან იესო ქრისტე და იოანე ნათლის მცემელი, მარცხნივ ყოვლად წმიდა და წმიდა ნინო. კანკელი გაუკეთებია ვახტანგ VI. ურბნისის ეკლესიას წინეთ ჰქონია შემოვლებული ზღუდე კოშკებით, ზღუდე ეხლა მოშლილია, მხოლოდ დარჩენილია ერთ ადგილას ალაყაფის კარები ეხლა ამოშენებული, თალზე ამ კარებისა ამართულია მშვენიერი სამრეკლო ვახტანგ VI-ის დროისა. ურბნისის ეკლესიას როგორც საყურადღებო ნაშთს საქართველოსას საკმაოდ ვრცელი ლიტერატურა აქვს. ყველა ჩვენი ძველი ნაშთების მკვლევარი ყოფილა ურბნისში და ასე თუ ისე აუწერია მისი ნაშთები (იხ. Dubois, Voyage... t. III, p. 183—184. Brosset, Yoyage ar-

ch601. VI, Rapp., p. 13—19. Муравьева, Грузія и Армения, ч. III. Баградзе, Кавказъ въ древн. пам. христ., стр. 151—162. Кандакова, Русскія Ареვნости., вып. IV, стр. 73. Графиня Уварова, Матеріалы по археол. Кавказа, вып. IV, стр. 141—145). თუ რა არის ახალი ჩვენ მიერ ქვემოთ მოყვანილ მასალაში, ამას მკითხველი დაინახავს ზემო ნაჩვენებ შრომათა შედარებიდან. ჩვენ ვეცადეთ, რამდენათაც შესაძლო იყო, სრულათ შეგვეკრიბა ყველა წარწერები კედლებისა, ნივთებისა, სასაფლაოს ქვებისა და აგრეთვე მინაწერები ხელთ-ნაწერთა და ვგონებთ ზეზე აღარაფერი დავგრჩენია ღირს სახსოვარი, რომლის წარწერა არ მოგვეყვანოს. თუმცა არ მოველოდით, მაგრამ უჩეტესი ნაწილი ქვემო მოყვანილი წარწერებისა და მინაწერებისა პირველათ იბეჭდება აქ.

I. სამხრეთის კარის ზემოდ ორად გაყოფილ ქვაზედ სწერია ძველი ამობერილი ასომთავრულით:

1. ოო ღო შე თე ებსკი	ძე ლკსი მშბლი
2. ასსაჲ ოდს ღნ ღს	მყო ასსა ებკსდ
3. იყო ესე სნი დაძღ	ოფს ზმსა ოთხნი
4. კთხნი და კქი გპლ	იყს სტნი ქტცი ღპლ
5. იყს და მდლა ღნ ას ყი	საჲ აღშბჲ ყთა გკ
6. [ბჲ] ძალისჲ მხთჲ	ლა ყი გათბთა მქა ¹⁾

უქარაგმოდ ჩვენის აზრით წარწერა ასე უნდა წავიკითხოთ:

„უფალო ღმერთო, შეიწყალე თეოდორე ებისკოპოსი, ძეჲ ლუკასი, მაშენებელი ამისსაჲ, ოდეს ღმერთმან ღირს მყო ამისსა ებისკოპოსად, იყო ესე სიონი დაძველებულ უფროს ზომისა: ოთხნი კუთხენი და კანქელი (?) ²⁾ გაპობილ იყვნეს, სვეტნი

1) უკანასკნელი სტრიქონის ასოები სანახევროდ არიან დაცულნი უმეტეს შემთხვევაში ზემო ნაწილები.

2) ბროსეს აზრით ასოები „კქი“ უნდა ნიშნავდეს სიტყვას „კათოლიკე“-ს, რომელიც სომხურის გამოთქმით უდრის გუმბათს.

ქტცი (ქატაცი?)¹⁾ დამბალ იყენეს და მონმადლა ღმერთმან ამის ყოვლისაჲ აღშენებაჲ, ყოვლითა გაკეთებაჲ ძალისაჲ, მგობებითა ღეთისათა ყოველი გათავეებითა მიქმნია²⁾“.

ეს და ამგვარივე ასოებით დარჩენილი წარწერები უძველეს დროს უნდა ეკუთვნოდენ, მაგრამ განმარტება დროისა შეუძლებელია, ვინაიდან თარიღი არ უზის.

II. აღმოსავლეთის კედელზე იმნაირივე ასოებით სწერია:

1. სბო წო შე მნა
2. შნი ქთრ შშნ და
3. ნშზნი მთნი შწნი
4. ამს სნი ქნ შნ ან

უქარაგმით:

„სამებაო წმიდაო შეიწყალე მონაჲ შენი ქავთარ, შუშან და ნაშობნი მათნი, შემწენი³⁾ ამის სიონისნი. ქრისტემან შეუნდენ, ამინ“.

III. აღმოსავლეთისავე კედელზე იმნაირივე ასოებით:

ქარაგმით:

დბჲ შა ქე
რ მდლე თე
ებკსა ასსა
აღშბჲ თნა

უქარაგმით:

დიდებია შენდა ქრისტე,
რამეთუ მომმადლე⁴⁾ თეოდორე
ებისკოპოსსა ამისსა
აღშენებაჲ, თანა

1) არ ვიცით, რომელი სიტყვა უნდა იგულისხმებოდეს ასოებში „ქტცი“. ბროსე ამ სიტყვის აზრის მიხედვით კანკელათ სთარგმნის. თუმცა უფრო ჩვენის აზრით კანკელი უნდა იგულისხმებოდეს ზემო აღნიშნულ ასოებში „ქქი“.

2) უკანასკნელ სტრიქონებს ბროსე ასე კითხულობს: „და მმადლა ღმერთმან ას ყოვლისაჲ, აღშენებითა გაკრძალვასა და... ღმერთსა ყოველი ვათავეთ ამ ქორონიკონსა“. ჩვენის მოსაზრებით ეს სტრიქონი ისე უნდა წავიკითხოთ, როგორც ზევით მოგვეყავს.

3) ბროსე კითხულობს: შეწირულნი.

4) ბროსე კითხულობს: მიმადლე.

შუნთა მქლ	შეწევნითა მიქელ
ძსა კტსით	ძისა კოსტანტინესითა ¹⁾ ,
ქნ შნ ესე მე	ქრისტემან შეუნდვენ. ესე მე
აბთორ დწრე ²⁾	აბიათარ დავწრე ³⁾

IV. აღმოსავლეთისავე კედელზე წვრილის ხუცურით სწე-
რია:

ქე მნჲ ვხთნ
ქე მკხნე მნჲ შნი
ვხთგნ
[ქ]ე შე მნჲ შნი ცოდვ
ი . . . . . ან

აზრი ამ წარწერებისა მცირეოდენი განსხვავებით ერთი
და იგივეა, რომელიც საზოგადოდ ნიშნავს:

„ქრისტე, მოიხსენე მონაჲ შენი ვახტანგ“.

V. აღმოსავლეთისავე კედელზე მხედრულად სწერია:

ქ.: ოი.: ყლთა მწთა უწარჩინებულესო
პირველ მოწამეო სტეფანე, შეიწყალე ფრიად
ცოდვილი [მონაი] შენი მამუკა....⁴⁾.

VI. აღმოსავლეთისავე კედელზე ბროსეს და მუსლოვს
შეუმჩნევია:

¹⁾ უკანასკნელ სამ სიტყვას ბროსე კითხულობს: მიქელა-ძისა გალა-
ტოზით.

²⁾ ამ სიტყვის პირველი ასო „დ“-ია და არა „პ“-ი, როგორც ბრო-
სეს მოჰყავს.

³⁾ ამავე ასოებით ნაწერი ქვის ნატეხი დატანებულია კიდევ შიგნით
საკურთხეველის კედელში, მაგრამ აქ განცალკევებული ასოები განირჩევა
მხოლოდ:

ბ შ კ ტ
... უ

რადა თქმა უნდა სადაც ჩვენ „უ“-ნს უჩვენებთ ის ასონი „ო“-ნათაც
შეიძლება მივიღოთ.

⁴⁾ ეს წარწერა პირველათ იბეჭდება.

ართ... { ბროსეს   ძნ ღრი
დედი   {   დღთნ   { მუსლოვს

ბროსეს აზრით, შინაარსი ან წარწერისა უნდა იყოს:

„არხიმანდრიტი დემეტრე დეკანოზი აღიდენ ღმერთმან“.

VII. ჩრდილოეთის კედელზე ხუცურად:

ოო ივ ქე   { უფალო იესო ქრისტე,
კტი მმქლ შწყნ   { კალატოზი მამა მიქელ
ას სნა მშზლნი   { შეიწყალენ ამის სიონისა მაშენებელნი.

აბთრ   {
დკზი ოო   { აბიათარ დეკანოზი
შე   { უფალო შეიწყალე

ქ. შე   {
მნა შნი   { ქრისტე, შეიწყალე
დკ ზი   { მონა შენი დეკანოზი
ან: { ამინ.

ქ. შე ზ   {
ქრა მქ   { ქრისტე, შეიწყალე
ლეაო   { ზაქარია მქედლიძე(?)
ძეა დკ   { დეკანოზი.
ნზი.

კ. შე მნა შნი   {
კანდკი   { მონა შენი კანდელაკი.

VIII. ერთ ქვის ნატეხზე, რომელიც ეკლესიაში მოიპოვება, (სწერია 1):

„ქ: მოიხსენე უფალო. ყდ უღირსი: მონა შენი: ურბნელი: ევდემოზ საყდრისა: ამის...“

აქ მოყვანილი წარწერა ეპიტაფიას, ესე იგი საფლავის ქვაზე წარწერას, მოგვეგონებს, მაგრამ ეპიტაფია არ არის. ალბათ ევდემოზს რაიმე აუშენებია ურბნისში და ეს წარწერა მის შრომას უნდა მოიხსენებდეს, მაგრამ წარწერას სრულათ ჩვენამდის

1) ეს წარწერა პირველად იბეჭდება.

არ მოუღწევია სამწუხაროთ. ჩვენ ვიცით, რომ ევდემოზი ჯერ ურბნელი იყო, შემდეგ მანგლელი და ბოლოს არხი-ეპისკოპოსი ქართლისა. ევდემოზი დამარხულია მცხეთის სამთავროს მონასტერში და მისი ეპიტაფიიდან ვტყობილობთ, თუ როდის და რამდენი წლისა გადაცვლილა იგი. აი მისი ეპიტაფია:

ქ ქს აქათ
ათას შვიდას ა
თსა მპყრობელ მმარ
თებლობასა ვახტანგ
ბატონის შვილისასა მე მთავ
არ: ეპისკოპოზმან ევდემოს ოთხ
მეოც შვიდის წლისა აღვესრულე ცხვ
რება უფროს შრომა: და სალმობა
ხოლო ჩემსა უწინარესნი არა განდიდ
ებულ იყო სამთვაროსა არამედ:
აწ ესე არს განსასვენებელი
ჩემი ამას დავემკვიდრე რ
მთნავს ესე მხილველნი
შემინდობდეთ სიყვარ
ულისათჳს ღთისა მარ
ტსა გ ქკსა ტჳთ

ქორონიკონი უდრის 1711 წელს და არა 1710. თუ ევდემოზი 1710 წელს 87 წლისა იყო, მაშასადამე ის დაბადებულია 1623 წელს. ერთ ურბნისის გუჯარზე 1669 წლისა (იხ. ჩვენი საქართველოს სიძველენი, გვ. 324) მინაწერია თვით ევდემოზისა, სადაც ევდომოზი თავის თავს ასე იხსენიებს: „ჩვენ ქსნის ერისთავთა ერისთავის სახლისა ძემან“. ამ ფრაზას დ. ბაქრაძეზა მიუცია საბუთი ეთქვა, რომ ევდომოზი ქსნის ერისთავის გვარისააო (Кавказъ въ древн. пам. христ., стр. 125), მაგრამ ეს შეცდომაა, სიტყვა „სახლისა ძემან“ ნიშნავს, რომ ევდემოზის დედა ყოფილა ქსნის ერისთავის ქალი. ევდემოზი გვარად რატიშვილი იყო, რაც ცხადათ სჩანს მისი ბრძა-

ნებით 1674 წელს გადაწერილის ყანჩეთის გულანიდან, რომელშიაც მოიპოვება სურათი თვით ევდემოზისა და რომელიც ჩვენ ფოტოგრაფიით გადავადებინეთ.

IX. სამხრეთის კარის ზემოთ ძველი წარწერის მარჯვნივ ჩატანებულია ქვა შემდეგი მხედრული წარწერით:

ქ.: შენ:- ყდ.: სანატრელო.: ღვაწლო:.
 მრავალო: და დიდებულო:.¹⁾ ყოელთა:.
 მოწამეთა: უწინარესო: და უწარჩინებულესო:.
 წმიდაო: სტეფანე: შემწე: მექმენ: ორსავე
 შინა: ცხორებასა: რომელმან:²⁾ აღვაშენეთ:
 ძირითურთ: აღმოუხრული: ტაძარი: შენი:
 ჩვენი: დადიანის ასულმან: დედოფალმან: პტრონ-
 მან:³⁾ მარიამ: რათა: მეოხ: ექმნა: სულსა
 ჩემსა: და: სულსა: ძისა: ჩვენისა: სა
 სურველისა: ოტიასასა: წე: ღთისა: შენისა:.
 დღესა მის გაკითხვისასა: ქკსა: ტნვ.

ამრიგად ურბნისის ტაძარი განახლებულია როსტომ მეფის მეუღლის დედოფლის მარიამის მიერ 1668 წელს.

X. სარდაფში სახლისა, რომელშიაც ეხლა ცხოვრობს ურბნისის მღვდელი, სარკმელის ზემო პირათ კედელში ჩატანებული იყო ქვა ორი წარწერით. ჩვენის თხოვნით ეს ქვა გამოიღო კედლიდან ურბნისის მღვდელმა სეით გამრეკეველოვმა, რომელსაც შრომისათვის მადლობას ვუძღვნით. ორივე წარწერა ამ ქვისა პირველად იბეჭდება. ქვა ოთხ-კუთხედიანია, 104 X 52 სანტიმეტრი, მარჯვნივ ქვაზედ ხუცურად სწერია:

1. წ ეჰა: სამებაო: წო: მე: შნ: მრ: ნამუშაკვე: მიწა:
 მიწისაგან და აწ

1) ბროსეს უწერია: ქებულო.

2) ბროსეს უწერია: რომელ.

3) ეს სიტყვა გამოშვებული აქვს ბროსეს.

2. ცა მე მუშაკ: მიწიერობთა: შემზღებათა: ჟა: შნ: წთა:
შს: მწმ
3. ეთა: უბირველესო: და ქს: რა: თს: ღვაწლ: მრავ-
ლობით
4. ა: მსხვერპლად: შეწირულო: დიდო: მწმეო:
5. სტუნე: ჩნ: შნ მრითა: შეწვნითა:
ხრისხსა: სყდ
6. რისა: შნისა: მჯდმრე: ურბნლ: ეპისკპსი:
ხეხეულიძე: ნკზ უ
7. ღირსი: ესე: ღირს: ვიქმნ: მსზრზდ: ეკლსი-
სა შნისა: ღწიწყე აღშნზდ:
8. გლვნისა: ამის: კოშკებიტრთ: და ზღუდე: გრე:
მოვსდე: მს და ბქე: ესცა: სდგრ
9. სავნითრთ: ად ჩნცა: მოქენე: ოხთა: შნთა:
ვითზვ: დიდსა: მს: დლსა: გნკითხვსა:
ქკსა: უკზ:

XI. მარტენა ნაწილზე იმავე ქვისა მოყვანილია მხედრულ-
ლის ასოებით ლექსი. ვინაიდან ქვაზე იმდენი ადგილი არ
დარჩენილა, რომ ტექსტი ლექსის რიგათ დაეწერათ, ამიტომ
დაუწერიათ პროზის მსგავსათ. ჩვენ ტექსტს ლექსის სახედ
მოვიყვანთ, მხოლოდ ხაზებით უჩვენებთ, თუ სად თავდება ნამ-
დვილზე სტრიქონები:

„ქ. მარტივად: მდგომი: ტბა|რა: ვიხილე სრულად უშენი:—
გალავან კოშკებნი სიმაგრით სრა|განწყობილი უშენი
ქართლს უსჯულონი მკვიდრობენ ვინ ძალ მწემეყო უშენი:-
და პატივს მოგიბყრ(ო)ბ|ქვათაგან არა ხარ პირველ უშენი.

ქ: განვასრულე: გალავანი: ქკს: უნ: კან: ზენით:
ისმიტელთ|ერთ. მიზრ. ჩვენ. ვიყვენით. განუსვენით:-
რაც დამცალდა. კარ|გად. ვამკობ:- აქ მყოფო ნუ. მო|იწყენით

და შემდგომ. ჩ'მსა: ვინ|აც დამკვიდრდეთ. უბადრუკი მომიხსენით.
ამინ. ურბნელი ნიკოლოზ 1).“

ქორონიკონები ნიკოლოზის წარწერებისა უდრის 1739 წელს.

XII. სამრეკლოს დასაეღეთის კედრით, ალაყათის კარების ზემოთ, რომელიც ეხლა ამოშენებულია, თეთრ ქვაზედ მოყვანილია მხედრული წარწერა, რომელიც აქ პირველად იბეჭდება:

1. ქ: ჩვენს. დიდის. მეფის შჰანაფაზის. ძის. ლევა-ნის. ძემან. და საქა
2. რთველოს მჰძრბელმან 2) და კეთილად განმგ'მან ბატონის შვილმან. ვახ
3. ტანგ. და თანა მეცხდრ'მან ჩვენმან. დიდის ჩერქეზის. ბატონის. ასულმან. დედოფალმან
4. რუსუდან აღვაშენე. სამრეკლო. ესე. კალაფან. პალატითა. და. სხვა. სახლებითა. სულისა ჩვენისა. საოხად. და
5. ძისა ჩვენისა ბაქარის აღსაზრდელად შეიწირე შენ ღვაწლ მრავალო პირველ მოწამეო სტ
6. ევანე და მეოხ გვეყავ დღესა მას დიდსა განკითხვისასა მას ჟამს ოდეს გვადგა სარქრად ბები-
7. დას. შვილი. ჩემი ჯვარის მამა ურბნელი ეფისკოპოზი თალაფანდის შვილი ქრისტეფორე. ინ-
8. დიკტიონსა მეფობისა ჩვენისსა. გ. 3) ქქ'ს. 4

ტტლ.

ქორონიკონი უდრის 1706 წელს.

1) უკანასკნელი ორი სიტყვა ხელჩართულათ არის ამოჭრილი ქვაზე, ისე როგორც ნიკოლოზ ურბნელის ხელის მოწერა მოიპოვება გუჯრებზე. ამომჭრელს წარწერისა სისწორით გადმოუღია ორიგინალი.

2) უნდა იყოს „მბრძანებელმან“

3) ასო ნამდვილზე ვგონებ უფრო „ბ“-ს წააგავს, რაც მართალი არ არის.

XIII. ძველ კანკელზე ქვისა¹⁾, რომლის სისქე არის 14,5 გოჯი, დაცულია მხედრული წარწერა ადგილ ადგილ მოსპობილი ახალი კარების გამოქრით და ძველის გაფართოვებით:

„... ა: და: განმგებელი: ქართლისა: ბატონიშვილი:
ვახტანგ: რომელმან: შევამკე: კ[ანკელი ესე რათა
მე]ოხ: მეყოს: ორსავე: შინა: ცხოვრებასა: მეუღ-
ლით: ძით: და: ასულით: ქკოსა: ტელ“.

ქორონიკონი უდრის 1706 წელს.

ნათეხა ურბნისას ეკლესიას.

I. წმიდა სტეფანეს ხატი ვერცხლისა, სურათი ნახატია ძელზე მინანქრის მსგავსი ფერადებით, 17,5 X 11 სანტიმეტრი, ხატში მოთავსებულია 33 ნაწილი სხვა და სხვა წმიდანებისა. თუ რომელი წმიდანების ნაწილები არის აქ ამას გვიჩვენებს მხედრული წარწერები ზურგისა, სადაც სწერია:

„სტეფანე, ნათლის მცემელი, ყოვლადწმიდის თმა, მათე მახარებელი, ლუკა, იოანე ოქროპირი, გრიგოლ ღეთის მეთეველი, წმიდა ეგნატე, წმიდა პროკლი, იაკობ დაქრილი, ბიკტორ, კვიპრიანე, კოზმან, ქრისტეფორე ძლიერი, სტეფანე ახალი, დომენტი, კლემენტი რომთა პაპი, თეოდორე სტრატელატი, წმიდა ნიკიტა, ლოთ ქესაჲ, წმიდა პარასკევა, წმიდა მარინე, წმიდა ელიასი, წმიდა ანასტასიასი, წმიდა სერგისი, სვეტი ცხოვლის ხე, ძელი ქეშმარიტი“ (შუაში უზის). ხუთს ნაწილს სახელები არ აწერია.

კუბო ამ ხატისა, 47 X 34 სანტიმეტრი, შემკობილია ამობერვილი სურათებით, რომელზედაც გამოხატულნი არიან ყ“

1) წმ. ნინოს და ყოვლად წმიდის სურათები გადმოუღია და ჩაურთავს თავის გამოცემაში გრაფინია უვაროვისას (Mat. по Арх. Кавк., вып. IV, стр. 145). წარწერას გრაფინია უვაროვისა იხსენიებს, მაგრამ არ მოჰყავს, თუ რა წარწერა არის.

წა, ივ ქე, ნათლის მცემელი. აშიებზე წარმოდგენილია სცენები წმიდა სტეფანეს ტანჯვისა, რომელთაც უწერიათ:

განიყვანეს: გარეშე: ქალაქისა და ქვასა დაკრებდეს.

აქა წმინდა სტეფანე ჩაქოლოვილზ აღმოიღეს.

აქა სტეფანეს შესუდრა.

აქა სტეფანეს საფლავის დიდება.

აქა სტეფანეს ნაწილის აღმოყვანება.

ვერცხლის აშიას ხატისა გარეშემო სისქეზე აქვს წარწერა წვრილი მხედრულის ხელით:

ჩქ: ჩვენ: ღთვ: გვირგვინოსანთა: მეფეთა: ძის: ძემ: საქართველს განმგემან: ბატონიშვილმან: ვახტაგ: შვევაშქევით: მონასტერი: ესე ურბნის წმიდა სტეფანეს: და მო[ვ]ქედეთ ხატი ესე მინაქრითა და: ვერცხლის: კუბოთი: რათა: დღესა: მის: განკითხვისასა: დიდებული: მოწამე: სტეფანე: მხსელ: გვექმნას: ჩვენდა: თანა: მეცხედრესა: ჩვენსა: ჩერქებ: ბატონის: ასულსა: და ძენი ჩვენნი: აღორძინოს: ამინ: ქსტ: ჩღზ¹)

1) ქართული ტექსტი ამ წარწერისა პირველად იბეჭდება. რუსული თარგმანი მისი მოყვანილი აქვს დ. ბაქრაძეს (Кавк. въ древ. пам. христ., стр. 152). გრაფინია უვაროვისას ვერ: შეუმჩნევია წარწერა ხატისა, და ეჭვს აცხადებს, რომ ამ ხატზე წარწერა იყოს და ხატი მეფის ვახტანგის შეწირული იყოს. არ ვიცო, ამბობს გრაფინია, როდის ნახა ბაქრაძემ ხატი და ამოიკითხა წარწერა, შემიძლია მხოლოდ დავამოწმო, რომ ხატი, რომელსაც ბატონიშვილის შეწირულათ ხადიან ეხლაო, წარმოვიდგენს ნამდვილათ წმ. სტეფანეს წვალების სურათებსო და იმდენათ ულაზათოთ ნაქედია, რომ მეფის შეწირულათ არ ჩაითვლებო; ამას გარდა სახე წმიდანისა დახატულია ხატზეო და მინაქრის კვალიც არ არისო (Mat. по Арх. Кавк. IV, стр. 144—145). თუ რამდენათ შემცდარიო გრაფინია უვაროვისა, ამაზე ლაპარაკი მეტია წარწერის მოყვანის შემდეგ. მინაქრათ ის ლამაზი სახე და სხვა ფერადები იგულისხმება, რომლითაც დახატულია. თვით სტეფანეს სურათი და არა ვერცხლის შემკობილობა ხატისა, რომელიც ყოველ შემთხვევაში სრულებით ისეთი ულაზათო არ არის, როგორც გრაფინია მოიხსენიებს. ვინაიდან წარწერა ხატისა სისქეზეა მოყვანილი და მასთან წვრილი ასოებით, ამით აიხსნება, რომ ხსენებული წარწერა ვერც ბროსეს შეუნიშნავს (VI Rapp., p. 18) და ვერც გრაფინია უვაროვისას.

ამრიგათ ხატი მოუქედინებია ვახტანგ VI 1707 წელს.

II. ვერცხლის ბარძიმი, ოქროთ დაფერილი, რომელზედაც მოიპოვება ასომთავრული წარწერა:

„ჩნ ფდ ცოდვილთა დავრდრმილთა სატამ და მისმა მეუ-
ლლემ შრიმ ვიღვაწეთ მცირე ესე შესაწირავი (ე შესაწირავი?)
ვა ქვრივსა მის მიერ ბარძიმი ერთის ფეშხუმით: და შეგ-
წირეთ შენ ქა ჩნთვს ჯრცმულსა რა მოგვეტენ ცოდვანი
ჩნნი დღესა მი (sic) საშინელსა განკითხვლსა რნც შეწირვი-
დეთ წა მსხვერპლსა შნდობასა ჰყოფდეთ ჩნთს: წელსა ჩღმთ:
იენისს ღ მისხალი“.

III. ვერცხლის კამარა, რომელსაც მხედრული წარწერა აქვს:

ქ. ურბნისის. წის. სტეფანესათვის. შემეწირავს. მე. ურ-
ბნელს. იუსტიანეს.

IV, ვერცხლის პირი წმიდა მარინეს ხატისა, (ხატი თვით
დაცული არ არის) ასომთავრული წარწერით:

წი დო	მარინ
ე: მფრვ	ელა: ექ
ა მე	ნა
ხე	მში
ას	შა
ვ	ლ
ს	ა
ფარა	იშენს
	ამენა

უქარაგმოთ:

„წმიდაო მარინე, მფარველ ექმენ ხემშიაშვილსა ფარაიშენს
ამენ“.

V. იუსტინე ურბნელის მიტრის ნაშთები. დაცულია მხო-
ლოდ ცხრა რგვალი ვერცხლის ფირფიტი, რომლებზედაც გა-

მოხატულნი არიან ღმერთი საბოთი, იესო ქრისტე, დედა ღვთისა, ოთხი მახარებელი, იოანე ნათლისმცემელი და წმ. სტეფანე. ერთ ნაქერზე აწერია მხედრულით:

„მე ფ'დ ცოდვილმან ურბნელ ეპისკოპოსმა იუსტინე მალაძემ გაეკეთებინე მიტრა ესე და შემოგწირე შენ ჳლ მოწამეს სტეფანეს. ვინც იხმართ შენდობას ჰყოფდეთ. ქკსა უფა“.

ქორონიკონი უდრის 1786 წელს.

VI. საკურთხეველში მოიპოვება ძველი ხატები წმიდა იაკობისა და წმიდა ბარბარესი.

VII. სარტყელი აბრეშუბის ძაფით ნაკერი, რომელზედაც ხუცურად აწერია:

... ნ მსმა ბენ: დანს ასმა თმრ:. შკრე ეს:. სრყლი: ... სახად:. ვინც იხმრთ თითო:. შნდბას ბძანებდეთ ამინ... უქბრაგმოლ:

... მისმა ბეენ დადიანის ასულმა თამარ შევკერე ეს სარტყელი [სულისა ჩემისა] საოხად, ვინც იხმართ, თითო შენდობას ბძანებდეთ, ამინ...“

VIII. ნაშთები ხის ყავარჯენისა, ძვლებით მოქედილი.

IX. ვერცხლის აზარფემა მხედრულის ახალის წარწერით:

„ქ. ურბნისის წის სტეფანეს ეკლესიას შევსწირე კაკაშვილის ქალმა მარიამ სულის ჩემისა საოხად და საფლავის ფასათ. მისხალი: ით:.“

X. ენქერი მღვდელმთავრისა ოქროს კედით ნაკერი და მარგალიტებით შეძერწილი. ზედ გამოხატულია ყ'დ წა, ი'ვ ქ ე. ქვემოლ ხუცურად აწერია:

შე: დ'რ { შეიწყალე დარეჯან, ამინ.
ეჯნ ან

XI. გარდამოხსნა რუსული ხელობისა. ქვემოლ მხედრულად აწერია:

„ვარლამ მიტროპოლიტი მცხეთისა და ტფილისისა და ექსარხოსი ყრისა საქართველოსა და იმერეთისა“¹⁾

XII. ჯვარი ხისა ათონურის ხელოზისა, $27 \times 10,5$ სანტიმეტრი, ვერცხლის მილანქრიანის ბუდით, მწვენიერის ხელოზისა და ძვირფასი ქვებით შემკობილი. ეს ჯვარი თავის მილანქრიანი ხელოზით საუკეთესო ნიეთს შეადგენს ურბნისის ეკლესიისა.

XIII. ჯვარი ვერცხლისა ძვირფასი ქვებით შემკობილი, $12,1 \times 6$ სანტიმეტრი.

ეპიტაფიება²⁾

I. ქვა გადასული წარწერით. დარჩენილია მარტო სიტყვები:

... ვინც წაიკი... დეთ აღვესრულე: ქკს უმა:

II. სხვა ქვაზედ:

ქ. მოხსენე: უფალო: დეკანოზის: მეუღლე: მიცვალებული: საფლავს შინა: მდებარე: სულკურთხეული... ვინც წარიკითხვიდეთ შენდობას ბრძანებდეთ.

აქ მოხსენებული მეუღლე დეკანოზისა უნდა იყოს დეკანოზის პანტელეიმონის ცოლი.

III. მესამე ქვაზედ:

ქ. აჰა მწარისა სუკუდილისა მახვილითა განკვეთილი და წიაღთაგან საყვარელისა მამისათა უწყალოსა სიკვდილისაგან აღტაცებული რომელიცა ვიყავ მხოლოდ შობილი ურბნისის დეკანოზის პანტელეიმონის ძე იოანე წლისა ათორმეტისა და თთვსა ხუთისა დედისაგან ობლოდ დაშთომილი და აწ მამის ოხრად დამტევებელი დავიდევ ლოდი ესე საცნობელად

1) მე-2—11 ნომრებში მოხსენებულნი წარწერანი ნივთებისა აქ პირველად იბეჭდება.

2) ეპიტაფიები აქ პირველად იბეჭდება.

ყოველთა რომელნიცა იხილვიდეთ ოხანი მაგეთ თთვესა იენის-
სა აწ ქს აქეთ ჩდგ ქკს უა“.

IV. ნეოფიტე ურბნელის საფლავის ქვას, რომელსაც მარ-
ცხენა სვეტის მახლობლად უჩვენებენ, წარწერა არა აქვს, რო-
გორც ყველა ჩვენი ძველი წმინდანების და მეფეების საფლავს.

ხელთაწერება.

I. გულანი¹⁾ in folio დიდი ტანისა, 45 X 31 სანტიმეტრი,
ნაწერია ორ სვეტად წვრილი ნუსხა ხუცურის ხელით. თი-
თო სვეტზე დატეულია ორმოც და ათ ორმოც და ათი სტრი-
ქონი. ხის ყდა ტყავ გადაკრული ცოტა დაზიანებულია. ფურც-
ლები ზოგი არეულია, ზოგი გასვრილი. სხვა-და-სხვა ადგილას
ხელ ნაწერისა იმეორება მინაწერები საზოგადოდ შემდეგის
შინაარსისა:

„მეფობასა სახელოვანისა გიორგისსა. და გამგეობასა ჩმსა
მეოთხესა აღვაწერინე მე გამგებელმწნ ქართლისამწნ ბატონის-
შვილმწნ ვახტანგ გულანი ესე. საოხად სწლისა ჩისა. და მეუ-
ღლისა ჩისა ჩერქეზის ბატონის შვილის რუსუდანიასთვს. და
ძეთა. და ასლთა ჩნთა აღსაზრდელად. და შეესწირე ურბნის
წა სტეფანეს: ქკა: ქეს აქათ: ჩდზ:“

მეორე ადგილას ვკითხულობთ:

„წო შე ფდ ცი იესე გრსევანიშვილი: ქკა ტყე:“

II. კონდაკი, 27 X 21 სანტიმეტრი, დაწერილია ქალაღ-
ზე ორ სვეტად ნუსხა ხუცურით. ყდა ხისა დამტვრეულია. ბო-
ლოს ტექსტის ხელით აქვს მინაწერი:

„სრლ იქმნე[ს] ეს წესები თვესა მაისსა: ზ: ქკს: ტყე:“ —
1705.

1) ეს გულანი მოხსენებული აქვთ ბროსეს და ბაქრაძეს თავიანთ
ნაშრომებში. ხოლო სხვა ხელთაწერები მოხსენებულნი არ არიან და არც
ქართული ტექსტია დაბეჭდილი გულანის მინაწერებისა.

აშიაზე მეორე ადგილას სწერია:

ქე შეიწყლე ცი ნკზ ძე დათუნასი.

ქე შე მღვნის თმაზას ძე სამეზლი იოსბ.

ლო შე მღდელი მახარებლი.

III. კურთხევანი, 21×16 სანტიმეტრი, დაწერილია ქალღმერთ ნუსხა ხუცურის ხელით. ყდა გატეხილი აქვს. ნაწერის მიხედვით ხელთნაწერი მე-XVII საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდეს.

IV. ფსალმუნი დავითისი, 21×17 სანტიმერი, ნაწერია ქალღმერთ ნუსხა ხუცურით, ყდა ტყავისა აქვს გაფუჭებული. ხელნაწერი მე XVIII საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდეს. ერთ ადგილას გადაწერს ტექსტი აურევია და ამიტომ შენიშნავს:

„ძმნო ჩმნო ნუ მწყევთ იბკა გმვლინა და წა არსი: წინა უკან მომივიდა:—“

V. კონდაკი, რომელიც შესდგება სხვა და სხვა ხელთნაწერებიდან, მაგრამ ერთ წიგნად არის შეკრული, $16 \times 10,5$ სანტიმეტრი, წერა ნუსხა ხუცურია. ზოგიერთი ადგილები რუსულადაა არის მოყვანილი. ბოლოს სწერია: „სრულ იქმნა სიწის განახლებისა: წესი და წირვა“, შემდეგ მოყვანილია რუსული ტექსტი იმისა, თუ რა უნდა თქვას დიაკონმა წირვის დროს. ამას შემდეგ მოყვანილია ქართული სათთვეო წიგნი (კალენდარი) და ბოლოს ნაბეჭდი ლოცვანი.

VI. იპპოლიტე რომის პაპის წირვის წესი, ლამაზი ნუსხა ხუცურით ნაწერი ქალღმერთ ნუსხა, $16 \times 10,7$ სანტიმეტრი, ქალღმერთის ყდით. ბოლოს სწერია:

მრავალ ქმირ ურბნელ მიტროპოლიტი იწებ: იწ იწ შე მწერალი ამისი უღირსი მღდლი ნკლზ სიონის დეკანოზი: ჩლჰ: 1768“.

დასაწყისი ტექსტისა:

თთვესა იწვრსა ლ წისა მღდლ მოწამისა იპოლიტე ჰრომთა პაპისა:

VII. ურბნისის ტაძარს დღემდის შერჩენია მხოლოდ თორმეტი სიგელ-გუჯარი, რომელნიც ჩვენ სრულად აღვებქდეთ ჩვენს საქართველოს სიძველენში, ტ. I, №№ 266—277, გვ. 321—333.

როგორც სჩანს ზემო მოყვანილი საბუთებიდან უძველესი დროის განახლება ურბნისის ეკლესიისა თავს უდვია და კიდევაც გეროვანოდ შეუსრულებია თეოდორე ებისკოპოსს, ლუკას ძეს, შეწვევითა მიქელისა, ძისა კოსტანტინესა, რომელიც, როგორც საგონებელია, ყოფილა კალატოზი ანუ ხუროთ მოძღვარი. ეკლესიის განახლებას შესწევინ კიდევ აბიათარ დეკანოზი და ცოლ-ქმარი ქეთარ და შუშან. თეოდორე ებისკოპოსის ახლო დროს უნდა ეკუთვნოდეს დეკანოზი დიმიტრიც და შეიძლება ვახტანგიც, თუმც ეს პირი დეკანოზია, რაც საეჭვოდ უნდა ჩაითვალოს.

მეორეთ ურბნისის ეკლესია განუახლებია 1668 წელს ცნობილს მოღვაწეს და დედოფალს მარიამს, როსტომ მეფის მეუღლეს.

1706—1707 წლებში ვახტანგ VI გაუმშვენებია და შეუმკვია ურბნისის ეკლესია მშვენიერის კანკელით, საეკლესიო ნივთებით და წიგნებით. მასვე აუშენებია დღემდის კარგათ დაცული სამრეკლო და აგრეთვე გალავანი და პალატი, რომელთაც ჩვენამდის აღარ მოუხწევიათ. ვახტანგს მოუქედინებია აგრეთვე ურბნისის წმიდა სტეფანეს თავი ხატიც. ერთი სიტყვით რაც უფრო თვალ საჩინო ნივთია დღემდის დაცული ურბნისის ეკლესიაში, უმეტესი ნაწილი ვახტანგ VI წყალობაა.

1707 წლიდგან 1739 წლამდის მტრებს ერთხელ კიდევ გაუნადგურებიათ ვახტანგის მიერ აშენებული გალავანი და აღნიშნულს წელს ურბნელს ნიკოლოზ ხერხეულიძეს ხელმეორედ, გაუკეთებია გალავანი კოშკებითურთ და შეპოუვლია ზღუდე აუშენებია სადგური სახლის კარასბჭე და სანივთური (სალარო). ჩვენამდის არც ამ გალავანს და სხვა შენობას მოუღწევია.

ურბნელებათ წარწერებში და სიგელებში ჩანან:

თეოდორე ლუკას ძე, უძველესი დროისა; ვლასე 1566 წელს¹⁾; ევდემოზ რატიშვილი 1669 წელს²⁾; იოსებ ჯავახიშვილი 1700 წელს³⁾; ქრისტეფორე ფალავანდიშვილი 1706 წელს⁴⁾; ელისე 1711 წელს⁵⁾; ნიკოლოზ ორბელიანი მროველ-ურბნელი 1717 წელს⁶⁾; ნიკოლოზ ხერხეულიძე 1739 წელს⁷⁾; იოსებ 1768 წელს⁸⁾; იუსტინე მალალაძე მროველ-ურბნელი 1786 წელს⁹⁾).

ე. თაყაიშვილი

(შემდეგი იქნება)

1) ნახ. საქართველოს სიძველენი ტ. I, გვ. 321—323.

2) საქარ. სიძველენი გვ. 324. დ. ბაქრაძე სკდება, როდესაც ამბობს, ვითომც ევდემოსი იხსენიებოდეს 1700 წლის გუჯრის მინაწერში.

3) Ibid. გვ. 326—328.

4) იხ. ზემოთ წარწერა სამრეკლოსი.

5) საქართ. სიძველენი I. გვ. 328—329.

6) ეს სჩანს რუისის ხელნაწერთა მინაწერებისაგან.

7) იხ. ზემოთ მისი წარწერა ქვაზედ და ლექსი და აგრეთვე საქართ. სიძველენი, გვ. 330—332. დ. ბაქრაძე შეცდომით ხადის ნიკოლოზ ხერხეულიძეს დომენტი II თანამედროვეთ მე-XVII საუკუნეში (Кавк. въ древн. пам. христ., стр. 152). აქ დომენტი III იგულისხმება.

8) იხილვ ზემოთ მინაწერი იპპოლიტე რომის პაპის წირვის წესისა.

9) იხ. მიტრის წარწერა ზემოთ და აგრეთვე რუისის წიგნების მინაწერები.

სამეგრელოს ალფერა

XXXIX

მ დ ი ა რ ე ბ ი

აზიის *) ყველა მდინარეებს თავისი სათავე აქვთ კავკასიის და ტავრის მთებში, როგორც ერთხმად სწერენ ქვინტო კურციუსი და არრიანე. მათგანი ზოგი შეერთვის კასპის ზღვას, ზოგი—შავ ზღვას და ზოგიც—აზოვის ზღვას (Meotide Palude). ჩვენის საგნის მიხედვით, ჩვენ ჩამოვთვლით აქ მხოლოდ იმ მდინარეებს, რომელნიც გამოდიან კავკასიის მთებიდან, გაივლიან კოლხიდას და შეერთვიან შავ ზღვას. უმთაერესი და უფრო ცნობილი არიან: ფაზასი, ცხენის-წყაღი (Hippo), აბაშა, ტეხუკი, ხაფი, ჭანის-წყაღი (Ciani), ენგუკი, ხეთი (Heti), აქჟუმი, ეკრასი (Echaris), მოქჯი და კოდოკი. სწორედ ამ რიგზედ არიან დაწყობილი დღეს კოლხიდის მდინარეები, როგორც დავასახელებთ.

ამ მდინარეთა შორის უპირველესი და უფრო შესანიშნავი არის ფაზასი. სტრაბონის სიტყვით შავის ზღვის უდიდესი მანძილი არის თრაკიის სრუტესა და ფაზის შუა, რადგან ფაზისთან ხმელეთი იღუნება ჩრდილოეთისაკენ. პროკოპიუსს ეგონა, ეს მდინარე ისეთი სიჩქარით შედის ზღვაში, რომ დიდ ხანს მისი წყალი ზღვის მარილიან წყალს არ შეე-

*) ავტორს მხედველობაში აქვს წინა აზია.

თვისო. ამიტომაც ზღვით მოგზაურებს შეუძლიათ მდინარის წყალი თვით ზღვაშივე ამოიღონ გემებზეო. სულ წინააღმდეგი აზრი გამოსთქვა აგრიკოლამ, რომლის სიტყვით ფაზისი სრულებით ნელა მიმდინარეობსო. ხოლო არც ერთს და არც მეორეს არ უნახავს ეს მდინარე და ადვილად შეეძლოთ შემცდარი აზრი გამოეთქვათ. ნამდვილი კი, როგორც მე ჩემის თვალით დავრწმუნდი, ის არის, რომ ეს მდინარე, როცა ჩამოდის მთებიდან, საშინელის სისწრაფით მომდინარეობს, ხოლო როცა ვაკეში შედის, ისემდორედ მიდის, რომ თითქმის ვერც კი შენიშნავთ, საითკენ მიიმართება. თუკია მართალია, რომ ამ მდინარის წყალი არ შეერევა ზღვისას, მაგრამ ეს მდინარის სიჩქარის მიზეზით როდია, არამედ იმის გამო, რომ მდინარის წყალი უფრო მჩატეა, ვიდრე ზღვის მარილიანი წყალი, და ამიტომაც პირველი ზევით რჩება და მეორე კი ძირს.

ფაზისის წყალს ტყვიის ფერი აქვს. ამის მიზეზი ის არის, როგორც არიანე ამტკიცებს, რომ წყალში მიწა არის შერეული. ხოლო, როგორც კი ოდნავ ქურქელში დააყენებენ, მაშინვე ისე გაიწმინდება, რომ კარგის ღირსებით არც ერთს სხვა წყალს არ ჩამოუვარდება. ამიტომაც ძველად ზღვით მოგზაურნი, როგორც კი შემოვიდოდნენ გემებით ფაზისში, მაშინვე რაც ქურქლები ჰქონდათ დასცლიდნენ სხვა წყლისაგან და გაავსებდნენ ამ მდინარის წყლით, რადგან ჩვენ მოგზაურობას ბედნიერად ვერ შევასრულებთო, ამტკიცებდნენ იგინი, თუ ფაზისში შევალთ და მის წყალს არ წავიღებთო.

ფაზისი ზღვას შეერთვის ორის ტოტით. ამ ტოტებ შორის არის კუნძული, რომელზედაც ოსმალებმა 1578 წ. ციხე ააგეს. ამის მიზეზი ის იყო, რომ იმ ხანებში ოსმალთა სულთანნი ამურატი ომობდა სპარსელებთან. მან აიღო ტფილისი და აპირებდა მთელი სპარსეთის დაპყრობას. ამ საქმის შესასრულებლად მას უნდოდა საქართველოს გზა გაეხსნა თავისთვის და დაეჭირა ამ გზის გასაღები—ქალაქი ქუთაისი, რათა ჯერ ზღვით და მერე ფასისით ჩქარა და ნაკლების ხარჯით გაეგზავნა თავისი ჯარები სპარსეთისაკენ. ამ განზრახვით გაგზავნა ორი გალერი ფაზისში.

ხოლო, როგორც კი ეს გაღერები მიუახლოვდნენ ქუთაისს, მათ დახვდათ თოფებით შეიარაღებული ჯარი ქართველებისა, რომელიც ჩაესაფრა, სადაც უფრო ვიწრო იყო მდინარე, და ისე ძლიერად დაუწყეო ოსმალებს თოფის სროლა ორისავე ნაპირიდან, რომ აიძულა იგინი მაშინვე თავი დაენებებინათ თავის განზრახვის შესრულებისათვის. უკან დაბრუნებულმა ოსმალებმა ზემო ხსენებულ კუნძულზე ააშენეს ციხე. ბევრი ხანი არ არის მას აქეთ, რაც ეს ციხე დაანგრია აწინდელმა სამეგრელოს მთავარმა, რომელმაც წამოიღო იქიდან ოცდა ხუთი ზარბაზანი. სულთანმა ეს ამბავი არც კი იცის. მიზეზი ამისა ოსმალეთის მოხელეთა ანგარებაა. იგინი არ ატყობინებენ ციხის დანგრევის ამბავს სულთანს და იღებენ ჯამაგირს უწინდებულად, თითქოს ციხე არსებობდეს.

ხოლო დაეუბრუნდეთ ისევ ფაზისს. ჩვენ ვთქვით, რომ იგი ზღვაში შედის ორის ტოტით და ამ ტოტებს შუა კუნძული არისო. კუნძულის ქვემოლ მდინარეს ხუთასი ნაბიჯი აქვს სიგანე და ორსავე ნაპირზე იზრდება და წყალს დაჰყურებს მალალ-მალალი და მწვანე ფოთლებიანი ხეები, რის გამო წყალიც მწვანე ფერისა არის. აქ ყოველთვის ბლომად არიან მეთევზეები, რომელნიც უხვად იჭერენ ზუთხს. მდინარის ზემოდ არის კიდევ რამდენიმე კუნძული. ორივე ნაპირი მდინარისა სულ დასახლებულია. თვითეულ ოჯახს აქვს თავისი ერთი ხისაგან გამოთლილი ნაფი, რომლითაც გადიან და გამოდიან ერთი ნაპირიდან მეორეზე. წყლის სიმშვენიერის გამო ნაფებს ხშირად ქალები მართავენ.

არიანე, რომელიც აღრიანე იმპერატორის ბრძანებით წავიდა ამ ადგილების დასათვალიერებლად, თავის წერილში, რომელიც მისწერა აღრიანეს, ამბობს ფაზისის თაობაზე, რომ ამ უმად ფაზისის შესაველის მარცხნით მოსჩანსო კერპი რვა ღმერთასა, რომელსაც ჰქვია ფაზისის ღმერთაო: *Intrantibus autem Phasim, à sinistris Phasiana Dea apparet quam ex eius specie atque forma Rheam esse coniiicere licet.* რადგან ამ ღმერთას კერპი ფაზისის ნაპირად იყო აგებული, რომლის კვალი დღე-

საც სჩანს, უადგილო არ იქნება ამის შესახებ შემდეგი მოვეუ-
ხრო მკითხველს. პირველად ყოვლისა უეჭველად მიგვაჩნია,
რომ ამ ღმერთას კერპი ააგო და მისი თაყვანისცემა შემოიღო
აქ იაზონმა თავის არგონავტებით. ამის თაობაზე იი რას მო-
გვითხრობს გრიგორიუს კედრენუსი. იაზონმა თავის არგონავ-
ტებით მოინდომა ჰელესპონტთან *) მდებარე კიზიკის ქალიქის
დაპყრობა. ჰელესპონტის მეფე, რომელსაც აგრეთვე კიზიკი
ჰქეიოდა, წინააღუდგა მას, მაგრამ შეეტაკა თუ არა არგონავ-
ტებს, დამარცხდა და მოკლულ იქმნა. მხოლოდ კიზიკის სიკე-
დილის შემდეგ გაიგო იაზონმა, რომ იგი ამის ნათესავი იყო.
იაზონმა იფიქრა, რომ ამ მკვლევლობით ღმერთის რისხვა გა-
მოვიწვიეო, და დანაშაულის მოსანანიებლად ააგო არგონავ-
ტებთან ერთად უმშვენიერესი ტაძარი, რომელიც ასწერა პლი-
ნიუსმა (Plin.—lib. 36, cap. 15). როდესაც დაასრულა ეს ტა-
ძარი და უაღრესად შეამკო, იაზონმა მიჰმართა აპოლონის
მარჩიელს (dall'oracolo) და რჩევა ჰკითხა, ვის უფიქნა ეს ტა-
ძარიო. მარჩიელმა უპასუხა შემდეგის ლექსით, რომელიც ბერძ-
ნულით ლათინურად ნათარგმნი აგრე ითქმის: გუჟამდგანედ
გაიწვთენით ჭგეჯღაბაში და მით დაიმკვიდრეთ უმაღლესი დი-
დება. გაგაღებთ თქვენ, იეგეთ მღშიშარი და თაყვანისმცემელი
ღმერთისა, რომელიც არს წათა შინა და განაგებს ჭგეგნიერა-
ბას, და აგრეთვე სამარადისო სიტყვისა მისისა, რომელიც იუფ-
საუგუნეთა უწინარეს. არა მცოდნე ქმრისა ქალწული დაბადებს
მესა, რომელიც, გითარცა ისარა, გატყუარწილი ცეცხლმოსი-
ლის გრიგაღისაგან, მსაფუღიოს დაუმარჩილებს მამას თგი-
სას. მის დედა-მამას, რომლის სახელია მარამ, აგუგეთ, შესა-
ფუგთა წესთა შესრულებით, ესე ტაძარი.

არგონავტებმა მოისმინეს მარჩიელის რჩევა, რომ აგე-
ბული ტაძარი უნდა ეძღვნათ ღმერთის ღედას, ანუ რეას, და
რჩევისამებრ ტაძრის წინა კარებზე კიდევ ამოსჭრეს ბრინჯა-
ოს ისოებით, რომ იგი რეას სახელობაზე არის აგებულიო.

*) აწინდელი დარდანელის სრუტე.

ხალაო ქრისტეს სარწმუნოების მიღების შემდეგ, ზენონ იმპერატორის დროს, უკეთ გაიგეს ზემოხსენებული რჩევა და ტაძარი უძღვნეს ყოვლადწმიდა ქალწულს. არგონავტებმა, ამბობს იგივე კედრენუსი, კიდევ ააგესო იმავე ღმერთას სახელზე კერპი იმ მთაზე, რომელიც დასცქერის კიზიკის ქალაქს, და ეს კერპი შემდეგ კოსტანტინე დიდმა გადაიტანაო კონსტანტინეპოლის მოედანზე. იმავე რეა ღმერთას იაზონმა თრაკიის სრუტესთან აუგო საკურთხეველი, როგორც მოგვითხრობენ დიონისიუსი და გილიიუსი. იქნება ეს იყო იმ ადგილზე, სადაც ეხლა არის ღვთაშობლის სახელობაზე ბერძენთა ეკკლესია მონასტრით. ცხადია, რომ შემდეგში ღმერთის დედის რეას სახსოვარი გარდაიქცა მარიამ ღვთის-მშობლის სახსოვრად. რადგან არგონავტები თაყვანსა სცემდნენ რეას, ჩვენ სრული საფუძველი გვაქვს ვთქვათ, რომ არგონავტების დატოვებული უნდა იყოს იმისი კერპი ფაზისის ნაპირად და მათეე უნდა შექოედოთ კოლხიდაში რეას თაყვანისცემა. რადგან ის კერპი ფაზისის ნაპირად იყო, მე ვფიქრობ, რომ მეგრული სახელწოდება ნაპირისა-რეკას აქედან უნდა სწარმოებდეს: სიტყვა რეა გადაუსხვაფერებიათ რეკას ად. გარდა ამისა სხვა საბუთებიც გვაქვს იმის დასამტკიცებელი, რომ მეგრელებს ძველად ამ ღმერთასათვის მრავალი ტაძარი აუგიათ. ერთია მოწმობა გილიიუსისა (Gillio), რომელიც ამბობს, რომ ეს ღმერთა თავის სამყოფად მთებს ირჩევდნო და ამიტომაც ყველა მისი ტაძრები მთებშია აგებულიო. მეორეა ჩვეულებრივი გარდაცვლა სახელწოდების რეასი მარიამად. რადგან დღეს კოლხიდაში მრავალი ეკკლესია მთებშია და უმეტესობა ყოველად წმიდა ქალწულის სახელობაზეა აგებული, როგორც უკვე აღვნიშნეთ მე-XXII კარში, ჩვენ სრული საფუძველი გვაქვს აღვიაროთ, რომ ყველა ეს ეკკლესიები ძველად რეას ტაძრები იყვნენ და მხოლოდ შემდეგში, როცა ქრისტეს სარწმუნოება დამყარდა და როცა ზენონ იმპერატორის დროს ერთი რეას ტაძარი გარდააქციეს მარიამ ღვთის მშობლის ეკკლესიად, ამ მაგალითის მიბაძვით

რეას ყველა ტაძრები გარდაქმნეს ეკკლესიებად ყოვლად წმიდა ქალწულის სახელობაზე.

მღ. ფაზისის შემდეგ უნდა დავასახელოთ ცხენის-წყალი, რომელსაც აგრე უწოდეს მისის სიჩქარის გამო. ყველა გეოგრაფები (Cosmografi) დიდად სცდებიან, როცა უჩვენებენ ამ მდინარეს ფაზისის მოშორებით და ასახელებენ რამდენსამე მდინარეს მათ შორის. რადგან თვითონ მინახავს, მე დაბეჯითებით ვამბობ, რომ მდინარეთა შორის, რომელნიც ფაზისს ერთვიან, პირველია ცხენის-წყალი. უარესი კიდევ ის არის, რომ იგივე არჩიანე, რომელიც ზემოდ მოვიხსენეთ, თავის წერილში აღრიანეს მიმართ ცხენის-წყალს უჩვენებს, როგორც მეხუთე მდინარეს ფაზისის შემდეგ. მე ამან ექვში შემიყვანა, იქნება დღეს ამ მდინარეებს ძველებური სახელები შეცვლილნი ჰქონდეთ მეთქი. ხოლო სტრაბონი სიმართლეს მოწმობს, როცა ამბობს, რომ ცხენის-წყალი და გლაგკასი ერთად გამოდებიან მახლახულებ მთებადან და შეერთვიან ფაზისსა. საქმე ის არის, რომ ერთ აშკარა შეცდომას სხვა ბევრი შეცდომაც მოსდევს დანარჩენ მდინარეების მდებარეობის შესახებ. ამ შეცდომების გასწორებას ვეცდებით, რამდენადაც შესაძლო იქნება.

ცხენის-წყალი მართა როდი შეერთვის ფაზისს. მასთან ერთად შეერთვიან აბაშა და ტეხური. აბაშა ძველად შეიძლება იყოს სტრაბონის გლაგკასი, რომლის შესახებ იგი ამბობს, რომ ცხენის-წყალთან ერთად ფაზისს ერთვისო. ცხენის-წყალს არიანე კი ხაჩენჯად უწოდებს.

ტეხური შეიძლება იყოს არჩიანეს სიგამე, თუმცა იმის სიტყვით ეს მდინარე მეოთხეაო ხოთვის შემდეგ. ხოლო, რადგან არჩიანემ შეცდომით აღნიშნა ცხენის-წყლის მდებარეობა, ადვილი შესაძლებელია, რომ იგი შემცდარი იყოს სიგამეს მდებარეობის შესახებაც. არჩიანე ამტკიცებს, რომ ეს მდინარე ჩაუდის ერთ ადგილს, რომელსაც მდინარის გამო ეწოდების სიგამე. ამის მსგავსი სახელი მართლა ჰქვია იმ ადგილს, რომელსაც ჩაუდის ტეხური. ამ ადგილის სახელია სენაჯი (Sinàghi). ადვილი შესაძლებელია, რომ ენის განუფითარებლობის გამო

სიგამე გადაიქცა სენაგ-ად (Sinaghi) და მდინარემ რომ თავისი სახელი მისცა ამ ადგილს, ადგილმა შეინახა ეს სახელი და თვით მდინარემ კი გამოიცვალა ეს სახელი სხვაზედ. ტენურს ანუ სიგამეს მოსდევს ზაბო (Cobso), რომელსაც მკვიდრნი ღლესაც მსგავს სახელს უწოდებენ—ზაფი (Cofi). ეს მდინარე მეტად მდიდარია ნაირ-ნაირ თევზებით და ნავით სავალი იმ ადგილამდი, რომელსაც ჰქვიან ზოფი (Cofi). ამ ადგილის გამო თვით მდინარეს ეწოდება ზოფი. აქ არის ეკკლესია, რომელიც წინად საეპისკოპოსო იყო.

ზოფის შემდეგ რომ მდინარეა, მკვიდრნი უწოდებენ მას ჭანის-წყალად და რუკებზე კი იწერება Cianeo. ეს მდინარე შეერთვის ზოფს და ამასთან ერთად შეერთვის ზღვას. ჩემის აზრით ეს სახელი იმიტომ ეწოდება ამ მდინარეს რომ მასთან მოდის სავაქროდ თავისი პატარა ნაევებით და ჩერდება ერთი მეზობელი ხალხი, რომელსაც ჰქვია ჭანი.

ჭანის-წყალის შემდეგ მოსჩანს ენგურა, რომელიც უნდა იყოს ძველთა ასტეჯეფოსა. აგრე ეფიქრობ ორის მოსაზრებით: ერთი—რომ არრიანე უჩვენებს ასტეჯეფოსს სწორედ ჭანის-წყალის სიახლოვეს და მეორე—რომ შესავალში ამ მდინარეს აქვს მოყვანილობა ჩანგის ბუღისა (di una coverta di cetra), რასაც ბერძნულად ნიშნავს სიტყვა ასტეჯეფოსა. ენგური ჩამოდის დიდის სისწრაფით სენანეთის მთებიდან. ზაფხულის სიცხეებში თოვლის დნობის დროს იგი საშინლად მატულობს, და უნავოდ გასვლა მასში შეუძლებელია. რამდენადაც უფრო სიცხეა ჰაერში, იმდენად მისი წყალი უფრო გრილია. წყალი რიყის ქვებს შუა იწმინდება და მეტად მშვენიერია. ამ მდინარეში მრავალი ნაირ-ნაირი თევზებია, რომელსაც მკვიდრნი იქერენ ბადითაც და ხის კავებითაც. როცა ზაფხულობით წყალი მატულობს, ამ მდინარის ზღვასთან შესართავში ძალიან ბევრს ზუთხს იქერენ.

ენგურის იქით არის ხეთა (Heti), რომელსაც სიპატარავის

გამო რუკებზე არ ნიშნავენ, თუმცა ღირს-შესანიშნავია თევზის სიუხვით; ზღვას შეერთვის გაგიდასთან. *)

ხეთის იქით არის **აქუმი**, რომელიც ჩაუდის ტარშენს (Tarehèn) და რომელმაც, შეიძლება, ამ ადგილისაგან მიიღო თავისი სახელი, რადგან ეს ის მდინარე უნდა იყოს, რომელიც რუკებზე იწოდება **ტარსუსა-დ. აქუმის** იქით **ეგრისია** (Echaris) და ეგრისის იქით—**მაქკის წყალა**. ამ მდინარეს ასე ჰქვია იმიტომ, რომ იგი ჩაუდის მოქვის საეპისკოპოსოს.

ყველაზე უკანასკნელი მდინარე არის **გადარა**, რომელიც უნდა იყოს (ძველთა) **გარაქსი**, რადგან კოლხიდის საზღვრებია (ძველთა სიტყვით) ერთის მხრით თაზისი და მეორეს მხრით—**კორაქსი**; როგორც თაზისი ჰყოფს სამეგრელოს გურიისაგან, ისე კორაქსი ჰყოფს მას აფხაზეთისაგან, და როგორც თაზისის გაღმა მეგრული იცვლება ქართულად, ისე კორაქსის გაღმა—**იცვლება აფხაზურად**. აქედან ცხადია, რომ მეგრელების კოდორი ძველებური კორაქსია, რადგან კოდორს გადაღმავე ცხოვრობენ აფხაზები თავისის განსაკუთრებულის ენით.

ზ ღ ვ ა

შავი ზღვა, რომელიც არტყია კოლხიდას, საკმაოდ აწერილრა როგორც ძველის მწერლებისაგან, ისე ახლებისაგან, და ცნობის მოყვარე მკითხველებს შეუძლიათ მიჰმართონ იმ მწერლებს. მე კი მხოლოდ ისეთ საგნებს შევებები, რომელთაც ან სულ არ შეჰხებიათ სხვები და ან საკმაოდ არ გამოუკვლევიათ. პირველად უნდა აღენიშნოთ ის ცილობა, რომელიც აქეთ თვის შორის გეოგრაფებს (Cosmografi) კასპის ზღვის შესახებ, რომელიც მდებარეობს კავკასიის ყელის იქითა მხარეს, თუმცა ეს ზღვა ყოველის მხრით შეკრულია, არავითარი კავშირი სხვა ზღვასთან მას თითქო არა აქვს, ტბასავით ყოველ მხრით მიწა არტყია და მრავალი მდინარეც ერთვის, მაგრამ,

*) ამ მდინარეს დღეს გავიდა ჰქვია.

მიუხედავად ამისა, მის წყალს გემო მაინც მარილიანი აქვს და რაოდენობა წყლისა არა მატულობს არასოდეს. საზოგადო აზრით, ამის მიზეზი ის არის, რომ მისი წყალი ერთვის შავი ზღვის წყალს მიწის ქვეშეთის არხებითა. ამის უარყოფა შეუძლებელია, თუმცა არავის არ გამოუკვლევია, თუ სად არის ეს არხები. მე მაინც დარწმუნებული ვარ, რომ ზოგი ისეთი არხი კოლხიდაში უნდა იყოს. ამის დამამტკიცებელი ის არის, რომ კოლხიდაში მე მრავალ ადგილას შემინიშნავს, განსაკუთრებით მინდვრებში, როცა ცხენი მიჭენობს, მიწის ქვეშ ხშირად ისეთი ხმაურობა გაისმის, რომელიც ცხადად უჩვენებს, რომ იქ დიდო უფსკრული უნდა იყოს. ეს უფსკრული უგველი ნიშანია, რომ მის შემწეობით ორსავე ზღვას კავშირი აქვს ერთმანეთთან. ამას ამტკიცებს აგრეთვე ის გარემოება, რომ ორთავე ზღვაში მრავალი თევზია ერთის და იმავე ჯიშისა: მართლაც, როგორც შავ ზღვაში, ისე კასპის ზღვაშიც, მტკერის შესართავთან, უხვად იჭერენ ზუთხს, ისე უხვად, რომ სპარსეთის ხელმწიფე მარტო თევზის დაჭერის ნება-რთვის გაცემისათვის იღებს წელიწადში ექვსი ათას მანეთს (scude).

პოლიბიუსი თავისი ისტორიის მეოთხე წიგნში გამოსთქვამს იმ აზრს, რომ შავი ზღვა ბოლოს გადიქცევა ტბადო და თრაკიის ბოსფორი ანუ თრაკიის სრუტე, რომლითაც შავი ზღვა არქიპელაგს (Eggsos) შეერთვის, უნდა შეიკრასო. მისის აზრით ასე უნდა მოხდეს იმიტომ, რომ ამ ზღვას შეერთვის მეტად ბევრი მდინარე და ამ მდინარეებს მუდამ მოაქვთ ზღვაში ხეები, ფიჩხები, რიყის ქვები, ქვიშა და სხვა ამისთანები, რომელთაც ისე უნდა აავსონ ზღვა, რომ ბოლოს ყველა გასავალიც უნდა შეუკრანო. ხოლო ამ აზრს არღვევს სტრაბონის ავტორიტეტის შემწეობით გილლიუსი, რომელიც ამტკიცებს პირველად იმას, რომ შავი ზღვის მდებარეობა უფრო მაღალია არქიპელაგზეო; ეს იქიდან სჩანსო, რომ თრაკიის ბოსფორში წყალი მიდის დიდის სისწრაფითა. ამის გამო რამდენადაც შავი ზღვა ივსება სხვა და სხვა რამეებით, რომელიც მდინარეებს შემოაქვთ, იმდენად უფრო ძლიერად შესტყროცნის ამაღებს

არქიპელაგში. ამიტომაც შავი ზღვა მუდამ დაწმენდილია, და შეუძლებელია, რომ ტბად გადაიქცეს, როგორც პოლიბიუსი ფიქრობსო. ამას იგივე გილლიუსი შემდეგს დასძენს. მას აქედ, რაც პოლიბიუსმა თავისი აზრი გამოსთქვაო, გასულა რამდენიმე საუკუნე, მაგრამ შავ ზღვას არავითარი ცვლილება არ ეტყობაო. თუ ამდენი ხანი მას არავითარი ცვლილების ნიშანი არ დასტყობია, უეჭველია შემდეგშიაც არ უნდა დაეტყოსო.

მე კი, იმის მიხედვით, რაც გამიგია ამ ქვეყნის მკვიდრთაგან და რაც თვითონ ჩემის თვალით მინახავს, გაბედულად ვამტკიცებ, რომ თუმცა ზემოხსენებული მწერლები ერთმანეთს ეწინააღმდეგებიან, მაგრამ ორთავე აზრები სიმართლესთან ახლოა. მართლაც, ერთის მხრით, პოლიბიუსის აზრის თანახმად, ცხადად სჩანს, რომ შავ ზღვას ზოგჯერ უმატნია, თითქმის ტბად გადაქცეულა და რამდენისამე ხნით სრულიად შეკრულა, როგორც მიაბზეს ზემოხსენებულ სრუტესთან მცხოვრებმა ოსმალებმა, რომელთაც ეს ამბავი ძველის ზეპირგადმოცემით იციან. მეორეს მხრით კი, თანახმად გილიუსის აზრისა, ჩქარის მიმდინარეობის შემწეობით შავი ზღვა ხელახლავ ხსნის გზას და დგება იმავე მდგომარეობაში, როგორშიაც ყოფილა წინადაყოველსავე ამას ცხადად ამტკიცებს ერთი პატარა ძველი ეკკლესია, აგებული კაფის მახლობლად, სახელდობრ იმ ადგილას, რომელსაც ჰქვია ქერჩი. ეს ეკკლესია აშენებულია წმ. იოანეს სახელობაზე და დგას ზღვაზე კარგა მოშორებით. ამ ყამად ამ ეკკლესიის კედლები სულ გავსებულია მიკრული ზღვის ნიჟარებით. ეს უეჭველი ნიშანია იმისი, რომ ეკკლესია რამდენსამე ხანს ზღვაში ყოფილა და ზღვა ჰფარავდა მას, როცა თრაკიის სრუტე ან შევიწროებული ყოფილა და ან სრულეობით შეკრული. რადგან შავ ზღვას მხოლოდ ამ სრუტით აქვს გასავალი, რასაკვირველია, რომ როცა ეს სრუტე შეიკვრებოდა, ზღვის მრავალი მდინარეების გამო, რომელიც მას შეერთვიან, იმდენად იმატებდა და აიწევოდა, რომ იმ ეკკლესიას დაჰფარავდა. ხოლო როცა სრუტე ხელახლავ გაფართოვდებოდა ან სულ

გაიხსნებოდა, ზღვა ისევ დაიწვედა და ეკკლესიას არამც თუ აღარ დაფარავდა, საკმაოდაც მოშორდებოდა, როგორც დღესაც მოშორებულია. ამნაირად ჩვენ უნდა დავასკვნათ, რომ ეს ზღვა ხან მატულობს და ხან ისევ კლებულობს.

ბევრია იმისთანებიც, რომელნიც ფიქრობენ, რომ შავ ზღვას დასაწყისი ოკეანეში აქვსო, რომ მისი მდინარება — ოკეანედან გიბრალტარის სრუტით შემოდის საშუალ-ქვეყნის ზღვაში, შემოუვლის ჯერ ესპანიას და მერე საფრანგეთს, შედის მერე იონიის ზღვაში, აქედან — არქიპელაგში და ბოლოს შავ ზღვაშიო. თუმცა ამ აზრს სრულიად ეწინააღმდეგება ის, რასაც ცხადად ვხედავთ: მდინარებას აქვს მიმართულება შავი ზღვიდან არქიპელაგისაკენ და არა პირიქით, მაგრამ ამის წინააღმდეგ ამბობენ, რომ ასეთი მდინარება ზღვის ზედაპირზეა და არა ფსკერშიო, სადაც სულ წინააღმდეგი მიმართულება აქვსო წყალს. ამის მიზეზად უჩვენებენ იმას, რომ შავი ზღვის წყალი, ოკეანეს და სხვა ზღვების წყლის შედარებით, უფრო მტკნარია იმ მრავალ მდინარეთა გამო, რომელნიც მას შეერთიანაო. ხოლო, რადგან მარილიანი წყალი უფრო მძიმეა ხოლმე და მტკნარი წყალი კი უფრო მზატე, ოკეანეს წყალი, როგორც მარილიანი და მძიმე, ფსკერზე მიმდინარეობს ოქეანიდან შავი ზღვისაკენ, და შავის ზღვის წყალი კი, როგორც მტკნარი და უფრო მზატე, მიმდინარეობს ზედაპირზე და წინააღმდეგის მიმართულებით, ესე იგი არქიპელაგისაკენ. მაგრამ, რომ ეს აზრი შემცდარია, ამას ამტკიცებს ის, რომ შავ-ზღვაში შემოაქვს მდინარეებს ქვშა, რიყის ქვები და ბზის ხეები (ეს ხეები ბლომად არის ამ ზღვის ნაპირებზე) და ყველა ესენი, როგორც მძიმე ნივთები, ძირს მიდიან. გარნა ის აზრი, რომ შავ ზღვას ფსკერში წინააღმდეგი მიმართულება აქვსო, მართალი რომ იყოს, იმ შემთხვევაში ზემო ხსენებულ ნივთებს წყლის დენა ველარ გაიტანდა შავი ზღვიდან და მაშინ გამართლდებოდა პოლიბიუსის აზრი და შავი ზღვა აივსებოდა და ზღვის გასავალი გზა სულ შეიკვრებოდა. რადგან ჩვენ სულ წინააღმდეგს ვხედავთ, მაშ ცხადია, რომ არ არის მართალი ის აზრი, ვითომ

ამ ზღვას ფსკერში სხვა მდინარება ჰქონდეს და ზედა-პირზე სხვა. უეჭველია, რომ რაც მდინარება აქვს ზედა პირზე, ფსკერშიც ისეთი აქვს და ამიტომაც ზღვა მუდამ იწმინდება და მისი ამოვსება შეუძლებელია.

მთელი შავი ზღვა მეტად მღელვარეა და ამიტომაც ჩვეულებრივ ძლიერ საშიშოა ზამთარში ამ ზღვით მოგზაურობა, რაიცა მე ჩემ თავზე გამომიცდია. უმეტეს ნაწილად აქ ჰქრის მთის ქარი. ამ ქარს ჩვენში მოსდევს კარგი დარი და აქ კი მოსდევს ისეთი ნისლი, ღრუბელი და ბნელი დღეები, რომ (ჰორაციუს) ფლაკუსს სიმართლე ჰქონდა ეთქვა:

აქ მუდამ შავი ღრუბლები ჭკადია და უარესი საეჭვოა. ნწორედ სიშავემ ღრუბლებისამ უფრო, ვიდრე წყლისა და ქვიშისამ, დაუსაკუთრა ამ ზღვას სახელი „შავი ზღვა.“ შუა ზღვაში არც ერთი კუნძული არ მოიპოვება. ნაპირების მახლობლად არის რამდენიმე კუნძული, მაგრამ ისე პატარებია, რომ მათ უფრო სალები ეთქმის, ვიდრე კუნძულები. დარწმუნებული ვარ, რომ ამჟამინდელ მარცვლინმა (lib. 22) უფრო ზღაპარი მოიტანა, ვიდრე ნამდვილი ამბავი (*piu presto per favola che per istoria*) როცა თქვა, რომ შავი ზღვაში არისო მოძრავი კუნძულები, რომელნიც იქით-აქეთ ტანტალობენო. თუმცა ეს ცხადი სიცრუეა, მაგრამ მას მაინც ჰქონდა საბაბი ამის თქმისა. საქმე ის არის, რომ ზოგჯერ, თუმცა ეს იშვიათად მოხდება, შავი ზღვა მთლად იყინება. ასეთი შემთხვევა იყო კერძოდ 756 წ. კონსტანტინე კოპრონიმის დროს. ამ წელს მეტად სასტიკი ზამთარი იყო და შავი-ზღვა ერთიანად გაიყინა და გაყინულზე დიდი თოვლი მოვიდა. ეს თოვლიც გაიყინა და შემდეგ კიდევ თოვლი მოვიდა. ესეც გაჰყინა და კიდევ მოვიდა თოვლი, ისე რომ ბოლოს ზღვას დაედო ყინული, რომელსაც სიმაღლე ჰქონდა ორმოც და ათი წყდა. ზაფხული რომ დადგა და ყინულმა დაიწყა დნობა, დაირღვა რამდენსამე ნაწილად და ეს ნაწილები ზღვაში ტანტალობდნენ, როგორც მოძრავი კუნძულები. შესაძლებელია, რომ ეს ყინულები შეხვდა უცხოელ მეზღვაურთა და ამით გაავრცელეს

ხმა, რომ შავ-ზღვაში მოძრავი კუნძულებიაო. მართლაც, ეს კუნძულები ისეთი დიდები იყვნენ და ქარმა ისე მიარტყა კონსტანტინეპოლის კედელს, რომ დიდი ნაწილი ამისა ჩამოანგრია. ეს მოხდა კონსტანტინე კოპრონიძის დროს და ძველადაც რამდენჯერმე მომხდარა ასეთივე ამბავი. სწორედ ეს ამბავი უნდა იყოს მიზეზი, რომ ზემოხსენებული თქმულება მოძრავი კუნძულების შესახებ გავრცელდა.

თ ე ვ ზ ე ბ ი

თევზი მრავალია შავ ზღვაში. ელიანო ამბობს (Elian. lib. 9, cap. 64), რომ თევზები არქიპელაგის ზღვიდან სულ შავ-ზღვაში მოდიანო, რადგან შავი-ზღვის წყალი უფრო მტკნარიაო. მართლაც, შავ-ზღვაში ბევრი თევზიც არის, მეტად დიდებიც და ძლიერ გემრიელებიც. აქ მე არ ჩამოვთვლი ყველა იმ თევზებს, რომელიც მთელ შავ-ზღვაშია, არამედ შევეხები მხოლოდ იმ თევზებს, რომელიც მოიპოვება კოლხიდის მაზლობლად.

ელიანო გვარწმუნებს, რომ შავ-ზღვაში ბლომად იჭერენ ჩვენებურ თევზს Tonno-ს, მაგრამ მე, თუმცა იმდენი წელიწადი დაყავი ამ ქვეყანაში, მხოლოდ ერთხელ ვნახე ეს თევზი, როდესაც იგი მოიტანეს კათალიკოზის სუფრაზე. მაშინაც მეთევზებმა ვერ იცნეს ეს თევზი და განაცხადეს, რომ ამისთანა თევზი ჩვენს ზღვაში არასოდეს არ გვინახავსო. მე ვიცანი, რასაკვირველია, ეს თევზი და ავუხსენი, რომ ჩვენს ზღვებში მეტად ბევრია ეგ თევზი მეთქი. აქედან ცხადად სჩანს, რომ ელიანოს მოწმობა, შავ-ზღვაში უხვად იჭერენო Tonno-ს, მართალი არ არის; თუ, რასაკვირველია, ამ სახელით ზუთხს არ ვიგულისხმებთ. ზუთხი კი მართლა ბლომად არის შავ ზღვაში ყოველგან. კოლხიდაში თევზობას ეტანებიან უმთავ-

რესად ორ ადგილას: ფაზისის და ენგურის ზღვასთან შესართავებში. ამ ადგილებში შუა აპრილიდან შუა აგვისტომდე მთევზებები ყოველსავე სხვა საქმეს თავს ანებებენ და სრულიად თევზაობას მიეცემიან. აქაური ზუთხი სამ ნაირია: ერთსა ჰქვია ზუთხა, მეორეს—ანჯაქია და მესამეს—ფორონჯი. პირველია ჩვენი ჩვეულებრივი Storione. იგი მეტად დიდი როდია და ორმოც-და-ათ გირვანქაზე მეტს არასოდეს არ იწონის. თავის ნაზის და გემრიელის ხორციით ეს თევზი ნაქებია და ამიტომაც, რამდენსაც კი დაიჭერენ ამ ჯიშის თევზს, სულ ერთიანად ან სასახლეში წაიღებენ და მთავარს მიაართმევენ და ან აუზში შეინახავენ, რათა მოიხმარონ მაშინ, როცა მისი დაჭერის დრო აღარ იქნება. ამ აუზებში მე მინახავს ეს თევზი და მართლაც შემემჩნევია ის, რასაც ამბობს მის შესახებ ალტროვანდო, სახელდობრ ისა, რომ იგი საჭმელს მხოლოდ ლოკავს და ამისათვის აუზში ირგვლივ ტრიალებს და ლოკავს იმ ამწვანებულ შლამს, რომელიც აკრავს აუზის კედლებს; თუმცა აუზში უყრიან საჭმელს, რომელსაც ჩვეულებრივ სჭამენ სხვა თევზები, მაგრამ ამ საჭმელს ზუთხი არც შეხედავს და განაგრძობს ზემოხსენებულ შლამის ლოკვას. ამიტომაც არის, რომ ზუთხს მხოლოდ ბადით იჭერენ და კავით კი მისი დაჭერა შეუძლებელია.

ანჯაქიას განირჩევა ზუთხისაგან თავის მოყვანილობით და გემოთიც. სიდიდით კი არ ჩამორჩება ზუთხს, არამედ აღემატება კიდევ. ფორონჯი კიდევ უფრო დიდია ანჯაქიაზე. ჩემს დროს დაიჭირეს ერთი ფორონჯი, რომელიც კამეჩზე ორჯერ დიდი იყო. გემოთი ფორონჯი ბევრად ჩამოუვარდება ზუთხსაც და ანჯაქიასაც. ანჯაქიას და ფორონჯს უფრო გამხმარს ინახავენ: ამისათვის დასჭრიან რამდენსამე ნაჭრად, სიგძით ორ-ორ ტკაველას (ამ ნაჭრებს ჰქვია მარანა), ჩასდებენ სამი დღით მარილ წყალში, შემდეგ გაახმობენ მზეზე და შეინახავენ. სამთავე თევზების კვერცხებისაგან ამნაირად ამზადებენ ხიზილალას: კვერცხებს ცოტაოდენ მარილით ჩაჰყრიან ფართო ხის ქურჭელში, რომელსაც გასდგამენ მზეში; დღის განმავლობაში რამდენჯერმე ჯონით აურევენ და როცა ოდნავ გა-

მაგრდება, გადაჰყრიან სხვა შესაფერ კურკლებში და შეინახავენ. ტანით ზუთხი თუმცა დანარჩენებზე უფრო პატარაა, მაგრამ ხიზილალას უფრო უხეად იძლევა. ამ თევზის ყველა ნაწილს ხმარობენ და არაფერს არ გადააგდებენ, გარდა იმ პატარა ძვლებისა, რომელიც კანზე აკრავს და ტაფაკის (padella) მსგავსია. შიგნით სრულებით არ აქვს ძვალი. მხოლოდ აქვს თავიდან კუდამდი ერთი თითის სიმსხო რბილი კაკნატელი, რომელიც, ძვლის მაგიერ, მთელს ტანს იკავებს. ზუთხს რომ დასჭრიან და ამ კაკნატელას გამოიღებენ, იგი წელებსავით იწევა. მას მზეზე გაახმობენ და შეინახავენ დიდ-მარხვაში საქმელად, როგორც მეტად გემრიელ სჰქმელს. შიგნეულებისაგან აკეთებენ თევზის წებოს.

მეთევზეებმა იციან, როდის შეიძლება ზუთხის დაჭერა. იმათ შენიშნული აქვთ, რომ როცა მდინარეებში წყალი აღიღდება, მაშინ ზუთხი ბლომად მოვაო. მდინარეები მაშინ აღიღდება ხოლმე, როცა მთებიდან, წვიმებისაგან თუ თოვლის გაღნობის გამო, წყალი ბლომად ჩამოდის; ეს წყალი ცივია და ცივი წყალი უყვარს ზუთხს, რომელიც, როგორც კი იგრძნობს ამ ცივ წყალს, მაშინვე ზღვიდან გამოემართება მდინარისაკენ და სიამოვნებით ხტის კიდევ წყლიდან, ისე რომ ზოგჯერ შეხტება ხოლმე ორ არშინ ნახევარ სიმაღლეზე წყალ ზევით.

მეგრელები ასე იჭერენ ზუთხს. თვითთული მეთევზე თავის ნავით და ბადეთი გამოვა მდინარის იმ ადგილას, სადაც მდინარის მტკნარი და ზღვის მარილიანი წყლები შეერთვიან ერთმანეთს. აქ ნაევზე მოაბამენ ბადეს, რომელიც ნავის სიგძეა, ჩვეულებრივ ორმოცი მტკაველია დაახლოებით. ბადეს ჩაუშვებენ პირდაპირ წყალში და ძირში მოაბამენ ქვებს ტყვიების მაგიერ. თავში და ბოლოში, რომელნიც წყალში არიან, ამ ბადეს მობმული აქვს თოკები. ეს თოკები ხელებში უჭირაეს ორ კაცს, რომელნიც დგანან ნავში, ერთი თავში და მეორე ბოლოში. როცა ეს კაცები იგრძნობენ, რომ ბადეში თევზი გაებაო, უცბად ამოსწევენ ბადეს და ჩააგდებენ ნავში. ამავე დროს თევზს ლაყუჩიდან პირში გაუყრიან თოკს, ხელახლავ ჩააგდებენ წყალ-

ში, მიაბამენ იმ თოკით ნავზე და ამ რიგად დაქირილ თევზს დიდ ხანს ცოცხლად ინახავენ წყალში.

ზუთხს გარდა მეთევზეები იქერენ და დიდად აფასებენ მეორე გვარ თევზს, რომელსაც მეგრელები უწოდებენ სეიასს და ოსმალები კი Calcan Baluch-ს, რაც ნიშნავს ფარს. მართლაც ეს თევზი ჯარის-კაცების ფარსა ჰგავს, ისეთივე პრტყელია, რგვალი და გარემოცულია ტაფაკის (padella) მსგავსი ძვლებით. ორივე თვალი ცალმხარეზე აქვს და ეს მხარე ნაცრის ფერია, მეორე მხარე კი, რომელზედაც თვალები არა აქვს, თეთრია. ამ თევზს იქერენ ზღვაში. ბადე, რომლითაც იქერენ, სიმაღლით კაცის ოდენაა და სიგრძით მეტად გრძელია. ბადეს ჩააგდებენ სულ ძირს, ქვიშამდი, რადგან ეს თევზი მუდამ ზღვის ძირად ცურავს. ამ თევზს იქერენ დეკემბრიდან მაისამდე.

ბლომად იქერენ აგრეთვე კეფაჯს, განსკაუთრებით ზამთარში. კეფალი ორნაირია — ერთი უფრო დიდია და მეორე უფრო პატარა. ამ პატარას ჰქვია კეკობა (Cocoba). სხვა წვრილი თევზებიც არის აქ, მაგრამ მკვიდრნი მაინც და მაინც არ აფასებენ და ნაკლებად იქერენ.

ზოგჯერ ბლომად იქერენ ანჩოუსს (Alici). რომელ წელიწადსაც აქ ბევრი ანჩოუსი გამოჩნდება, იმ წელიწადს ზუთხსაც ბევრს მოელოან, და თუ ანჩოუსი ცოტა გამოჩნდა, მაშინ ზუთხსაც ნაკლებ მოელოან. 1642 წ. იმდენი ანჩოუსი იყო აქ, რომ მთელი ნაპირი ზღვისა ტრაპიზონიდან აფხაზეთამდე სავსე იყო ზღვიდან გამონარჩევი ანჩოუსით, თითქოს ზღუდე გაუკეთებიათო, რომლის სიმაღლე სამი მეტრად იყო. ხალხს ეგონა, რომ, ესეც არის ამდენი თევზი დალპება და რამე ჭირი გაჩნდებაო, მაგრამ ჩქარა აუარებელი ყვავ-ყორანი მოფრინდა და სულ ერთიანად შესქამა, რაც იქ იყო.

ამ ზღვაში არის კიდევ ლეკოკინა, მაგრამ მეგრელები მას არ აფასებენ და არამც თუ არ იქერენ, არამედ ზოგჯერ, როცა უცაბედად მოხვდება ბადეში, აიღებენ და ხელახლავ ისვრიან ზღვაში. ზოგჯერ შავ ნიქარაში მე მიპოვნია მარგალიტები,

მაგრამ ისე მტკი ან ჟანგის ფერი, რომ არაფრად არ ვარგოდა. პლინიუსი ამბობს (Plin. lib. 9, cap. 35), რომ ასეთი მარგალიტები მინახავს თრაკიის ბოსფორშიო. რადგან ბოსფორი იმავე ზღვაშია, წყალს ადვილად მიაქვს იგი მარგალიტები კოლხი-დამდი.

ზღვას გარდა, მდინარეებშიც ბევრი თევზი მოიპოვება, განსაკუთრებით კაჯმახსა, რომელსაც ყოველგან ბლომად იჭერენ. მეგრელებს ანდაზაც აქვთ, რომ იმ მდინარეში, რომლის ნაპირზე ერთნაირი ეკლიანი ხე იზრდებაო, კალმახიც იბადებაო. კალმახი ორნაირია: ერთი პატარა და მეორე უფრო დიდი. პირველს მხოლოდ მდინარეებში იჭერენ და მეორეს ზღვაშიაც. ამ მეორეს ჰქვია **ჩაჩაგული**.

მდინარეების ნაპირებთან ბევრია აგრეთვე კაბა, რომელიც ძლიერ უყვართ მეგრელებს, მაგრამ ამათ შორის ცოტანი არიან ისეთები, რომელნიც გულმოდგინედ ეტანებიან მის დაქერას.

X X X II

ფ ა ნ გ ე ლ ე ბ ა

მათელ კოლხიდში მრავალ ნაირი ფრინველია. მათ შორის უფრო კეთილ-შობილად მიაჩნიათ და უფრო მოწონება აქვს ხაზობს (il Fagiano) ამ ფრინველმა თავისი სახელი მიიღო ფაზისისაგან *), რომლის ნაპირებზე იგი სცხოვრობს. ამბობენ, რომ ეს ფრინველი მხოლოდ კოლხიდის კუთვნილება იყო და არგონავტებმა ჩაიყვანეს საბერძნეთში, საიდანაც შემდეგ მათელ ქვეყნიერობაზე გავრცელდაო. ეს აღნიშნა მარციალიმა თავის ლექსში (Martial., lib. 13):

Argiva primum sum transportata carina.
Ante mihi notum nil nisi Phasis erat.

*) ლათინურად: ფაზისი—Phasis; ხაზობი—Phasianus.

ხოხობი ბლომად არის არამცთუ ფაზისის ნაპირად, არამედ ყოველგან ოდიშში. საზოგადოდ მეგრელები მას იჭერენ ქორით; გლეხები კი მახით.

კაკაბა თუმცა მომიჯნავე საქართველოში ბლომად არის, კოლხიდაში კი სულ არ არის. ამის მიზეზი ის კი არ არის, რომ აქ მისი საქმელი არ მოიპოვებოდეს, რადგან ოდიშის მინდვრები სულ მოფენილია ღომით, რომელიც მათი საყვარელი საქმელია. ჩემის აზრით კაკაბი აქ იმიტომ ვერ იდგამს ფეხს, რომ აქ მეტად ბევრია ყოველგვარი მტაცებელი ფრინველი. მტაცებელ ფრინველთა სიმრავლეს ხელს უწყობს კავკასიის მთაგრეხილი, რომლის კლდეებში იგინი ბუდეებს იკეთებენ. ისიც შეიძლება, რომ ამ ქვეყნის ცას იგივე გავლენა ჰქონდეს ფრინველებზე, რაც ადამიანებზე აქვს და ფრინველებსაც ისე ჰქონდეს მტაცებლებად, როგორც ადამიანებს კმნის დახელოვნებულ ქურდებად, რის შესახებ ზემოდ გვექონდა ლაპარაკი. ხოლო კოლხიდის მტაცებელი ფრინველები ადვილი გასაწვრთნელია. მაგალითად, სულ ახლად დაჭერილს მიამჩნავს (Spraviere) რვა დღეში ისე გაწვრთნიან სანადიროდ, რომ ამის შემდეგ გულდანდობით გაუშვებენ მწყურის დასაჭერად. აგრე ჩქარა იწვრთნიან მეგრელებისაგან ეს ფრინველები იმის გამო, რომ, როგორც მეგრელების ბუნებით თვისებას შეადგენს ქურდობა, ისე ამ ფრინველების თვისებამ მტაცებლობა.

როცა მწყერობის დრო მოახლოვდება, ყველა იძენს მიმინოს, ისე რომ ამ დროს ვერც ერთ მეგრელს, ვერც დიდს და ვერც პატარას. ვერ ნახაეთ, რომ ხელზე თავისი მიმინო არ უჯდეს. სარგებლობენ კი მიმინოთი მხოლოდ მწყერობის დროს და როცა მწყერობა გათავდება, მიმინოსაც გაუშვებენ, რათა ზამთარში სარჩინად არ გაუხდესთ.

აქ მეტად კარგი შეგარდნება (Falconi) იცის. მათ შორის თუ გამოერევა თეთრი ფერის, იგი საუკეთესოდ მიაჩნიათ. შევარდენის ყოლა შეუძლია მხოლოდ მთავარს და ქორის კი—ყველას. ქორით ადვილად იჭერენ ხოხობს და ინეს (Mallardi).

აქ თითქმის მუდამ დაინახავთ, რომ ჰაერში დაფრინავენ ანწაგებია, რომელთაც მეგრელები ხშირად იქერენ მახით. იქერენ მხოლოდ იმისათვის, რომ არწივის ფრთა მიაბან ისარს. მეგრელების შვილდ-ისარი ბევრად დიდია ოსმალთა შვილდ-ისარზე და ასე დიდი ისრები რომ ჰაერში პირდაპირ წავიდეს, საჭიროა, რომ არწივის ფრთა მიაბან.

კოლხიდაში ურიცხვი წყლის ფრინველებია, როგორც ზღვაში მცხოვრები, ისე მდინარეებში. რადგან ეს ქვეყანა მდიდარია მდინარეებით, რომლებშიაც მრავალი თევზია, წყლის ფრინველებიც ბლომად არის.

ზღვაში და აგრეთვე ზღვის პირად ბევრია კიბორჩხაღი (gavine), რომელიც ზოგჯერ შიგ ქვეყანაში შედის, რაც მკვიდრთა იმის ნიშნად მიაჩნიათ, რომ ცუდი ტაროსი იქნებაო.

მდინარეებში, გარდა ნაირ-ნაირ იხგებებსა, გველებისა და სხვა წყლის ფრინველებისა, რომლებიც ჩვენშიაც არიან, ყოველ დღე მოდიან ახალ-ახალი უცნობი და უნახავი, უცხო ნისკარტიანი, ნაინ-ნაირ ფერისა და საუცხოვო მოყვანილობის ფრინველები. რადგან მთავარი მეტად მოყვარულია ამ უცხო ფრინველებისა, მას ჰყავს ყველა მდინარეებზე საგანგებოდ დაყენებული კაცები და ამ კაცებს დაფალბებული აქვს, რომ, როგორც კი უცხო რამ ფრინველი გამოჩნდება, მოახსენონ მას. მთავარი მიიღებს თუ არა ცნობას, რომ ასეთი ფრინველი გაჩნდო, მაშინვე წაიყვანს თავის მონადირეებს და ქორ-შევარდნებს, ცოცხლად დაიჭერს უცხო ფრინველს და ჩასვამს საგანგებოდ გაკეთებულს აუზში, რომელიც შემოლობილია გალიისავით, მეტად კარგი სანახავია ეს აუზი, რომელშიაც ნაირ-ნაირი უცხო ფრინველებია.

ერთხელ მე ვიყავი სასახლეში იმ დროს, როცა მთავარს შეეკრიბა ძლიერ საჭირო საქმეებისათვის ოდიშის წარჩინებულები. აქ იყვნენ ქათალიკოზი, ეპისკოპოსები, ვეზირი და მრავალი თავადი და დიდებული. მეტად გაცხარებულ ბჭობაში რომ იყვნენ მოათაბირენი, მთავარს მოუტანეს ამბავი, რომ

მახლობელ მდინარეში რალაც ახალი ფრინველი გამოჩნდაო, ჯერეც უნახავიო, რომელიც საუცხოვო მოყვანილობის და ფერის არისო. გაიგონა ეს ამბავი თუ არა, გახარებულმა მთავარმა უეცრად მიატოვა საბჭო, მსწრაფლ შეახტა ცხენს, თან იახლა თავისი მონადირეები, მიუახლოვდა ფრინველს, დაიჭირა იგი, წაიყვანა თან, უჩვენა იმ წარჩინებულებს, რომელნიც საბჭოში იხდნენ და შემდეგ გაგზავნა აუზში ჩასასმელად. ამ ფრინველის დაჭერამ რომ ასიამოვნა მთავარი, იმდენად, მგონია, ვერ ასიამოვნებდა ვერავითარი კეთილი გადაწყვეტილება მისი საბჭოსი.

უცხოეთის მიმოხილვა

1. ჩინეთის საქმეები: „მოკავშირეთა“ კავშირის სიმტკიცე. რუსეთი მანჯურიაში; იაპონია და ინგლისი. 2.—სამხრეთ-აფრიკის საქმეები: იმელების გაცრუება. 3.—ამერიკის შეერთებული შტატები: ყუბა და ფილიპეს კუნძულები.—4. საფრანგეთი: კონგრეგაციები. ესპანიის კლერიკალები.—5. სამთა კავშირი და იტალია.—6. ავგანისტანის ემირი აბდურ რაჰმანი.

როგორც ვიცით, ევროპის დიდმა სახელმწიფოებმა კავშირი შექმნეს ჩინეთში საერთო მოქმედებისათვის, იმოქმედეს კიდეც ერთად: აიღეს ტაკუ, ტიან-ძინი, ჰეკინი, განათავისუფლეს ელჩები, გაძარცვეს ხსენებული ქალაქები და აქამდე ჰეკინიდან სხვა და სხვა ექსპედიციებს ჰგზავნიან „აჯანყებულ“ ჩინელთა დასასჯელად და ჩინეთის მთავრობის შესაშინებლად. ერთის სიტყვით, შორიდან, ზერელე თუ საქმეს შევხვდებით, ნამდვილი ხმა-შეწყობილი „კონცერტია“, მაგრამ ნამდვილათ კი თურმე ზოგი აჯთას მიდის, ზოგი ბალთას. სახელმწიფოთა „კონცერტის“ პროგრამიდან სასტიკად განდევნილი უნდა ყოფილიყო სოლო სასიმღერო, რადგან ყველას ეშინოდა, სოლისტს, ვინც იქნებოდა იგი, მეტი გავლენა და სახელი არ მოეპოვებინა მაყურებელ ჩინელთა შორის. პირობა ესეთი იყო, მაგრამ, მოგეხსენებათ, პატივ-მოყვარე მომღერალი ხოროში იშვიათად იღებს მონაწილეობას.

მკითხველს ეცოდინება, რომ ჰეკინის აღებისათნავე რუსეთის მთავრობამ ოფიციალურად წინადადება მისცა მოკავშირეებს—გაეყვანოთ ჩვენი ჯარები ჩინეთიდან, რადგან მიზანი შეერთებულ ჯარების გალაშქრებისა—ელჩების დახსნა—

უკვე მიღწეული არისო. თანაც პეკინიდან გასვლა უბრძანა თავის ელჩსა და ჯარებს. ყველა სახტად დარჩა, რადგან არავინ მოელოდა ასეთ „სიურპრიზს“. თვით საფრანგეთი, რომელთანაც რუსეთს ამოდენა ხანი „entente cordiale“-ი აქვს, მეტად გაკვირვებული დარჩა. შეიქმნა მითქმა-მოთქმა, ლაპარაკი, გაზეთების პოლემიკა და ბოლოს არც ერთმა სახელმწიფომ არ ისურვა რუსეთის მთავრობის წინადადების მიღება. დამარცხდა რუსეთის დიპლომატიამ, გაისმა გახარებული ხმა, და ყველას სჯეროდა ეს დამარცხება, რადგან რუსეთი გაჩუმებული იყო, თითქოს დარცხვენილი ყოფილიყოს, რომ თავისი ვერ გაიტანა. „შორს-გამკვრეტი“ პოლიტიკოსები მხოლოდ ეხლა მიხვდნენ, რომ ეს დამარცხება წინადგე ნავარაუდები ჰქონდა ფრთხილ და ხერხიან დიპლომატიას, რომ იგი დამარცხება კი არა, ნამდვილი გამარჯვება იყო. ხსენებულ წინადადების არ მიღების შემდეგ რუსეთის მთავრობამ თავისუფლად იგრძნო თავი და დამოუკიდებლად დაიწყო მოქმედება. გამართა საიდუმლო მოლაპარაკება ლიხუნ-ჩანგთან და სხვა დიდ თანამდებობის ჩინელებთან და მიაღწია დიდის ხნით წინ ნაანგარიშევი მიზანს: მანჩჯურია ხელში იგდო. ჩინეთის ტერიტორია ხელ-შეუხებელი უნდა დარჩესო, გაიძახოდნენ „მოკაეშირენი“ და ამათთან ერთად რუსეთიც. რასაკვირველია, ეხლა ყველა დიდ საყვედურს ამბობს რუსეთზე, რად დაარღვია შეთანხმების უმთავრესი ელემენტი. განსაკუთრებით უკმაყოფილონი არიან იაპონელები და ინგლისელები. იაპონია, რომელიც პანმონგოლისმის ბელადათ თვლის თავის თავს, შურიანისა და მტრულის თვალით უყურებს რუსეთის ყოველ ნაბიჯს ჩინეთისა და კორეისაკენ, რომელნიც მას თავის სამკვიდროდ მიაჩნია. ამიტომაც არის, რომ იაპონიის შეგნებულმა საზოგადოებამ დიდი ამბავი ასტება, როდესაც რუსეთის ფარული მოქმედება მანჯურიაში გამოძვლავნდა. იაპონურმა ეურნალ-გაზეთობამ და დიპლომატებმაც კი ისეთი კილოთი დაიწყეს ლაპარაკი, რომ თოფის წამლის სუნი გაისმა და სამხედრო გეგები ამოძრავდა. ძნელი მოსალოდნელია, რომ იაპონელების მტკიცე და

სასტიკ კალოს ამ ჟამად ეგეთივე მოქმედება მოჰყვეს, ესე იგი იაპონიამ ომი გამოაცხადოს რუსეთს, რადგანაც ჯერჯერობით იაპონია მარტო არის: ამერიკის შეერთებულ შტატების მთავრობამ უკვე გამოაცხადა ოფიციალურად, რომ იგი წინააღმდეგია რუსეთის ასეთის მოქმედებისა, მაგრამ აქტიურად საქმეში არ ჩაერევა, თუ მის საქონელს კარები არ დაეკეტა მანჯურიაში. გერმანია იმ თავითვე ძალაუფლებურად დათანხმდა ჩინეთის ტერიტორიის ხელშეუხებლობას და ეხლა, როცა ერთმა მოკავშირეთაგანმა დაარღვია ეს პრინციპი, იგი სამაგიეროს, აგრედ წოდებულ, „კომპენსაციას“ ტერიტორიითვე მიიზღავს. საფრანგეთი ხომ რუსეთის ნებსითი თუ უნებლიეთი მომხრეა. დარჩა ინგლისი. აი აქ შეიქმნა ცხადი, თუ რამდენად მავნებელი და საზარალოა სამხრეთ-აფრიკის ომი არა მარტო ბურებისათვის და ინგლისელებისათვის... რომ ეს ომიანობა არა, საექვოა, რუსეთის დიპლომატიას ასე გაემარჯვებია. სამხრეთ-აფრიკის ომიანობით ხელშეკრული ინგლისი ვერაფერი ქომაგია იაპონიისა და ამიტომ უფრო მოსალოდნელია, რომ დანარჩენი სახელმწიფოებიც რუსეთის მაგალითს მიჰბაძვენ და „აჯანყებულ“ ჩინეთს თითო ნაქერს, ძლიერების მიხედვით, ჩამოსჭრან. ასეთია დღევანდელი პოლიტიკის უკუღმართობა: თავდაპირველად, როცა ჩინეთში არეულობა დაიწყო, თითოეული სახელმწიფო ვალად რაცხდა გამოეცხადებინა—ჩინეთის ტერიტორია ხელშეუხებელი უნდა დარჩესო, შეთანხმდნენ კიდევ და საქმე იმით თავდება, რომ ხსენებული ტერიტორია უნდა განაწილდეს. შორს აღმოსავლეთში დაედო საფუძველი ისეთ საქმეს, რომელიც ბევრად უფრო სახიფათო და საშიშოა არის ახლო აღმოსავლეთის საქმეზედ.

* * *

სამხრეთ-აფრიკის საქმეები ისევ ძველ კალაპოტში მიმდინარეობენ. ისევ ჯარების გაგზავნა ინგლისიდან, იგივე ორ-აზროვანი დებეშები ომის ველიდან, და როდის მოელეება ბოლო ამ საშინელ და ორიგ-მხრისათვის (და სხვებისთვისაც) მეტად სა-

ზარელ ომიანობას, აღარ სჩანს. იმედი კი ჰქონდათ, რომ მალე გათავდებოდა. კიჩენერმა ინახულა ბურების მთავარ-სარდალი ბოტა და მოლაპარაკება გამართა მშვიდობიანობის ჩამოგდების შესახებ. საგულიხმო არის, რომ ზაფხედ ლაპარაკი პირველად ინგლისის ჯარების სარდალმა დაიწყო. ეს იმის ნიშანია, რომ ბურები ჯერ კიდევ საკმაოდ ძლიერები არიან, მიუხედავად ამდენის ხნის ჭანუწყვეტლის ბრძოლისა. ბურების სარდალმა ბოტამ კიტჩენერთან პირისპირ მოლაპარაკების შემდეგ წერილი მოსწერა მას: „მე გადავეცი ჩემ მთავრობას თქვენის აღმატებულების წერილი, მაგრამ თქვენ, იმედია, არ გაგიკვირდებათ, რომ მე ვერ დავინახე შესაძლებლად მერჩია ჩემის მთავრობისათვის თქვენის წინადადების სეროოზული განხილვა. შემძლიადვე უმატო, რომ ჩემს აზრს სრულებით ეთანხმებიან როგორც ჩემი მთავრობა, ისე უფროსი ოფიცრებიც.“ ვნახოთ ეხლა ეს პირობებიც:

I. ინგლისელი ქვეშევრდომები, რომელნიც მიემხრენ ბურებს და იბრძოდნენ ინგლისის წინააღმდეგ, არ დაისჯებიან, თუ ტრანსვაალში ან ორანჟეს ახალშენში დაბრუნდებიან, და თუ ნატალში ან კაპის ახალშენში დაბრუნდებიან, პასუხის გებაში იქმნებიან მიცემულნი თანახმად აღგილობრივ კანონებისა.

II. დატყვევებულ ბურებს დააბრუნებენ სამშობლოში სატრანსპორტო გემების შოვნის მიხედვით.

III. არსებულ სამხედრო ადმინისტრაციის მაგიერ დაარსებულ იქნება მთავრობა, რომელიც პირველ ხანებში შესდგება გუბერნატორისაგან და ინგლისის მთავრობის მიერ დანიშნულ მოხელეთაგან შემდგარ რჩევისაგან; მაგრამ ინგლისის მთავრობა აცხადებს სურვილს მალე მოხელეები შესცვალოს ამორჩეულ პირებზედ, შემდეგ კი, შეძლების და გვარად, იგი მიანიჭებს ახალ-შენებს სრულს თვით-მმართველობას. გარდა ამისა, როგორც კი ბურები იარაღს დაჰყრიან, ახალ-შენებში შემოღებული იქნება უმაღლესი, ადმინისტრაციისაგან დამოუკიდებელი სასამართლო.

VI. საეკლესიო საკუთრება, ნაანდერძევი და საობლო ქონება ხელ-შეუხებელია.

V. ქალანდიურსა და ინგლისურ ენას თანასწორა უფლება აქვთ და სკოლაში მოსწავლე იმ ენას სწავლობს, რომელიც მის დედ-მამს ქსუტს.

VI. ინგლისის მთავრობა მზად არის გადასდოს ერთი მილიონი გირვანქა სტრელინგი (10 მილ: მან.) იმ თამასუქების გამოსასყიდათ, რომელიც ბურების მთავრობას გაუცია უკანასკნელის ომიანობის დროს.

VII. იგივე მთავრობა მზად არის შემწეობა აღმოუჩინოს სესხით იმ ფერმერებს, რომელთა ქონება უკანასკნელ ომიანობის დროს დაზარალდა ან დაიღუპა.

VIII. თოფ-იარაღის ქონება შეუძლია ყველას, ვინც-კი საჭირო ბილეთს აიღებს.

IX. შავ-კანიან მკვიდრთა მდგომარეობა ისეთივე იქნება, როგორც კაპის ახალ-შენშია.

საუკეთესო ნაწილი ინგლისის საზოგადოებისა გულ-წრფელად სწუხს, რომ მორიგება ვერ მოხდა და ბრალს ამისას ჩემბერლენს სდებენ, რადგანაც მან შესცვალა ზავის ის პირობები, რომელიც კიჩენერმა აღუთქვა ბოტას. ჩემბერლენს შეუცვლია სამი უმთავრესი მუხლი: კიჩენერს აღუთქვამს დახმარება ფერმერებისათვის უსესხოთ, ჩემბერლენს ეს სესხად შეუცვლია. მეორე—გუბერნატორის რჩევის წევრები ამორჩეულები უნდა ყოფილიყვნენ, ჩემბერლენის წინადადებით კი—მთავრობისაგან დანიშნულები. მესამე—ბურების მხარეზე გადასულ ინგლისელ ქვეშევრდომებს სრული პატიება უნდა მიეღოთ, ჩემბერლენმა კი მოითხოვა ის, რაც ზემოდ მოყვანილ პირობის პირველ მუხლში მოყვანილია.

ის ნაწილი ინგლისის საზოგადოებისა, რომელმაც ეს ომი გამოიწვია და მისგან დიდ სარგებლობას მოეღოს, გახარებუ-

ლი არის, რომ ზავი არ ჩამოვარდა. ამ პირობებში ზავის ჩამოგდება ინგლისის დამცირება იქნებოდაო, გაიძახიან ესენი. ბურები მაშინ ისწავლიან კკუას, როცა სრულიად დაიმორჩილებნო. მაგრამ როდის იქნება ეს სრული დამორჩილება, ამას კი არ ანგარიშობენ. ვიმეორებთ, ზავზედ ლაპარაკი პირველად კიჩენერმა დაიწყო და ომის გათავება რომ ახლო მომავალში მოსალოდნელი ყოფილიყო, კიჩენერი არ დაიწყებდა ზავზედ ლაპარაკს.

*
* *

როგორც ვიცით, ამერიკელები დიდათ თანაუგრძობენ თავისუფლებისათვის მებრძოლ ბურებს და სასტიკად ჰკიცხავენ ინგლისსა და მის მთავრობას უსამართლო, შეუბრალებელ ომიანობის დაწყებისათვის. პოლიტიკურ ასპარეზზედ მოღვაწენი თუ კერძო პირები თავიანთ მოვალეობად სთვლიდნენ შიტინგების გამართვას და ინგლისის წინააღმდეგ მხურვალე სიტყვების წარმოთქმას. მაგრამ შეგხედოთ, თუ რას სჩადის თავისუფლების მოყვარე და მოტრფიალე შეერთებულის მტარების მთავრობა. უძლურ ესპანიას ამ ბოლო დრომდე რამდენიმე ახალ-შენი შერჩა; მათ შორის საუკეთესო იყო ყუბის კუნძული. ყუბელებმა ვერ გაუძლეს ესპანიელების მტარვალობას და აჯანყდნენ. „დიდ-სულოვანი“ და „სულ-გრძელი ამერიკა“, აღშფოთებული ესპანიელების მტარვალობით, ჩაერია საქმეში და ომი გამოუცხადა ესპანიას ყუბის განთავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის. ეს გამოაცხადა ამერიკის მთავრობამ და ყუბელებსაც და სხვებსაც ეგრე ეგონათ: დამარცხდა უძლური ესპანია და... ყუბიდან ამერიკელები არ მიდიან. მართალია, ესპანიელებსავით არ იქცევიან, მაგრამ ყუბის განთავისუფლებაზედ და დამოუკიდებლობაზედ ლაპარაკი აღარ ისმის.

თურმე ამერიკელების მაღალ-მაღალი ფრაზები თავისუფლებაზედ და დამოუკიდებლობაზედ ნიშნავდა ესპანიელების

განდევნას და მათ მაგიერ თვით ამერიკელების ჩადგომას ნიშნავდა.

მაგრამ ამერიკის პოლიტიკის ეხლანდელ მიმართულებას ყველაზედ უფრო ახასიათებს ამერიკის მთავრობის მოქმედება ფილიპეს კუნძულებზე. ეს კუნძულები დიდი ხნის განმავლობაში ესპანიელების ხელში იყო, და ადგილობრივი მცხოვრებნი ყვითელ-კანიანი ტაგალები (მალაკლები) ყველა კათოლიკეები არიან სარწმუნოებით. ესპანიელი სამღვდლოება, განსაკუთრებით ბერები, თავის ფანატისმითა და მტარვალობით აუტანელ შევიწროებას აყენებდნენ ფილიპინელებს, ესპანიელი მმართველები, უნიჭონი და ანგარების მოყვარენი, უკან არ ჩამორჩენიან სამღვდლოებას. უკიდურესობამდე შევიწროებული ფილიპინელი სკდილობდა თავიდან მოეშორებინა მტარვალის აუტანელი უღელი. შესდგა რამდენიმე ფარული საზოგადოება, რომლებიც ხალხს ამზადებდნენ ესპანიელების წინააღმდეგ ასაჯანყებლად და სამშობლოს განსათავისუფლებლად. დიდს და მხურვალე მონაწილეობას იღებდა ამ საზოგადოებათა მოქმედებაში ახალგაზდა ტაგალი ემილიო აგვინალდო (დაიბადა 1869 წ. ქ. მინილიასთან ახლო მდებარე სოფელში), კაცი მტკიცე ხასიათისა, მეტად ნიჭიერი და გატაცებული მამულისშვილი. ესპანიის მთავრობას, რასაკვირველია, არ გამოჰპარვია ტაგალ-პატრიოტთა მოქმედება და დევნა დაუწყა მათ. დევნილნი ჰონკონგში მიდიოდნენ და აქედან ამზადებდნენ მამულის განთავისუფლების საქმეს. ჰონკონგში გაქცეულთა შორის აგვინალდოც კრია. მოთმინებიდან გამოსული ტაგალები აუჯანყდნენ ესპანელებს 1896 ში. აგვინალდო მაშინვე მიეშველა თანამემამულეთ და არჩეულ იქმნა აჯანყებულთა სარდლად. მიუხედავად იმისა, რომ ტაგალები გაუწვრთვნელნი და ცუდათ შეიარაღებულნი იყვნენ, ესპანიელებმა ვერ მოახერხეს აჯანყების ჩაქრობა მიუხედავად მათ უსაშინელესის სისასტიკისა: ხალხი შეგნებულად იბრძოდა თავისუფლებისათვის, იგი არავითარ გაჭირვებას, არავითარ მსხვერპლს არ ერიდებოდა. ბოლოს ესპანიელები იძულებულნი შეიქმნენ მოლაპარაკება გაემართნათ აჯანყებულებ-

თან: შეჰპირდნენ მათ სრულ ამნისტიას, ფულებს და ესპანიელ ბერების განდევნას. აჯანყებულთ მიიღეს ეს პირობანი და დაჰყარეს იარაღი; აგვიანალდო კი ისევ ჰონკონგში წავიდა. ესპანიის მთავრობამ არც ერთი მუხლი ზემო მოყვანილ პირობისა არ შეასრულა, რადგან იმედი ჰქონდა, რომ ლონე გამოლექული ტაგალები ხელ-შეორეთ ვერ მოახერხებდნენ აჯანყებას. მაგრამ გარემოება მალე შეიცვალა.

1898-ში ასტყდაომი ესპანიასა და ამერიკას შორის. ამერიკელებმა კარგად იცოდნენ ფილიპეს კუნძულების საქმეთა მიმდინარეობა და მოინდომეს ესარგებლნათ ამითი. ამერიკის დიდ-ოკეანეს ესკადრის უფროსმა ადმირალმა დიუიმ მოლაპარაკება გაჰპართა აგვინალდოსთან და დაარწმუნა იგი, რომ ამერიკელების სურვილია მხოლოდ ფილიპეს კუნძულების განთავისუფლება ესპანიელთაგან. აგვინალდო, რომელსაც ხსენებულმა ადმირალმა განსაკუთრებული გემი გაუგზავნა ჰონკონგში, მოვიდა თავის ქვეყანაში და საკვირველის სისწრაფით მოუყარა თანამემამულეებს თავი. აგვინალდოს დახმარება ძალიან საჭირო იყო ამერიკელებისათვის: მართალია, ადმირალ დიუიმ დაამარცხა მანალიასთან ესპანიელების ფლოტი, მაგრამ მას იმდენი ჯარი არ ჰყავდა, რომ ხმელეთზედაც შებრძოლებოდა ესპანიელ ჯარებს, რომელთა რიცხვი საკმაოდ დიდი იყო, განსაკუთრებით თვით მანილიაში. აგვინალდომ თავის ჯარით მალე დაამარცხა ესპანიელთა გარნიზონები, გარდა მანილიისა, და გამოაცხადა ფილიპეს კუნძულები დამოუკიდებელ რესპუბლიკად. დიუიმ არა თუ წინააღმდეგობა გაუწია აგვინალდოს, პირიქით პატივით შეხვდა ახალ რესპუბლიკის დროშას: ზარბაზნების სროლით შესაფერი სალამი მისცა მას. ბოლოს აგვინალდოს ჯარების შემწეობით მანილიაც აიღეს ამერიკელებმა. რაღათ ექვივრებოდათ შემდეგისათვის აგვინალდო და აკი ყოველი პატივი აჰყარეს მას, არა თუ პატივი აჰყარეს, დასცინოდნენ კიდევ.

დამარცხებულმა ესპანიელებმა ზავი ითხოვეს. აგვინალდომ მოითხოვა, რათა მოლაპარაკებაში მონაწილეობა მიეღო ტა-

ვალების წარმომადგენლებსაც. მაგრამ მას ყური არავენ ათხოვა. ამერიკამ შეიძინა ფილიპეს კუნძულები ესპანელებისაგან 40 მილიონ მანეთად და 1899 წელს გენერალ ოტისის პირით გამოუცხადა ფილიპინელებს, ფაილიპეს კუნძულები ამერიკას ეკუთვნის, ადგილობრივი მცხოვრებნი უნდა დაემორჩილონ ამერიკის მიერ დაყენებულ სამხედრო და სამოქალაქო უწყების უფროსებს და ვინც ამას არ შეასრულებს, სასტიკად დაისჯება.

მოტყუებული და ვულ-დამწვარი ტაგალი ვერ დაემორჩილა ამ ყოვლად უსამართლო და უკანონო ბრძანებას და ისევ იარაღს მიჰმართა თავის კანონიერ უფლებათა აღსადგენად. დაიწყო მეტად მძიმე და ხანგრძლივი ომიანობა. ფილიპინელები დაიყვნენ პატარ-პატარა რაზმებად და დაიწყეს პარტიზანული ომი, ომი დაუბოლოვებელი, როგორც სამხრეთ-აფრიკაში ინგლისელებს და ბურებს შორის. საკვირველი სიმამცე და სიმტკიცე გამოიჩინეს ამ ნახევრად ველურმა ხალხმა, ნახევრად-ველურმაო ვთქვით, მაგრამ ის ხალხი ველური არ არის, რომელმაც შეიგნო თავის ღირსება, თავისუფლების და დამოუკიდებლობის ფასი და რომელიც არაუფერს არ ზოგავს მათ და აღსადგენად, შესაძენად: ამისთანა ხალხი ღირსია დამოუკიდებლობისა და მიადწევს კიდევ თავის მიზანს.

ამერიკელები ბევრად უფრო ცუდად იქცევიან ფილიპეს კუნძულებზედ, ბევრად უფრო მტარვალურად ეპყრობიან ტაგალებს ვიდრე მათგან სასტიკად გაკიცხული ინგლისელები ბურებს. ინგლისელები, რაც უნდა იყოს, ჰგრძნობენ, რომ მთელი განათლებული კაცობრიობა თვალ-ყურს ადევნებს მას და ცოტა-არ იყოს ერიდება ამისი. ბურებს ყველა თანაუგრძნობს. სულ სხვაა უცნობ „ყვითელ-კანიანები“ ტაგალები! აბა ვინ იცის მათი ამბავი და ის საშინელი მდკომარეობა, რომელშიაც ეხლა ისინი იმყოფებიან. ყველამ იცის, თუ როგორ ეპყრობა ამერიკელი შავ-კანიან ზანგზს ამერიკაშივე; იგი ზიზღით უყურებს მას და სცდილობს არაფიფარო დამოკიდებულება არ იქონი-

ოს მასთან. ტაგალიც არ არის თეთრი და ამიტომ ამერიკელის თვალში იგი უფრო დაბალი არსებაა. დაუმატეთ ამას სარწმუნოების სხვა-და-სხვაობა (ტაგალები კათოლიკები არიან, როგორც წინედაც მოვიხსენეთ) და დაიჯერებთ, რომ ტაგალებს ეხლა ამერიკელები უფრო მეტად სძულთ, ვიდრე წინეთ ესპანელები.

ესლა ცუდი დრო დაუდგათ ფილიპინელებს: მათი გმირი მთავარსარდალი ემილიო აგვინალდო ლალატით (სხვაფრივ ვერ მოახერხეს) ჩაიგდეს ხელში ამერიკელებმა: ასეთი მეთაურის დაკარგვა გამწვავებულ ბრძოლის დროს შეუვსებელი დასაკლისია საქმისათვის და აკი მოდის ამბები, რომ სხვა სარდლებიც თან და თან ნებდებიან ამერიკელებს; თუმც იმასაც კი ამბობენ, ჯერ ტაგალების დამორჩილება შორს არისო.

რაც უნდა იყოს, ფილიპინელების მომავალი უზრუნველყოფილია: მათ დაამტკიცეს თავის ეროვნული სრულ-წლოვანება, თუ შეიძლება ასრე ითქვას, თავისა და სხვის თვალშიაც იგი ღირსია თავისუფლებისა. ამერიკის პრეზიდენტმა მაკ-კინლემ გამოაცხადა, რომ, როგორც კი აჯანყებულნი იარაღს დაჰყრიან, ფილიპეს კუნძულებზედ შემოდებულ იქნება სრული თვით მმართველობა. და ეგ თვით მართველობა იქნება შედეგი არა ამერიკელების და მათი პრეზიდენტის სურვილისა, არამედ თვით ტაგალების ღირსებით აღსავსე მოქმედებისა. თავისუფლებისა და თვითმართველობის „ჩუქება“ შეუძლებელია; მას შექმნა უნდა.

*
*
*

ვალდეკ-რუსოს სამინისტრომ თავისი გაიტანა: კანონპროექტი სასულიერო კონგრეგაციების წინააღმდეგ პალატამ თითქმის უცვლელად მიიღო. რესპუბლიკის მტრები არავითარ ღონეს, არავითარ საშუალებას არ ზოგავდნენ, რომ ეხლანდელი სამინისტრო დაეცათ და მით კანონ-პროექტის ბედიც გადაეწყვიტათ. მაგრამ ვალდეკ რუსოს გასაოცარმა ენერგიამ და მოწინავე დასთა, განსაკუთრებით სოციალისტთა, დისციპლინამ ყველაფერსა სძლიეს. განსაკუთრებულად ფიცხელი და

მწვავე შეტაკება გამოიწვია, როგორც მოსალოდნელი იყო, კანონ პროექტის მე-14-ე მუხლში; ამ მუხლის ძალით, კონგრეგაციებს აღეკრძალებათ პედაგოგიური მოღვაწეობა. როგორ? ვალდეკ-რუსსოს სამინისტრო, რომლის წევრი მილიერანია, პედაგოგიურ მოღვაწეობის თავისუფლების წინააღმდეგია? ეგ ხომ რეაქციონური მთავრობა შეიქმნა. დიახ, გარეგნათ, ზერელეთ თუ შევხედავთ საქმეს, ვალდეკ-რუსო და მილიერანი რეაქციონერები არიან, და სწორედ ამას გაიძახოდნენ და სცდილობდნენ დაემტკიცებიათ საფრანგეთის პარლამენტის კონსერვატორები და კლერიკალები. მართლაც გარეგნათ საოცარ სურათს წარმოადგენდა საფრანგეთის პარლამენტი ხსენებულ კანონ-პროექტის განხილვის დროს. ცხადი თუ ფარული როიალისტები და იეზუიტები დიდი რევოლიუციის პრინციპების ღალატს უკიჟინებდნენ ეხლანდელ სამინისტროს და მის წევრებს, რომელთა შორის ორი სოციალისტია. ეს ვაჭბატონები, რომელნიც ყოველ ღონისძიებას ხმარობენ რესპუბლიკას ძირი გაუთხარონ, მის მაგიერ შეფობა შემოიღონ და მოზარდ თაობის აღზრდა-გაწრთვნის საქმე ბერებს ჩაუგდონ ხელში, თავისუფლებისათვის და ზმ-ის წლის პრინციპების გულისთვის თავგანწირულად იბრძოდნენ, რასაკვირველია, ხალხის თვალის ასახვევად, მის მოსატყუებლად. თუ რა მოელის ამ თავისუფლებას და ამ პრინციპებს, რომლებსაც ეხლა შემთხვევის გულისთვის ასე მხურვალედ იცავენ, თუ მათ ოდესმე გამარჯვება ხვდათ, ეს ცხადათ დაანახვა ქვეყანას ცნობილმა რადიკალმა ლეონ ბურჟუამ. ეს უკანასკნელი წარსულ მსოფლიო გამოფენის დროს წევრი იყო სასკოლო საერთა-შორისო კომიტეტისა და როგორც ეგეთი, გაეცნო გამოფენაზედ გამოგზავნილ სახელმძღვანელოებს, რომელთა შორის სასულიერო კონგრეგაციების სკოლების სახელმძღვანელოებიც იყო. ლეონ ბურჟუამ შესანიშნავად დაუხატა პარლამენტს, თუ როგორ წრთვნიან და რას ასწავლიან ბერები ნორჩ ახალგაზრდებს თავიანთ სკოლებში. ეხლანდელი სახელმწიფო წეს-წყობილება—ღვთის კანონის წინააღმდეგია, მიღი უარყოფა; ეხლანდელი მთავრობა და მისი მომხრენი—

ფრანკმასონები ღთვის-მგმობელნი და ეშმაკის მიმდევარნი არიან. მათ წინააღმდეგ ბრძოლა წმიდა საქმეა. არავითარ საშუალებას არ უნდა აუხვიოთ გვერდი მათ დამღუპველ და ქვეყნის წარმწყმედ მოქმედების მოსასპობლად და სხვა ამისთანები. ქრისტეს მცნების აღმსარებელი და მქადაგებელი ბერები მტრობას და მძულვარებას უნერგავენ ნორჩ გულში მოზარდთაობას, რათა მის საშუალებით შემდეგში ძირს დასცენ ეხლანდელი წესი, გაბატონდენ და ყველაფერი ხელში ჩაიგდონ. თავისუფლება? თავისუფლება. ეხლა სჭირიათ მათ, რადგან ჯერ ძალა მათ ხელთ არ არის და როცა ეს ძალაც ხელში ექნებათ, იგი მოისპობა: მათი პირველი და უძლიერესი მტერი იყო და არის თავისუფლება.

თუ რას მოასწავებს ხალხისათვის ბერებისა და იეზუიტების მოქმედება, ესპანიის ეხლანდელი მდგომარეობა გვიჩვენებს. დაუძღურებულ, ღონე მიხდილ ესპანიას უკანასკნელ სისხლის წვეთებს სწოვენ ეს პარაზიტი-წურბელანი. მაშინ, როდესაც ხალხი, განსაკუთრებით ამერიკასთან ომიანობის შემდეგ, ტყავგამძვრალია და არ იცის სული როგორ მოიბრუნოს, ბერების ხელში აუარებელში სიმდიდრეა, ყოველ-გვარის საშუალებით შეძენილი. გარდავაჭრობა-ჩარჩობისა (ესპანიის ერთ კონგრეგაციას მთელი სავაჭრო ფლოტიც კი აქვს) ბერები დაძვრებიან ოჯახებში, განსაკუთრებით ისეთებში, სადაც მემკვიდრე ქალია იძენენ გავლენას და თუ რამ ოჯახს გააჩნია, მათ ხელში გადადის: გაიძვერა, ფანატიკოს ბერის გავლენით ქალი მონაზნად მიდის და თავის ქონებას ბერებს აძლევს, ხშირად დედამის სურვილის წინააღმდეგ. ხალხის სწავლა-განათლების საქმე მათ ხელშია და ადვილად მისახვედრია, თუ როგორ აწვითარებენ ეგეთი მასწავლებელნი თავიანთ მოსწავლეთ. ხალხი მეტად უკმაყოფილო იყო და ეხლა იხეთქა კიდევ ამ უკმაყოფილებამ. ესპანიის მთავრობას მთელის თავის ძალ-ღონის მოხმარება დასჭირდა ხალხის ბერების წინააღმდეგ მიმართულ მანიფესტაციების მოსასპობად. ხსენებული მთავრობა იძულებული შეიქმნა რ მდენიმე ხალხის სურვილი დაეკმაყოფილებო-

ნა: იგი პირობას სდებს, რომ ფრთას შეაკვეცს ესპანიელ კლერიკალების თავ-გასულობას.

ეგვევ ამბები ხდება პორტუგალიაშიაც, სადაც მთავრობა კიდევ უფრო ენერგიულად მოქმედებს კლერიკალების წინააღმდეგ.

* * *

თითქმის სრული 18 წელიწადია მას შემდეგ, რაც, ვერედ წოდებული, „სამთა (გერმანია, ავსტრია, იტალია) კავშირი“ არსებობს. ბერლინის კონგრესის შემდეგ რუსეთი ჩამოშორდა გერმანიასა და ავსტრიას: ბისმარკი ხერხიანად წინააღმდეგა რუსეთის სურვილებს ბალკანეთის ნახევარ-კუნძულზე და მოიგო ავსტრ-ჰუნგრეთის გული. უკმაყოფილო რუსეთი ჯარებს აძლიერებდა გერმანიისა და უფრო ავსტრიის საზღვრებზე. ამ გარემოებამ კიდევ უფრო დაახლოვა გერმანია და ავსტრია, და მათ შორის დაიღო საიდუმლო ხელ-შეკრულება რუსეთის წინააღმდეგ ამ შემთხვევისათვის, თუ რუსეთი რომელიმე მათგანს ომს გამოუცხადებდა. როგორც ვხედავთ, ამ ორის სახელმწიფოს დაახლოვების მიზეზი აღმოსავლეთის კითხვა იყო: ავსტრია მას შემდეგ, რაც პრუსიამ იგი გერმანიიდან გამოაგდო, ბალკანეთის კუნძულისა და აღრიატის ზღვისაკენ მიისწრაფის, რუსეთის პოლიტიკა ხომ ამ მხრივ ყველასაგან ცნობილია, იგი პირდაპირი წინააღმდეგია ავსტრიის პოლიტიკისა და ამიტომ მათი შერიგება ყოვლად შეუძლებელია ეს იყო და არის კიდევ. ამიტომ ჯერჯერობით ავსტრია ვერ მოშორდება გერმანიას. იგი ძალა-უნებურად ერთგული უნდა დარჩეს სამთა კავშირისა.

განსხვავებულია იტალიის მდგომარეობა. 1870-იდან იტალია ეკვის თვალით უყურებდა საფრანგეთს, რადგან ეშინოდა პაპს არ მიემხროს და მისი უფლება არ აღადგინოსო. ავსტრიას კი, თავის დიდის ხნის მტერს, კიდევ მტრულად უყურებდა, რადგან ტრიესტი და ტიროლი ჯერ კიდევ ავსტრიას ეკუთვნოდა. მას შემდეგ, რაც საფრანგეთში განმტკიცდა რესპუბლიკა, იტალია დაუახლოვდა მას და აქეზებდა ირრედენტისტების (იმ

მიმართულების პირთ, რომელნიც თხოულობენ—სადაც კი ჩვენის ტომის ხალხი სცხოვრობს, ჩვენ სახელმწიფოს უნდა ეკუთვნოდეს) მოღვაწეობას. მაგრამ მას შემდეგ, რაც საფრანგეთი შეუდგა აფრიკაში ახალშენების შექმნას და გაფართოებას, იტალიამ პოლიტიკა იცვალა. როცა საფრანგეთმა ტუნისი დაიპყრო, იტალია დემონსტრაციულად დაუახლოვდა გერმანიასა და ავსტრიას, დაანება თავი ირრედენტისტობას და ვენაში ავსტრიის იმპერატორი ინახულა. 1883 წელს კი სრულებით შეუერთდა ორთა კავშირს. ამ ნაბიჯს იტალიის მთავრობის პოლიტიკისას გლადსტონმა უწოდა „მეცხრამეტე საუკუნის უდადესი სისულელე.“ მართლაც, იტალიის რომელი ინტერესი მოითხოვდა ავსტრიისა და გერმანიის დაახლოვებას? ვითომ საახალშენო ინტერესები? მაგრამ ჯერ კიდევ შინ მოუწყობელ იტალიის ერს არც ძალა და არც სურვილი ჰქონდა შესდგომოდა საახალშენო პოლიტიკას, ეს ცხადად დამტკიცდა აბისინიასთან შეტაკების დროს. იტალიის საახალშენო პოლიტიკა არ იყო იტალიის ერის ნამდვილი მოთხოვნილება, იგი ხელოვნურად შექმნილი იყო და ამიტომ დამარცხდა კიდევ იგი. მაშასადამე ერის ინტერესი სრულებით არ მოითხოვდა დაახლოვებას გერმანიასთან და ავსტრიასთან, რომელთანაც ჯერ კიდევ ძველი ანგარიშები იყო და არის გასასწორებელი. უფრო საფიქრებელია, რომ იტალიის მთავრობაზედ ამ შემთხვევაში გავლენა ჰქონდა დინასტიურ ინტერესებს (საფრანგეთი—რესპუბლიკაა, გერმანია და ავსტრია კი მონარხიები), მაგრამ დინასტია მაშინ უფრო დიდ საფრთხეში ვარდებდა, როცა ხალხის ინტერესების წინააღმდეგ მოქმედებს; მას მოკავშირენი ვერ იხსნიან განსაცდელისაგან, როცა ხალხი შეიგნებს, რომ დინასტიის ყალბა მისთვის თურმე მავნებელი ყოფილა. ასე რომ ამ მხრივაც კი ვერ არის გონიერულად მოსაზრებული „სამთა კავშირის“ წევრობა.

სამაგიეროდ, ამ კავშირმა იტალიას დიდი ზარალი მიაყენა. ეკონომიურად მოუწყობელ იტალიას მეტად მძიმე ტვირთად აწევს შენახვა იმ დიდ-ძალი ჯარისა, ურომლოდაც იგი ვერ გახდებოდა კავშირის წევრი. გარდა ამისა, იტალიას თითქმის

სრულებით უმნიშვნელო ეკონომიური დამოკიდებულება აქვს მოკავშირეებთან, მაშინ როდესაც საფრანგეთში მის ვაჭრებსა და მრეწველებს მეტად პატივსადები და საგულისხმიერო ინტერესები აქვთ. ხელოვნურად გამოწვეულმა პოლიტიკურმა მტრობამ ეკონომიური განხეთქილება ჩამოაგდო ამ ორ მეზობელ ხალხთა შორის და ეს განხეთქილება უფრო საზარალო იყო იტალიისათვის. ამიტომ არ უნდა გვიკვირდეს, რომ ამ ბოლოს დროს ბევრს ლაპარაკობენ იტალიის „სამთა კავშირიდან“ გამოსვლაზედ (ვადა ორი წელიწადია კიდევ) და საფრანგეთთან დაახლოვებაზედ. გარეგანი ნიშანი ამ დაახლოვებისა არის გაგზავნა იტალიის ესკადრისა ტულონში საფრანგეთის პრეზიდენტის მისასალმებლად. თუ ეს ასეა, ე. ი. თუ ტულონში იტალიის ესკადრის მოსვლა ნამდვილი ნიშანია იტალიის და საფრანგეთის დაახლოვებისა და არა უბრალო დემონსტრაცია მოკავშირეების წინააღმდეგ, რათა უკეთესის პირობებით შეეკრას მათ მომავალში, მაშინ ახალგაზდა მეფე და ცანარდელის სამინისტრო მიმხვდარან იტალიის ერის ნამდვილ ინტერესებს და თავიდან მოუშორებიათ პატივ-მოყვარე კრისპის უნიადგო პოლიტიკა, რომელსაც სამართლიანად შეიძლება უწოდოს კაცმა *mania grandiosa*

*
* *

გასულ წელს ლონდონში დაიბეჭდა ინგლისურ ენაზედ ერთი ფრიალ საინტერესო წიგნი „ავტობიოგრაფია ავგანისტანის ემირის აბდურ-რაჰმანისა.“ თვით ავტობიოგრაფია, რასაკვირველია, საინტერესოა, მაგრამ უფრო საინტერესოა ემირის პოლიტიკური მოსაზრებანი შესახებ რუსეთისა და ინგლისისა. მოგვყავს -ეს მოსაზრებანი *) განუმარტვად, რადგან ისინი ამას არ სჭიროებენ. ემირი, როგორც ვიცით, 11 წელიწადი სცხოვრობდა სამარკანდში, როგორც რუსეთის მთავრობის პენსიონერი და მას ბევრი დრო და მოცალეობა ჰქონდა გასცნობოდა რუსეთის პოლიტიკას.

ეკვი არ არის, ამბობს, ერმირი რომ, რუსეთს გადაწყვეტილი აქვს თავს დაეცეს ინდოეთს, იგი მხოლოდ მოხერხებულ დროს ეძებს. ამიტომ არის, რომ რუსეთს განზრახვა აქვს ჩაყლაპოს ავგანისტანი, რომელიც ინდოეთის გზაზედ დევს.

*) მოყვანილია რუსულ ჟურნალ „Вѣстникъ всемірной исторіи“-ს ამ წლის მეორე ნომერში.

რუსეთის საიერიშო პოლიტიკა ნელია, მაგრამ მტკიცე და შეუწყვეელი. რა კი რუსეთის დიპლომატია გადასწყვეტს მი-
აღწიოს რომელიმე მიზანს, იგი თან და თან აღწევს მას. ეს,
სხვათა შორის აიხსნება, იმ გარემოებით, რომ ამ ქვეყნის პო-
ლიტიკა ირ იმყოფება სხვა და სხვა დასთა გავლენის ქვეშ,
როგორც ეს სხვა ქვეყნებშია, სადაც თითოეული ახალი სა-
მინისტრო ვალად სთვლის გადააკეთოს წინამორბედ სამინისტროს
ნაკეთები (აღმოსავლეთის დესპოტის შეხედულება). რუსეთის
წინ წაწევა მოგვაგონებს სპილოს ტაქტიკას: სპილო, სანამ
ნაბიჯს გადადგამდეს, ზედ მიწეებით გამოიკვლევს ნიადაგს;
გადასდგამს თუ არა ერთ ნაბიჯს, იგი მოსპობს ყველა შემაფე-
რხებელ გარემოებას, რომელიც მას გზაზედ ხედება და მეორე
ფეხსაც მოაყოლებს იგი ნელა და ფრთხილად მიდის წინ;
ამიტომ მას არ სჭირდება უკან დაბრუნება და ერთის გზის ორჯელ
გავლა. რუსეთი ნელის, მაგრამ საიმედო ნაბიჯით უახლოვდება
ინდოეთს ამ წმ წლის განმავლობაში; მას არ დაუკატეხია საშუალო
აზიაში არც ერთი ადგილი, თუ წინდაწინვე დარწმუნებული
არ იყო, რომ თავისას გაიტანს. როგორც კი რუსეთი რომე-
ლიმე ადგილს დაიჭერს, ასტეხს ლაპარაკს მშვიდობიანობის
აუცილებლობაზედ და ხელს აწერს ტრაქტატებს, რომლებშიაც
პირობას სდებს, აღარ წავიდეს წინ. მაგრამ ეს მეორდება განუ-
წყვეტლივ და იგი სულ წინ მიდის.

ავგანისტანო, ამბობს ბოლოს ემირი, არ არის იმდენად
ძლიერი, რომ თავის დამოუკიდებლობის დასაცველად სხვისი
დახმარება არ ეჭირვებოდეს... ავგანისტანმა უნდა არჩიოს,
ვის მიეკედლოს? მისი ინტერესები მოითხოვს ინგლისთან
მეგობრობას რადგან 1) ინგლისს განზრახვა არ აქვს თავს
დაესხას სპარსეთსა და თურქესტანს და ამისთვის გზად აირჩიოს
ავგანისტანი, მაშინ როდესაც რუსეთისაგან მოსალოდნელია
ინდოელებზედ გამოლაშქრება, 2) ინგლისი ზღვის სახელმწიფოა,
ინგლისს ბევრი ფულები და იარაღი აქვს, რაც ავგანისტანსთვის
საჭიროა, 3) რუსეთის დახმარება შეიძლება ჯარების ავგა-
ნისტანზედ გაშვებით, რაც დაჰლუპავს ამ ქვეყანას.